

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİMDALI
FELSEFE PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DERRİDA’NIN SAUSSURE DEKONSTRÜKSİYONU

Arınç Ekin ÇAKIR

Danışman

Prof. Dr. R. Levent AYSEVER

İZMİR-2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : ARINÇ EKİN ÇAKIR
Öğrenci No : 2015802147
Tez Başlığı : Derrida'nın Saussure Dekonstrüksiyonu

Savunma Tarihi : 22/07/2019
Danışmanı : Prof.Dr. R. Levent AYSEVER

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr. R. Levent AYSEVER	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr. Özlem DUVA KAYA	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr. Mehmet KUYURTAR	- Ege Üniversitesi	

ARINÇ EKİN ÇAKIR tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Derrida’nın Saussure Dekonstrüksiyonu” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../06/2019

Arınç Ekin ÇAKIR

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Derrida'nın Saussure Dekonstrüksiyonu

Arınç Ekin ÇAKIR

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Anabilim Dalı

Tezli Yüksek Lisans Programı

Bu tezin sorusu dekonstrüksiyonun ne olduğudur. Ancak Derrida metinlerinde dekonstrüksiyonu tam olarak açıklamaz. Bu sebeple Derrida'nın dekonstrüksiyon ile yeniden okuduğu bir metni *-Saussure'ün Genel Dilbilim Dersleri-* adım adım izlemeye çalıştık. Derrida dekonstrüksiyon ile, Batı metafiziğinin kendisini açıkladığı metinler ve amaç edindiği toplumsal, siyasal, iletişimsel, kamusal, edebi yaşantının kendisi içerisinde çıkabilecek başka söylem ve yaşam alanlarının imkanını düşünmeye açmaktadır. Bu tezde, dekonstrüksiyonu ortaya koyarken, Saussurecü dilbilim modeli üzerinden ilerledik.

Gramatoloji metninin birinci bölümü olan “Yazı Yazı Olmadan Önce”de Derrida, Saussure'ün Batı metafiziğinin söz-yazı zıtlığını dilbilimde nasıl sürdürdüğünü irdeler. Saussurecü dilbilimin dekonstrüksiyonu ile Derrida Batı metafiziğinin köklerini sorguya açar ve Platon'dan itibaren felsefenin *telos*'u olan mevcudiyet metafiziğine yönelik dekonstrüksiyonun imkanına işaret eder. Özellikle gösterge ve yazı kavramlarını *Genel Dilbilim Dersleri*'nde izler.

Saussurecü dilbilimin dekonstrüksiyonunun sonunda ortaya koyulan *différance*, iz, olay, arkhe-yazı gibi kavramları da mevcudiyet metafiziğinin ve

ürettiği bazı kavram zıtlıklarının parçalanmasını gösteren kavramlar olarak kısaca ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Dekonstrüksiyon, Batı Metafiziği, Mevcudiyet Metafiziği, Yazı, Dilbilim, Gösterge, Différance, İz, Olay, Arkhe-yazı.

ABSTRACT

Master's Thesis

Derrida's Deconstruction of Saussure

Arınç Ekin ÇAKIR

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy

Master's Program

The question of this thesis is what deconstruction is. However, Derrida doesn't express deconstruction clearly in his own texts. For this reason, we tried to follow the text -Saussure's *Course in General Linguistics*- that Derrida read with deconstruction item by item. By deconstruction, Derrida opens up the other facilities of the texts which Western metaphysics explained itself and of the discourse or the living spaces which can be discovered within societal, political, communicative, public and literary life aimed by this metaphysisc. As we clarified deconstruction in this thesis, we moved on Saussurean linguistics model.

In the "Writing Before the Letter", the first chapter of *Grammatology*, Derrida studies on how Saussure maintains the writing-speech opposition of Western metaphysic. By deconstruction of Saussurean linguistics, Derrida questions the origin of the Western metaphysics and refers to possibility of deconstruction of the metaphysics of presence that has been *telos* of philosophy since Platon. Particularly, he pursues the concept of sign and writing on the *Course in General Linguistics*.

We taked the concepts which of Différance, trace, event, arche-writing etc. confessed end of the deconstruction of Saussurean linguistics like that refers to ‘destruction’ of the Western metaphysics and concept oppositions its generated.

Keywords: Decontruction, Western Metaphysics, Metaphysics of Presence, Writing, Linguistics, Sign, Différance, Trace, Event, Arche-writing.

DERRIDA’NIN SAUSSURE DEKONSTRÜKSİYONU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAUSSURE

1.1. SAUSSURE’DE GÖSTERGE KAVRAMI VE DİLBİLİM	4
1.1.1. Dilbilimin Konusu ve Dilbilimin Görevleri	5
1.1.2. Dil ve Söz Ayrımı	7
1.1.3. Söz Çevrimi ve Dilin Kapladığı Alanın Saptanması	9
1.1.4. Göstergenin Nedensizliği İlkesi	11
1.1.5. Gösterenin Çizgiselliği İlkesi	11
1.1.6. Göstergenin Değişmezliği ve Değişebilirliği	11
1.1.7. Sonuç	12
1.2. DERRIDA’NIN METİNLERİNDE SAUSSURE	13
1.2.1. <i>Speech and Phenomena</i>	14
1.2.2. <i>Gramatoloji</i>	16

1.2.3.	“İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun”	19
1.2.4.	“Göstergebilim ve Gramatoloji”	21
1.2.5.	“Différance”	23
1.2.6.	“Signature Event Context ”	26

İKİNCİ BÖLÜM

DEKONSTRÜKSİYON

2.1.	MEVCUDİYET METAFİZİĞİ VE DEKONSTRÜKSİYON	29
2.1.1.	Mevcudiyet Metafiziği	29
2.1.2.	‘Dekonstrüksiyon Nedir?’ Sorusu	32
2.2.	GRAMATOLOJİ’DE SAUSSURE’ÜN DEKONSTRÜKSİYONU	40
2.2.1.	Saussure’ün Dekonstrüksiyonuna Giriş	40
2.2.1.1.	Saussure’de Sesçil Yazı ve Sesbilim-Dilbilim İlişkisi	44
2.2.2.	Dekonstrüksiyonun Birinci Aşaması: ‘Yazı’nın Dilin Temsili Olarak Belirlenmesinin Dayandığı Ön Kabuller	53
2.2.3.	Dekonstrüksiyonun İkinci Aşaması: Söz-Yazı Hiyerarşisinin Çözülmesi	64
	SONUÇ	74
	KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR

GDD	Genel Dilbilim Dersleri
GG	Göstergebilim ve Gramatoloji
GDY	Genel Dilbilim Yazıları
SP	Speech and Phenomena
YGO	İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun
Gramm.	Gramatoloji
Diff.	Différance
Jap.	Japon Bir Dosta Mektup
s.	Sayfa No
ss.	Sayfadan Sayfaya
bkz.	Bakınız

GİRİŞ

Jacques Derrida, Batı metafiziğinin içinde veya dışında değil, sınırlarında dolaşır, bu yapının sınırlarını yaratıcı bir şekilde yeniden düşünmeye açar. Metafiziğin sınırlarının, bütün düşünsel zorunlulukların çok farkında olup, bu sınırları ve zorunlulukları sorguya açarak başka imkanlara yönelir. Derrida, dekonstrüktif metinlerinde belirlenmiş bir sona yönelmez. Elbette doğrudan amaçladığı pek çok belirli kavram vardır, dekonstrüksiyonu metafiziğin temel kavram ve zıtlıklarına yöneltir. Ancak dekonstrüksiyonu takip ettiğimizde; ele alınan yapının yapısızlaşmasıyla oluşan yeni kavramların, göstergelerin saçılması halinde türeyerek geçici olarak anlamlara yerleştiklerini görmekteyiz.

Derrida sınırdaki kavramları, yapının yapısızlığında izlemeye yönelir. Felsefesinin yöneldiği problemler, geleneğin felsefesinden alımlama tarzı, konuları ele alırken kısmen merkezi olmayan kavramlarla ilerlemesi ve yeni kavramları dolayısıyla, gerçekten döneminin ve çağın önemli felsefecilerinden olmuştur. Derrida metafizik hakkında konuşurken; belirli, 'mevcut' kılınmış bir anlama yerleşmiş metafizik kavramlar hakkında konuşurken; bir metnin *telosu* ile sonucunun, kavramlar ile 'mevcut' anlamın çakışmayışını gösterirken her zaman metnin kendi 'içsel' yapısını ve argümanlarını esas alır ve bu yapının yapısızlaşmasını bu metnin kendi argümanlarıyla görünür kılar, daha doğrusu bu yapısızlaşma bu şekilde görünür olur. Derrida, dekonstrüksiyonunun yöneldiği metinlerin kendi argümanlarının doğurduğu açmazları ortaya koyduktan sonra, metnin 'mevcut' anlamını dağıtacak, metnin kendi söylemince adlandırılmayan, yeni kavram veya yarı-kavramlarla sürdürür yazısını. Dolayısıyla dekonstrüksiyonu bir metinde analiz etme çabası, metnin gidişatının o dekonstrüksiyon olayının kendisi tarafından belirlenmesinden, bütünlüklü bir anlam yakalama ihtiyacını karşılamayan, klasik felsefe metni okumasına izin vermeyen bir ilerleyişi olmasından dolayı bazı zorlukları getirir.

Derrida'ya göre, Batı metafiziği mevcudiyetini, bir merkeze göre belirlenmiş kavramları her zaman ötekisi oldukları kavramlarla aynı farkı taşıyacak şekilde üretecek bir yapı ve bu yapının tekrarıyla oluşturmuştur. Derrida'nın en temel konusu Batı metafiziği ve Batı merkezli dünyanın kendisini nasıl işlettiğini görmek ve göstermektir. Ancak bunun yaparken büyük kavramlar yerine 'kıyıda köşede kalmış' ya da kalmış gibi gösterilmiş, Batı metafiziğinin aracı kılınarak kıyılarda tutulmuş

kavramlara daha çok yönelir. Bunun sebebi metafiziğin sınır çizgilerinde dolaşmanın bizi ‘yapı’nın yapısallığı hakkında düşünmeye yöneltebileceğidir. Merkezi kavramların her zaman üzerlerine büyük merceklerle bakılmış ve ‘gösterilen’ olarak mevcut bir konumda düşünülmüşlerdir. Derrida merkezin merkezietini düşünmeye çalışarak merkez ve dışı arasındaki hiyerarşiyi felsefenin sorgusu haline getirmiştir. Dekonstrüksiyonun ne olduğunu ortaya koymak oldukça zordur. Bunun en büyük sebebi belki de, dekonstrüksiyonun her zaman tekil bir olay olarak gerçekleşmesidir. Aynı zamanda Derrida, dekonstrüksiyonun yöneldiği her şeyin Batı’nın metafizik söylemi ile nasıl birleştiğini anlamaya, göstermeye çalışmıştır. Bu nedenle felsefi, bilimsel, teknik, teknolojik alanların neler uğruna ve ne amaçlar için Batı metafiziği ile ortaklaştığını, bir çok farklı alanda tekrarı üretilen bir söylemin ‘anlam’ı nasıl hem tekrarlar ile mevcut kılıp hem de sildiğini sorar.

Derrida, *Gramatoloji* metninde, gösterge kavramının geleneksel Batı metafiziğinin temelleri üzerinden düşünülmesinin gerekliliğini ortadan kaldıran bir dekonstrüksiyon gerçekleştirmektedir. “Postmodern dil durumunu karakterize eden dilsel olgu, göstergenin yapısal statüsünün yerinden edilmesidir, yani gösterilen ile gösteren ayrımının çözülüne uğratılması ve sınırın kaldırılmasıdır.”¹ Bu bağlamda Derrida’nın göstergenin yapısına yönelik dekonstrüksiyonu, çok boyutlu bir felsefi dönüşümün hassas noktasında durur.

Derrida’nın *Gramatoloji* metninde pek çok farklı unsur vardır, öncelikle Derrida, Saussure ile Batı metafiziğinin ortak yönelimini ortaya koyarken Saussure’ün yalnızca bir örnek olduğundan bahseder. Metinde Platon, Aristoteles, Nietzsche, Heidegger ve başka dilbilim okulları ve göstergebilimcilerin adı sık sık geçer. Derrida Saussure’ü ele alırken, onun kavramları tanımlama ve konumlandırma tarzını, Batı felsefesininki ile ortaklığı ve farklılığı bakımından yakalamaya çalışır. Zaman zaman başka dilbilimci ve göstergebilimcilerle Saussure’ü karşı karşıya getirir; gösterge kavramını sürekli tek bir bakış açısından görmeyi ve belli bir gösterge kavramının tekrarını zorlaştırır. Bir yandan da Derrida kavramları çok sık tekrar eder. Kavramı her tekrarladığında, bir ayrım koyma ve koyamama deneyimini yaşatarak, kavramın o tekrarında içinde bulunduğu kavram dizesini algılamak için okuyucuyu tekrar tekrar

¹ Taylan Altuğ, “Postmodern Dil Durumu: Jacques Derrida”, **Dile Gelen Felsefe**, (Ed. Ömer Faruk Şerifoğlu) 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları – 1442, Cogito – 100, İstanbul, Nisan 2008, s. 216.

düşünmeye sevk eder. Metin sürerken ve hatta metinler arasında, kavramlar can alıcı noktalarda ad değiştirirler, sürekli kılık değiştirerek açığa çıkacak olan bu adlar bu metin/metinler için kendilerindeki sonsuz konumlanmalarından ödünç verir gibidirler.

Bu tezin amacı dekonstrüksiyonun ne olduğunu göstermektir. Ancak dekonstrüksiyonu ‘...nedir?’ kalıbıyla açıklamak, Derrida’nın Batı metafiziğinin dekonstrüksiyonu çabası dolayısıyla gereksiz gözükmektedir. Bu sebeple ‘Dekonstrüksiyon nedir?’, açıklanabilir olma veya olmama meselesi olmaktan önce Derrida’nın Batı felsefe tarihi metninde neler meydana getirdiğinin anlaşılması meselesidir. Dolayısıyla Derrida’nın dekonstrüksiyonu nasıl gerçekleştirdiğini anlamak önemlidir. Bu nedenle bu tezde, Derrida’nın *Gramatoloji* metnindeki Saussure dekonstrüksiyonunun resmini çıkartmaya ve bu resmin dekonstrüksiyon hakkında nasıl göstergeler sağlayacağına bakmaya çalıştık.

Bu çalışmada Leonard Lawlor’un “Deconstruction” adlı makalesi ve Russell Daylight’ın *What if Derrida Was Wrong About Saussure?* adlı kitabının giriş bölümü yol gösterici olmuştur. Lawlor’un makalesi ‘Dekonstrüksiyon nedir?’e dair düşünebilmemiz açısından önemlidir. Metinde dekonstrüksiyon, Derrida’nın dekonstrüksiyondan bahsettiği metinlerin göz önüne alınması ile ortaya çıkartılan tanımlarla açıklanır. Daylight’ın makalesi ise Derrida’nın metnlerinin Saussure’e yöneldiği, dil probleminden, dilbiliminden ve gösterge kavramından bahsettiği noktaları irdeler. Biz de bu iki makalenin yardımıyla dekonstrüksiyonu ve Saussure’ün dekonstrüksiyonunu, Derrida’nın *Gramatoloji* metninde izlemeye, dekonstrüksiyonun gerçekleştiği bir metnin adımlarını görünür kılmaya çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAUSSURE

1.1. SAUSSURE'DE GÖSTERGE KAVRAMI VE DİLBİLİM

Ferdinand de Saussure *Genel Dilbilim Dersleri* adlı, verdiği derslerin derlemesi olarak oluşturulan kitaptan bize ulaşan fikirleri doğrultusunda; 'dilsel' gösterge/im² (*linguistic signs*) kavramını, kavram (*concept*) ile işitim imgesinin (*sound-image*) birleşimi olarak tanımlamaktadır. Bu birleşim noktası Saussure'ün 'dil' dediği ve dilin, dilyetisinin tüm diğer alanlarından ayrıldığı/ayrılabilirdiği konuma işaret eden noktadır. Saussure'e göre dil göstergesi, bir nesne ile adı birleştirmez. Bir işitim imgesi ile bir kavramı birleştirir. "İşitim imgesi salt fiziksel nitelikli olan özdeksel ses değildir; sesin anlıksal izidir, duyularımızın tanıklığı yoluyla bizde oluşan tasarımdır. Duyumsaldır bu imge."³ Kavram ise, 'bilinç olguları'dır. Saussure kavramı gösterilen/imlenen (*signified*), işitim imgesini ise gösteren/imleyen (*signifier-signifiant*) olarak adlandırmaktadır. Bütüne ise gösterge (*sign*) demektir. İşitim imgesi ve kavram, anlıksal (*psychological*) olarak zihinde çağrışım yetisi yoluyla birbirlerine bağlanır. Saussure'ün işitim imgesini/göstereni, sesin zihinde oluşan izi olarak, bununla birlikte, göstereni dilsel gösterge düzeyinde gösterilenle aynı şekilde göstergenin üretiminde etkili olan bir unsur olarak ortaya koyması, yeterli olmamakla birlikte, Derrida için geleneğin kavram dünyasına yönelik önemli bir eleştirel tutumdur.⁴

Bu kavramlar, dilyetisindeki, tek tek bireylerde bulunan söz ve ses dediğimiz fiziksel olgununun dışında kalan alana, Saussure'ün dil dediği olguya dairdir ve bireylerin sözlerindeki değil, bireylerin sözlerini mümkün kılan bir dizge olarak, toplumsal uzlaşımla kurulmuş bir gösterge sistemi olan 'dil' ile ilgili olarak anlaşılmalıdır. Saussure'e göre söz, bireysel bir varlık taşırken, dil toplumsal bir varlık taşımaktadır ve dilin bireyin üzerinde bir varlığı vardır. Ancak dil sözden ayrılamaz, çünkü dilyetisinde hem toplumsal hem de bireysel bir yan bulunur. Saussure'e göre

² Alıntılar dışında 'gösterge' olarak kullanılacaktır.

³ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, 3. Baskı, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 1998, (GDD), s.109.

⁴ Jacques, Derrida, *Göstergebilim ve Gramatoloji*, çev. Tülin Akşin, Felsefe Yazıları Ansiklopedisi: 6, AFA-Yayınları: 290, İstanbul, Ekim 1994, (GG), ss. 31-32.

ancak “bireylerin belleğinde bulunan söz imgelerinin tümünü kucaklayabilirsek, dili oluşturan toplumsal bağı da yakalayabiliriz.”⁵ Ayrıca Saussure’e göre dilsel göstergenin işleyişi farklar üzerine kurulu olmasına dayanır, anlam da gösterge kurulmadan önce var olan bir olgu değildir.

Saussure dile dair araştırmasında bir dizi ikilik ortaya koyar: dilyetisi ve dil ayrımı, dilyetisinin bireysel yanı (söz) ve toplumsal yanının (dil) ayrımı, dilin eşsüremlî (*synchronic*) ve artsüremlî (*diachronic*) gerçekliğinin ayrımı vb. gibi. Saussure dil olgusunu anlayabilmek için bu ayrımları kullanarak dilbilimin alanını belirlemeye çalışır.

1.1.1. Dilbilimin Konusu ve Dilbilimin Görevleri

Saussure dilbilimin konusunun belirlenmesindeki zorluğu farklı yönleriyle ortaya koyar. Öncelikle ona göre, dilbilimin konusunu tümü bakımından belli bir yerde bulamayız. Dili tek yönüyle ele almak ayrımları gözden kaçırmaya sebep olabileceği gibi, dili aynı anda birçok yönüyle ele almak da, karmaşık olguları irdelemek söz konusu olacağından, başka bilimlerin çalışma alanlarını dilbilimin içerisinde bırakma riski ortaya çıkabilir. Saussure’e göre, ruhbilim, dilbilgisi ve filoloji dilbilimden kesin sınırlarla ayrı olmalıdır.⁶

Dilyetisinin pek çok yönü ve unsuru vardır; ses, konuşma organları, söz, dil vb. Ancak bu durumda, dili dilyetisinin unsurlarına indirgemeden, bu unsurların dil ile ilişkisi de düşünülerek çalışılmalıdır. Örneğin:

*“Oluşturulan seslemler kulağın algıladığı işitim izlenimleridir. Ne var ki ses örgenleri olmasa, sesler de olmazdı. Örneğin, n sesi varlığını bu iki yönün karşılıklı bağlılığına borçludur. Demek ki dili sese indirgeyemeyeceğimiz gibi, sesi de ağız eklemlemesinden ayıramayız; ses örgenlerinin devinimlerini de işitim izleniminden soyutlayarak tanımlayamayız.”*⁷

Bunların dışında dilbilimin konusunun belirlenmesindeki zorluk onun nesnesinin fiziksel bir duyu verisi olmamasından da kaynaklanmaktadır. “Duyuların verisinden yola çıkabilen bilimlerin tam karşısında durur dilbilim. (...) dolaysız olarak

⁵ Saussure, GDD, s.43.

⁶ Saussure, GDD, ss. 37-38.

⁷ Saussure, GDD, s.37.

duyu için verili olan hiçbir dilsel kendilik yoktur; hiçbir kendisine yüklenebilecek düşüncenin dışında var olmaz.”⁸ Bu akıl yürütmenin sebebini Saussure *Genel Dilbilim Yazıları*’nda şu şekilde açıklar; dilsel kendilik sadece fiziksel bir şey değildir –fiziksel seslerin birleşimine ancak bir düşünce bağlandığında bu dilsellik kazanabilir- ve en yalın olarak ele alındığında bile iki yüzü –anlam ve gösterge- vardır. Gösterge ve anlam ikiliğini yok saymak Saussure’e göre dilsel kendiliği fiziksel olgular alanına indirgemeye yol açarak dilsel varoluşu yok eder.⁹ Dilsel kendilik dilyetisinin unsurları olan söz veya fiziksel seste bulunmaz, toplumsaldır. “Doğa bize eklemli dil için düzenlenmiş insanı verir, ama eklemli dili vermez. Dil toplumsal bir olgudur. Konuşmak için düzenlenmiş birey, aygıtını ancak kendisini çevreleyen topluluk sayesinde kullanabilir”¹⁰

Bu konudaki bir diğer problem ise görüş açısından önce dilbilimin nesnesinden söz edilemeyecek olmasıdır. Saussure’e göre dolaysız ve duyusal olarak bize verilmiş hiçbir dilsel kendilik yoktur;

“tek tek öğelerin, yani daha sonra kendilerine dayanarak genelleme yapılan kendi başına belirlenmiş varlıkların [(ya da niceliklerin) hiçbir zaman], dilin doğasında bulunmaması, temel ve değişmez bir özelliktir. Tersine önce genelleme vardır ve onun dışında hiçbir şey yoktur: ancak genelleme ölçüt işlevi gören bir görüş açısı varsaydığı için, dilbilimcinin ilgilenebileceği ilk ve en temel kendilikler zihnin gizil (latent) bir işleminin sonucudur zaten. Bundan, bütün dilbilimin (...), maddi anlamda olanaklı görüş açıları tartışmasına gelip çıktığı çıkar dosdoğru: görüş açısı olmadan nesne olmaz.”¹¹ “...bir bakış açısını benimsemeden bir dil olgusunu belirleme ya da görmenin imkanı yoktur.”¹²

Dolayısıyla Saussure’e göre, dilbilim tartışmalarının zemininin görüş açısı tartışmasına taşınması gerekir, zira görüş açısı olmadan dilbilimin nesnesinden söz edilemez. “Konunun, görüş açısından önce var olması şöyle dursun, neredeyse, görüş açısı konuyu yaratır. Kaldı ki söz konusu olguyu ele alış biçimlerinden hangisinin öncelik taşıdığını ya da üstün olduğunu da önceden bize hiçbir şey göstermez.”¹³

⁸ Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Yazıları*, çev. Savaş Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul , 2014, (GDY), s.35.

⁹ Saussure, GDY, s.35.

¹⁰ Saussure, GDY, s.117.

¹¹ Saussure, GDY, s.38.

¹² Saussure, GDY, s.40.

¹³ Saussure, GDD, s.37.

Bu zorlukları ortaya koyduktan sonra Saussure dilbilimin görevlerini şu şekilde belirler:

“Ulaşabildiği bütün dilleri betimlemek, bu dillerin tarihini incelemek, bir başka deyişle dil ailelerinin evrimini göstermek, her ailedeki ana dillerin ilk biçimlerini olanaklar çerçevesinde ortaya koymak; bütün dillerde sürekli ve evrensel olarak kendini gösteren güçleri araştırmak, tarihin bütün özel olaylarını açıklayabilecek genel yasaları bulmak; Kendi sınırlarını çizmek ve kendi kendisini tanımlamak”¹⁴ ve “göstergesel olgular bütünü içinde dilin özel bir dizge olmasını neyin sağladığını ortaya koymaktır.”¹⁵

Dolayısıyla Saussure’e göre dilbilim dilyetisini değil, dilsel göstergelyi ve onun toplumsal yaşantısını konu edinir.

1.1.2. Dil ve Söz Ayrımı

Saussure bu zorlukları belirttikten sonra çözüm olarak şunu önerir:

“Bizce bütün bu güçlükleri ortadan kaldıracak bir tek çözüm yolu vardır: Hemen toplumsal nitelikli dile ya da bundan sonra kısaca dil diye adlandıracağımız alana yönelerek bunu dilyetisinin bütün öbür gerçekleştirmelerinin kuralı, ilkesi saymak gerekir. Gerçekten de, bunca ikilik arasında, bir tek o bağımsız bir biçimde tanımlanmaya elverişli görünür, usu doyurucu bir dayanak sunar.”¹⁶

Saussure’e göre söz tek tek bireylerde gerçekleşir ancak söz eyleminin temelinde, eylemden önce kurulagelen dil sistemi bulunur. Sözlü dilyetisi dili açıklamaz, dil, bir dizge ve gösterge sistemi olarak açıklanmalıdır. “İnsan için doğal olan sözlü dilyetisi değil, bir dil kurma, daha açık bir deyişle ayrı ayrı kavramların karşılığı olan ayrı ayrı göstergelerden örölü bir dizge yaratma yetisidir.”¹⁷ ‘Söz’e dair incelemeler toplumsal dille ilişkisi bakımında çalışma alanının içinde yer almalıdır. Saussure’e göre dil, eksiksiz olarak, bireyde değil toplumda bulunur. Dil, bireyde ancak dilbilgisi dizgesi olarak bulunur dolayısıyla dil bireyin işlevi değil, bireyin belleğine aktardığı bir üründür.¹⁸ Bireylerce kullanılan bir uzlaşımın bütünüdür.

Dilyetisi içinde birçok alan barındırır. Saussure’e göre dilyetisi fiziksel, fizyolojik, anlıksal niteliklerle bireysel ve toplumsal özelliklere sahiptir. Bu nedenle

¹⁴ Saussure, GDD, s.34.

¹⁵ Saussure, GDD, s.35.

¹⁶ Saussure, GDD, s.38.

¹⁷ Saussure, GDD, s.39.

¹⁸ Saussure, GDD, s.43.

dilyetisinin birliğini kurmak zordur. Saussure dilin bütünsel bir yapısı olduğundan dilyetisinin içindeki olgularda öncelikli olmasının dilyetisini düşünmek için de doğal bir düzen tesis edeceğini ifade eder.¹⁹ Saussure'e göre konuşma yetisi toplumsal olarak var olan bir araç yardımıyla işleyebilir. Saussure burada göstergeleri yöneten genel bir yeti olarak 'dil'e işaret etmektedir. Saussure'un dilyetisindeki en önemli unsur olarak toplumsal boyutu veren 'dil'e yaptığı bu geçiş 'dil'e bir gösterge sistemi olarak yaklaşması dolayısıyladır. Çünkü esasında bir işitim imgesiyle bir kavram arasında zorunlu bir bağ olmasa da, o toplumdaki tüm bireyler aynı şekilde belli işitim imgesiyle belli bir kavramı birleştirirler ve bu süreklilik arz eder. Saussure de tam olarak bunu mümkün kılan şeyi araştırmak istemektedir. Bu noktada bireyin o anda seçtiği sözcük dizilimi bir gösterge olarak dilin işlevini açıklamaz. Saussure'e göre:

“Söz, bireylerin söylediklerinin toplamıdır ve a) Konuşanların istencine bağlı bireysel birleştirmeleri, b) Bu birleştirmelerin gerçekleşmesi için zorunlu ve gene istençli sesleme edimlerini kapsar. Demek ki söz toplumsal hiçbir şey içermez; sözün tüm gerçekleşmeleri bireysel ve bir anlaktır. Özel durumların toplamından başka bir şey yoktur bu düzlemde...”²⁰

Ayrıca dilyetisinin pek çok unsurdan oluşan heterojen yapısı da bunu cevaplamakta yetersizdir. Saussure 'ses'i ise tamamen fiziksel alana ait olarak ortaya koyar; belli bir sesin kulağa iletilmesi salt fiziksel bir olaydır; bilmediğimiz bir dildeki bir dizilim bize anlamı vermediği gibi sese dair araştırma da bu anlamın nasıl kurulduğunu bize vermemektedir.

Saussure'e göre dili anlamak için onun göstergeye dayalı yapısını anlamak gereklidir. Belli bir gösterenin belli bir gösterileni işaret etmesi için zorunlu hiçbir neden olmamasına rağmen, toplumun tüm bireylerinde dilin bu çağrışımı dayatmasını sağlayan şeyin ne olduğunu ortaya koyabilmek gerekmektedir. Dil en temelinde bir gösterge sistemidir; gösterge sistemindeki iki ögenin -yani işitim imgesi ve kavram- aynı derecede psikolojik/anlıksal oluşundan dolayı, dilsel alan bu ikilik ile yapılır. Bu nedenle dilbilimin konusuna dilyetisi olarak değil bir yapı olarak yönelmek gerekir. Yani konuşma yetisinin ne olduğuna değil, belli bir dili kurmanın nasıl gerçekleştiğine yönelmek gerekmektedir. Dilyetisi doğal bir özellik, dil ise tamamen uzlaşımsaldır.²¹ Saussure 'dilsel göstergelerin yapısal özellikleri dilyetisinin temelidir' sonucuna

¹⁹ Saussure, GDY, s.38.

²⁰ Saussure, GDD, s.51.

²¹ Saussure, GDD, s.38.

ulaşır. Çünkü asıl mesele temel uzlaşımlar üzerinden bir şeye dilsel olarak nasıl işaret ettiğimiz olarak ortaya konulur. O halde Saussure şunu sormaktadır ve dilbilim de bunu araştırır nitelikte olmalıdır: Belli işitim imgeleriyle belli kavramların eşleşmesini sağlayan şey, yani toplumsal olarak ‘uzlaşılmış anlam’ için aynı göstergeleri kullanmamızı sağlayan şey nedir? (Burada dilin tarihselliği, gelenekle ilişkisi ve aktarımı gibi durumlar da konuya dahil olacaktır.) Bir gösterenin bir gösterileni göstermesinin nedensiz oluşunu da hatırimızda tutacak olursak bunu nasıl açıklayabiliriz?

1.1.3. Söz evrimi ve Dilin Kapladığı Alanın Saptanması

Saussure’e göre; dilyetisinin içinde dilin kapladığı alanı bulabilmek için, söz/konuşma çevriminin (*speaking-circuit*) işleyişini gösteren bireysel edimi ele almak gerekir.²² Görüldüğü gibi Saussure burada dilyetisinin bireysel yanını gözden çıkarmamakta ve konuyu bütünsel olarak ele almak için, ama yine de dili en başta en temele koyarak, söz çevriminden başlamaktadır. Saussure bu bireysel edimin nasıl gerçekleştiğini -bunun en kapsayıcı ve tek yol olmadığını da vurgulayarak- şu şekilde ele alır: A ve B iletişimde olan iki kişidir.

“evrimin kalkış noktası bunlardan birinin (rneğin A’nın) beynindedir. Kavram (concept) diye adlandıracağımız bilinç olguları (mental facts) orada göstergelerin tasarımlarına ya da işitim imgelerine (linguistic sounds/sound-images) bağlıdır. Bunlar bilinç olgularını dile getirmeye yarar. Herhangi bir kavramın beyinde ilgili işitim imgesini canlandırdığını varsayalım: Baştan başa anlıksal (psychological) bir olgudur bu. Sonra fizyolojik bir oluş gerçekleşir: Beyin ses rgenlerine, imgeye ilişkin bir uyarım aktarır; sonra ses dalgaları A’nın ağzından B’nin kulağına doğru yayılır: Salt fiziksel nitelikli bir oluştur bu. evrim bundan sonra B’de tersine bir yol izleyerek sürüp gider: Kulaktan beyne işitim imgesinin fizyolojik aktarımı; beyinde ise, bu imgenin, karşılığı olan kavramla anlıksal birleşimi. Eğer B de konuşursa, bu yeni edim - B’nin beyninden A’nın beynine değin - ilk edimde görülen yolu olduğu gibi izleyecek ve birbiri ardı sıra aynı evrelerden geçecektir.”²³

Söz çevrimindeki bireylerde hemen hemen özdeş izlerin oluşmasının nasıl sağlandığını anlamak için, Saussure, söz çevriminin ‘dil’ alanı içerisinden değerlendirilmesine yönelir. Saussure’e göre bu değerlendirmenin dilbilim araştırması için bize sağlayacağı şeyi bulmak üzere söz çevriminin dille ilgili kısımlarını saptamak

²² Saussure, GDD, s.40.

²³ Saussure, GDD, s.41.

önemlidir, çünkü ona göre dil ancak dilyetisindeki tüm diğer unsurlardan ayrıldığı ölçüde bize dilbilimin imkanını verecektir; “bu bilim ancak öbür öğeler işe karıştırılmazsa olanaklıdır.”²⁴ Dil, dilyetisi ile birbiriyle iletişime geçen bireylerin aynı kavramlara dayanan göstergeleri kullanmasını sağlayan şeydir. Dolayısıyla Saussure dilyetisinde, dilin kapladığı alan için çevrimdeki bölümlerden hangilerinin etkili olduğunu irdeler.

Saussure’e göre fiziksel ve fizyolojik nitelikler ve dilyetisinin bireysel özelliği (söz) bu alanla karışmamalıdır. Çünkü “söz bireysel bir istenç ve anlak edimidir.”²⁵ Bireylerin her biri dili tek başına yaratıp değiştiremezler. Ses organlarının sesteki işlevi, ve dolayısıyla ses, ise göstergenin aracı olduklarından ikinci plandadır. Buna bağlı olarak Saussure sözcükleri değil, toplumsal bir olgu olarak dili incelediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla Saussure işitim imgesi ile sesi özellikle ayırmıştır. İşitim imgesi kavramı da bu nedenle kavramla (concept) girdiği ilişki çerçevesinde dil olgusunun bir unsurudur.

Saussure’e göre dilin kapladığı alanı saptayabiliriz, çünkü dil somut bir gerçekliktir.²⁶ Ayrıca konuşma yetisi ancak toplumsal olarak var olan dil aracılığıyla işletilebilir ve dilyetisinin birliğini sağlayan şey de dildir.²⁷ Dolayısıyla “karışık nitelikli dilyetisi olgularının oluşturduğu bütün içinde dil, kesin çizgilerle ayırt edilebilecek bir konudur. Bir duyma imgesinin çevrim içinde bir kavramla bulunduğu noktaya yerleştirebiliriz onu.”²⁸

Saussure’de dil (*language*) en temelde gösterge sistemidir. Asıl mesele temel uzlaşımlar üzerinden bir şeye dilsel olarak nasıl işaret ettiğimiz ve nasıl ancak onunla dilyetisini işletebildiğimiz olarak ortaya konulur. Dolayısıyla Saussure dilbilimini ortaya koyarken dilsel göstergelerin yapısal özelliklerinin esas alır. Artık gösteren ve gösterilen olarak işitim imgesi ile kavramın ve bütün olarak göstergenin incelendiği kısma geçebiliriz.

²⁴ Saussure, GDD, s.45.

²⁵ Saussure, GDD, s.44.

²⁶ Saussure, GDD, s.45.

²⁷ Saussure, GDD, s.40.

²⁸ Saussure, GDD, s.44.

1.1.4. Göstergenin Nedensizliği İlkesi

Saussure'e göre kavram ve işitimi imgesini birleştiren bağ zorunlu değildir, gösteren ve gösterilenin ilişkisi nedensizdir. Ancak bu nedensizlik, bir keyfiyeti değil, gösteren ve gösterilenin bağlantısının zorunlu bir nedenden bağımsız olmasını ifade eder. Dolayısıyla dilsel gösterge nedensizdir. Belirli bir işitimi imgesinin belirli bir kavramla bağlanması bir zorunluluğa değil, toplumsal bir alışkanlık ve uzlaşımın tekabül etmektedir. "Bunların kullanılmasını zorunlu kılan kendi öz değerleri değil, söz konusu kuraldır"²⁹ Bu iki öge bu nedenle birbirini çağrıştırmaktadır. Hatta Saussure şunu da söyler: "Latince *arbor* sözcüğünün anlamını aradığımızda da, Latince'nin "ağaç" kavramını belirtmek için kullandığı sözcüğü bulmaya çalıştığımızda da, ancak dilin onayladığı yaklaşımların gerçekliğe uygun düştüğünü görür, tasarlanabilecek başka her türlü yaklaşılmayı bir yana iteriz: Açık bir gerçek bu."³⁰

1.1.5. Gösterenin Çizgiselliği İlkesi

Bu ilke işitimsel gösterenin tek boyutu olduğunu ifade eder. Saussure'e göre görsel gösterenler birçok boyutta ortaya çıkabilirler de işitimsel gösteren boyutu zaman çizgisidir. Saussure dilsel göstergenin göstereninin işitimsel nitelikli oluşundan ötürü yalnızca zaman içinde gerçekleştiği ve zamandan kaynaklanan özelliklere sahip olduğunu ifade eder. Buna göre işitimsel gösterenin yayılımı zamanın çizgisel boyutunda ölçülebilir.

1.1.6. Göstergenin Değişmezliği ve Değişebilirliği

Göstergenin değişmezliği ilkesi, gösterenin gösterilen kavramla zorunlu bir bağı olmamasına rağmen, dilsel göstergenin kendisinin dilsel topluluk bakımından zorunlu olarak benimsendiğini ifade eder.³¹ Bu nedenle birey konuşmada dizgesel bir

²⁹ Saussure, GDD, s.112.

³⁰ Saussure, GDD, s.10.

³¹ Saussure, GDD, s.108.

seçim yapsa da Saussure’e göre bu seçim ‘zorunlu seçim’dir. Dil her zaman yaşanan çağdan önceki çağların bir kalıntısı olarak var olur. İşitim imgesi ile kavramın bağlanması edimi zihinde tasarlanabilse bile bu edim gözlenebilir değildir.³²

Göstergenin değişmezliği temelde dört nedene bağlanır: Göstergenin nedensizliğinden ötürü değişimin toplum içinde tartişmaya açılmaması. Herhangi bir dilin gerektirdiği göstergelerin çokluğu. Dilsel dizgenin karmaşık niteliği. Ve toplumsal devinimsizliğin her türlü dilsel yenileştirmeye karşı direnmesi. Göstergenin seçiminin nedensizliği ile birlikte bu seçimi değişmez kılan zamanın yarattığı olgunun içerisindeyiz. Dolayısıyla: “Gösterge nedensiz olduğu için gelenek dışında yasa tanımaz ve ancak geleneğe dayandığı için de nedensiz olabilir.”³³

Ancak diğer yandan gösterge bozulma eğilimindedir, bu bozulma sreklielik ilkesine dayanmakla birlikte aynı zamanda geçmişten kesin bir kopuşu ifade etmez. Bozulmanın etkenleri ne olursa olsun Saussure’e göre gösteren ve gösterilen arasındaki bağıntının değişmesine sebep olmaktadır. “Gsterilenle gösteren arasındaki bağıntıyı her an değiştiren etkenlere karşı dil kesinlikle savunmasızdır. Bu da göstergenin nedensizliğinden doğan sonuçlardan biridir.”³⁴ Saussure’e göre dil zamanla değişir; ancak bu değişimi ne tek tek bireyler ne de tarihin o anındaki toplum yapar. Gösteren ve gösterilen arasındaki bağ nedensiz olduğundan, dil, bu ikisi arasında kurulabilecek yeni bir bağıntıya açık haldedir. Ancak bu evrimsel olarak gerçekleşir ve elbette bu değişim, bu yeni gösteren gösterilen ilişkisinin aktarılmasına bağlıdır. Saussure bu değişimin zorunluluğunu açıklamadığını, çünkü bunun için tek tek bozulmaların, değişmelerin araştırılmasına gitmek gerektiğini söyler. Argümantasyonun bu evresinde Saussure şunu söylemekle yetinir: “Zaman her şeyi bozar. Dilin, bu evrensel yasanın dışında kalması için hiçbir neden yoktur.”³⁵

³² Saussure, GDD, s.117.

³³ Saussure, GDD, s.120.

³⁴ Saussure, GDD, ss. 121, 122.

³⁵ Saussure, GDD, s.123.

1.1.7. Sonuç

Saussure'e göre dilin yaşı ve sürdürülmesinin kaynağı dilin farka dayalı yapısında yatar. Dilsel değerin kavramsal boyutu dildeki diğer öğelerle kurulan bağıntı ve farktan oluşmaktadır. Aynı şekilde dilsel değerin maddesel boyutunda da önemli olan bir sözcüğü diğer sözcüklerden ayırt etmeye yarayan, anlamın taşıyıcısı olan ses ayrılıklarıdır. Saussure'e göre: "Göstermekle görevli olduğu kavramı başka herhangi bir ses imgesinden daha iyi karşılayan bir ses imgesi bulunmadığına göre, önsel olarak bile, dilin bir parçasının son çözümlemeye, öbür öğelerle rastlaşmaması dışında bir temele dayanamayacağı apaçık."³⁶

Gösterge nedensiz ve farka dayanan bir yapıya sahiptir. Bu yapı bizi, göstergeler arasındaki ayrımı niteliksel olarak veya önsel olarak değil ancak biçimsel olarak yapabildiğimiz sonucuna götürür. Saussure'e göre dil bir töz değil bir biçimdir; belli bir gösterileni onunla eşleşen gösterenden daha iyi gösteren bir şey olmaması dilin farka dayalı biçimsel yapısından ötürüdür. Dildeki her gösteren bir gösterilenle, bu farktan ötürü, eşleşmiş gibidir.

1.2. DERRİDA'NIN METİNLERİNDE SAUSSURE

Ferdinand de Saussure'ün Cenevre Üniversitesi'nde 'Genel Dilbilim' başlığı altında verdiği dersler 1916'da yayımlanır ve yirminci yüzyılın beşeri bilimlerinin en etkileyici metni olarak ortaya çıkar. Derrida'nın metinlerinden Saussure'ü tamamen ayrıştırarak ortaya koymak oldukça zor gözükmemektedir. Bu konuda Russell Daylight'ın *What if Derrida Was Wrong About Saussure?*³⁷ adlı kitabının yaklaşımını izleyerek Derrida'nın metinlerinde Saussure'e değindiği noktaları araştırma yoluna gideceğiz. Öncelikle Daylight'ın, Derrida'nın metinlerine Saussure özelinde yaklaşmanın zorluklarına yönelik tespitlerini ele alacak sonrasında ise Derrida'nın metinlerinde Saussure ile ilgili noktalara değineceğiz.

Daylight Derrida'nın metinlerinde Saussure'ü ortaya koymanın zorluklarını üç noktada özetlemektedir: Birinci zorluk, Saussure'e dair tartışmanın parçalı

³⁶ Saussure, GDD, s.175.

³⁷ Russell Daylight, *What If Derrida Was Wrong About Saussure?*, Edinburgh University Press, 2012.

(fragmented) oluşudur. Derrida'nın, dilbilime yönelen, ilk zaman metinlerinde Saussure ismi parça parça, *Writing and Difference* (1967) kitabında bulunan "Freud and the Scene of Writing"de, *Speech and Phenomena*'nın (1967) dipnotlarında, "Différance"³⁸ın beş sayfasında, *Positions*'ta (1972) yayımlanan Julia Kristeva ile yaptığı "Göstergebilim ve Gramatoloji" adlı söyleşinin birkaç sayfasında ve *Gramatoloji*'nin (1967) ilk bölümünde bulunur. Ses merkeziliğin eleştirisini yaptığı *Gramatoloji*'de bile Derrida'nın Saussure okuması tamamıyla eklemlî, parçalıdır. İkinci zorluk, Saussure'e yönelik tartışmanın çoğu zaman başka filozoflar üzerinden gerçekleşmesidir; Saussure metinlerde genelde kendisi bakımından ele alınmaz. Derrida'nın Saussure ile etkileşimi, Husserl, Lévi Strauss, Freud ve Austin gibi, başka teorisyenler üzerinden gerçekleşir. *Gramatoloji*'de Derrida sık sık Saussure'ün bir örnek olarak ele alındığını ifade eder. Üçüncü zorluk ise, Derrida'nın metinlerinde Saussure'e yönelik işaretlerin örtük olmasıdır. Derrida'nın yapısalcılık 'olay'ını (event) duyurduğu "İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun"³⁹da ve Husserl'in temel ayrımlarına karşı çıkmak için 'fark'ın göstergenin unsurlarında içerildiğini otaya koyduğu *Speech and Phenomena*'da da Saussure adı dikkat çekici bir şekilde geçmemektedir.⁴⁰ Daylight'a göre Derrida'nın okunmasına bir düzen vermek, ayrıca *Speech and Phenomena*, *Gramatoloji* ve *Writing and Difference*'in aynı anda, 1967'de, yayımlanması dolayısıyla da zordur. Yapılacak şey Derrida'nın dil ve gösterge problemlerinin baskın olduğu metinlerinde Saussure'ün görüldüğü yerleri tespit etmek ve incelemektir.⁴¹ Şimdi biraz bu metinlere göz atalım.

1.2.1. *Speech and Phenomena*

Derrida ilk kez bu metinde Saussure'den bahseder. Ona göre Saussure'ün biricik özgünlüğü göstereni içselleştirerek göstergeye dahil etmesidir. Ancak Derrida için bu, gösterge kavramına yönelik sorunu çözmek veya dönüştürmek anlamına gelmez, sadece problemin yerini değiştirmek anlamına gelir. Gösteren içselleşse de

³⁸ "Différance" 1968 yılında Fransız Felsefe Kurumu'nda verilen konferans metnidir. Aynı yıl birkaç dergide, 1972'de Derrida'nın *Margins of Philosophy* kitabında yayımlanmıştır.

³⁹ Bu metin Derrida'nın 1966'da John Hopkins Üniversitesi'nde yaptığı konferans metnidir, 1967'de *Writing and Difference*'ta yayımlanmıştır.

⁴⁰ Daylight, s.4.

⁴¹ Daylight, s.3.

gösterilen ile arasındaki hiyerarşi yok olmamaktadır ve gösterilen hala ‘kendine-mevcut’ bir şey olarak düşünülmektedir. Derrida, Husserl fenomenolojisi üzerine olan bu denemede Saussure ile çatışmasını özgünlük problemi etrafında şekillendirir. Özgünlük problemi ilk ve en baskılayıcı problem olarak, Saussure’ün ne derece logosantrik Batı düşüncesinin varsayımlarına bağlı olduğuna veya ondan ne kadar kopuk olduğuna yöneliktir.⁴²

Speech and Phenomena metninde Derrida’nın hedefi, Husserl’in Batı metafiziğinin temel motiflerini tekrar ettiğini göstermek üzere, kendine-mevcut ses (self-present voice) temasıdır. Derrida, Husserl’in ‘gösterge’nin yapısına yönelik temel ayrımlarına, *Logical Investigation*’ın mantığına yönelmektedir.⁴³ Aynı zamanda bu metinde, Saussurecü sesin ayrıcalığı ve kendi başınlığı ile Husserl’in kendine-mevcut ses temasının ilişkisi ve bununla beraber phonosantrizm ve logosantrizm arasındaki ilişki de irdelenir. Derrida, Saussure’ün gösteren ve gösterilen zıtlığını Husserl’deki ifade (Alm. *ausdruck*; İng. *expression*) ve anlam (Alm. *bedeutung*; İng. *meaning*) zıtlığına benzetir. Daha sonra Saussure’deki sesçil gösterge olarak ‘işitim imgesi’ kavramı ile Husserl’in ‘anlam’ kavramını fenomenolojik olarak karşılaştırır.⁴⁴ Husserl için ‘anlam’ nesnenin ifadesi değildir, fenomenolojiktir. Saussure’de ise işitim imgesi kavramı; dille ifade edilenin nesnenin kendisi olmadığının vurgulanmasında ve iletişimin; bireylerde seslerin zihinsel izlenimlerinin aktarımıyla uzlaşım sal bir kavrama işaret edilmesi olarak ortaya konulmasında, kilit bir kavramdı. Derrida Saussure’de işitim imgesinin zihnin dışında bir gerçekliğe işaret etmediğini -ki nesne yerine bu kavramın kullanılmasının sebebi de zaten Saussure’ün dilsel alanın belirlenmesinde oldukça önemlidir- ancak bunun fenomenolojik bir algıdan da kaynaklanmadığını ifade eder.

Bu metinde Derrida, Saussure ile fenomenolojik ses, phonosantrizm ve logosantrizm arasındaki ilişkilere değinir. Aynı zamanda Saussure’ün fenomenolojiden kopukluğuna vurgu yapar. Derrida’ya göre, Saussure fenomenolojik önlemi almayarak ‘işitim imgesi’ kavramını kullanmaktadır. Bu da Saussure’ün,

⁴² Daylight, ss. 3-4.

⁴³ Daylight, s.4.

⁴⁴ Jacques Derrida, **Speech and Phenomena**, çev. David B. Allison, Newton Garver, Northwestern, University Press, United States of America, 1967, (SP), ss. 46-47.

gösterileni göstergeye dahil etmekle kalıp yalnızca sorunun yerini değiştirdiğini gösterir.⁴⁵

Bu metin de dahil olmak üzere, Derrida Saussure'ün kavramlarını (gösterge, gösteren ve gösterilen) *Gramatoloji*'ye kadar daha Saussurecü anlamlarıyla kullanmaktadır. “Derrida *Speech and Phenomena*'nın ilk niyetinin, “ilkel olanın özündeki, “gösterge”ye bulaşmış farkı yeniden tanıtmak”⁴⁶ olduğunu yazar.”⁴⁷ Bu nedenle Daylight'a göre, gösterge ve fark kavramlarının bu kullanımı ile Saussure'e özgü olarak nitelendirilen göstergebilimsel farkın prensibi arasındaki ilişkiyi düşünmek gerekmektedir.

1.2.2. Gramatoloji

Speech and Phenomena metninde giriş yapılmış olan, Saussure ve kendine-mevcut ses arasındaki ilişki *Gramatoloji*'de detaylı olarak ele alınır. Bu kitabın ilk bölümü Derrida'nın Saussure ile çatışmasını en açık şekliyle gösterir. Derrida'nın sorgusu doğrudan sezgisel bilince, algıya ve hakikate yakın olarak ortaya konulan sözlü dile ayrıcalık veren dil felsefesinin tarihine yöneliktir.⁴⁸ Derrida, Aristoteles'te, Ortaçağ teolojisinde ve Saussure'de ortak bir tema olan söz ve tanrısal akıl arasındaki ilişkiyi inceler.

Derrida'nın buradaki tespiti: Varlık ile ruh arasında doğal ve doğrudan bir bağ, ruh ile logos arasında ise uzlaşımsal, sembolik bir ilişki olduğunun düşünülüyor olmasıdır. Doğal ve evrensel gösterge düzlemi sözlü dil olarak kurgulanmaktadır.⁴⁹ “Gerçekten de, bir süreden beri, şurada burada, -yozlaşımını kınamanın kökenini bulmaktan daha kolay olacağı- derin biçimde zorunlu bir davranışla ve aynı nitelikte motifler doğrultusunda, eylem, hareket, düşünce, refleksiyon, bilinç, bilinçdışı, deneyim, duygusallık gibi şeylere de «dil» denmekteydi.”⁵⁰ Ancak Derrida'ya göre, Platon'dan beri sürdürülen bu ortak uzlaşım zorunlu olmadığı gibi tesadüf de değildir.

⁴⁵ Derrida, SP, s.47.

⁴⁶ Derrida, SP, s.46.

⁴⁷ Daylight, s.4.

⁴⁸ Daylight, s.4.

⁴⁹ Jacques Derrida, **Gramatoloji**, çev. İsmet Birkan, 2. Baskı, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2014, (Gramm.), s.20.

⁵⁰ Derrida, Gramm., s.17.

Derrida *Gramatoloji*'de sesin önceliğinin hakikat, mevcudiyet ve Tanrı sözcüğü ile doğal ve doğrudan ilişkisine duyulan arzuyu ortaya çıkarmaya çalışır. Ses ve akıl arasında kurulan özsel akrabalık, yazının dışsal ve önemsiz niteliğiyle zıtlık içerisindedir. Yazı her zaman ikincil ve türemiş bir şey olarak anlaşılır. Ses ise varlıkla ve anlamla her zaman özsel olarak ilişkilendirilir. 'Ses'in anlam ve varlıkla olan bu bağı dolayısıyla özne de sesle doğal bir bağ içerisinde kurgulanmaktadır Dilsel ses sistemi de "öznenin kendisini duyumsadığı ve ideallik ortamında kendisine geri döndüğü"⁵¹, öznenin kendine mevcut olabildiği bir sistem olarak düşünülür. Derrida bu bağlamda gösterge kavramının kökeninin türemeye dayandığını belirtir ve gösterilenin de bir mevcudiyeti ifade etmediğine odaklanır. Böylece Saussure'un kavramları üzerinden göstergenin bu niteliğini açığa çıkararak, bizi bu kavramı yeniden düşünmeye sevk eder.

Derrida, *Speech and Phenomena*'da Saussure ile Husserl'i, *Gramatoloji*'de ise Saussure ile Aristoteles ve Ortaçağ teolojisini kıyaslamaya, birlikte göstermeye çalışmaktadır. Derrida'nın Saussure kritiği, Saussurecü dilbilimin sadece dil ile sözün kesin doğasına, dil değişiminin mekanizmasına yönelik oluşunun tartışmaya açılmasıyla başlar ve Derrida'nın klasik metafiziğin çağının içindeki Saussure'e yönelik konumu, bugün Saussure'un okunma tarzını radikal bir şekilde değiştirir.⁵²

Gramatoloji'nin birinci bölümünün birinci başlığı olan "Yazı Yazı Olmadan Önce"de Derrida, Saussure'un göstergenin nedensizliği teorisinin, sözün yazının üzerindeki her alana yayılan ve nüfuz eden ayrıcalığına nasıl olanak tanıdığını göstermeye çalışır. "Dilbilim ve Gramatoloji" adlı ikinci başlıkta ise Saussure'un argümanlarını *Genel Dilbilim Dersleri*'ne karşı toplar. Genel dilbilimin, genel dilin içsel sistemi ile ilgilenilmesi gerektiği varsayımını paranteze alarak, limitlerini çizer ve bu bilimin evrenselliğini sorguya açar. Konuşma, yazı ve Derrida'nın 'kendine-mevcut ses' veya 'anlamın içsel deneyimi' olarak ifade ettiği unsurlar arasındaki Saussurecü ilişkilerin ne olduğunu, sesin ayrıcalığının göstergenin keyfi oluşuna ters düşmesine rağmen Saussure'un bunu neden sürdürdüğünü sorar.⁵³ Derrida'ya göre Saussure bu açıklamayı verememektedir, bu soru Saussure'un gelenekle birleştiği noktayı işaret

⁵¹ Derrida, *Gramm.*, s.22.

⁵² Daylight, s.5.

⁵³ Daylight, s.6.

etmekle birlikte Saussure'ün cevapsız kalışı geleneğe yönelik bir dekonstrüksiyon için oldukça verimli bir devinim alanı açmaktadır.

Saussure'de bulunan konuşmanın ayrıcalığı fikrine yönelik sorgu, Saussure'ün, Derrida'nın klasik semiyoloji olarak adlandırdığı, Aristotelesçi gelenek ile akrabalığı problemi ile iç içe geçmiştir. Derrida'ya göre klasik semiyoloji, *Speech and Phenomena* 'da açılan, Saussurecü terminolojiye yönelik problemle devam eder ve derinleşir.⁵⁴ Derrida, *Gramatoloji*'de, Saussure'ün terimlerini şiddetle Saussure'ün çalışma alanına aşkın bir şekilde kullanmaya başlar. Saussure'ün metninin dağıldığı her nokta kavramların yeni bir yazımını gerektirir. Bu durum, Derrida'nın terimleri Batı geleneği düşüncesi içerisinde problematikleştirmesinden kaynaklanır. Ona göre, Saussure sadece Batı geleneğinde, dil etrafında organize edilmiş kavramları kullanmak ve onlara işaret etmekten sorumludur ve bu anlamda Saussure yalnızca bir örnektir. Derrida, Saussure örneği üzerinden, kavramları Batı geleneğinin ve Saussure'ün kullandığı adlarla kullanılamayacak bir alana çekmekte ve yeniden yazmaktadır.

Derrida'nın esas olarak ilgilendiği şey, geleneğin veya çağın, belirli bir gösterge kavramıyla yönetilmesidir. Yazı da Batı felsefesi tarihinde, her zaman kökensel bir gösterge kavramı ve belirlenmiş bir söz-yazı ilişkisi içinden üretilmiştir. Derrida'ya göre logosantrizm ve phonosantrizm, göstergenin bu tarihiyle açığa çıkarılabilir. Derrida'nın konuyu genel bir mesele olarak ortaya koyması Saussure'ün klasik göstergebilimle ilişkisini ortaya çıkarır ve Saussurecü göstergebilimin bu köklere bağlılığını sorgular. Bu da Saussure'ün geleneğe yönelik eleştirilerinin başka bir bağlamda görülebilmesini sağlar. Eğer Saussure sözün yazı üstüne yükselişinde klasik metafiziğin phonosantrizmini yeniden üretiyorsa, Saussure'ü bu geleneğin logosantrizminden ne derece ayırabiliriz? Bu soruyu ortaya koyarak Derrida bir yandan, Batı mevcudiyet metafiziğinin belirlemelerini ilişkisel olarak ortaya koyduğunu ve farklı kavramların mevcudiyete sürekli tekabuliyetini üreterek bir mevcudiyet algısı ortaya çıkardığına işaret etmeye çalışır. Bir yandan da geleneği tekrar etmenin –bir kavramını veya temel belirlemelerini ödünç alarak - sadece belirli bir noktaya kadar olamayacağını, bu tekrarın geleneğin yapısının bütününe gerektireceğini göstermeye çalışmaktadır. Derrida, “Göstergebilim ve Gramatoloji”de de bu sorguyu açıkça ortaya koymaktadır: Saussure'deki,

⁵⁴ Dyalight, s.6.

“Signans (gösteren) ve signatum (gösterilen) arasında kesin bir ayırım gözetilmesi -bir temel ve hukuki ayırım olarak- signatum ve kavram arasındaki denklik (s.99) kendisinde gösterilen bir kavramı, düşüncede yalın (simple) olarak bulunuşunda (présence), konuşulan dilden bağımsızlığı içinde, yani bir gösterenler sisteminden bağımsız olarak, düşünme olanağını ve hakkını bize açık bırakmaktadır. Bu olanağı bize açık bırakarak -ve bunun böyle oluşu gösteren/gösterilen karşıtlığı ilkesinin kendisindendir, yani, gösterge ilkesinin-Saussure, elde ettiği, biraz önce bahsettiğimiz eleştirel kazançlara ters düşmektedir.”⁵⁵

Derrida’ya göre geleneğin gösterge kavramı dolayısıyla yerleşen şeyin kitleselliği göz önüne alındığında, gelenekten alınan her kavram veya söylem beraberinde logosantrizmi ve phonosantrizmi de beraberinde getirir. Dolayısıyla gösterge kavramı kökenine dek sorguya açılmalı ve parçalanmalıdır. Derrida göstergenin farka dayanan yapısının -dilsel gösterge olarak Saussure üzerinden işaret edilebilir kıldığı- sınırlarını değerlendirerek -différance ve pek çok kavram dolayısıyla- Batı metafiziğinin ikili zıtlıklarla örgütlenen mevcudiyet metafiziğinde bir dekonstrüksiyon gerçekleştirmektedir. Felsefenin üzerine kurulduğu ve ‘dil’in de temelinde bulunan ikili karşıtlıkların, kavramların tasarrufu sebebiyle, öteki olanın aynı olan olarak farklılaşması ve öteki olanın aynı olanın erteleyenini olarak anlaşılmasını hedef almaktadır.⁵⁶

1.2.3. “İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun”

Writing and Difference’ın içinde bulunan bu makalede Derrida bizim yapısalcılık diye adlandırdığımız şeyin Batı felsefesi kadar eski olduğunu ortaya koyar. Ona göre, yapıların yapısallığı ve yapısalcılık her zaman geliyor, organize ediliyor, merkez ile uygun hale getiriliyordu.

“...işaret etmek ve belirgin kılmak istediğim olaya dek, daima iş başında olmuş olsa da, yapı veya daha doğrusu yapının yapısallığı hep nötralize edilmiş ve indirgenmiştir: ona bir merkez vermekten, onu bir mevcudiyet noktasına, sabit bir kökene göndermekten ibaret olan bir jest yoluyla. Bu merkezin işlevi yalnızca yönlendirmek ve dengelemek, yapıyı örgütlemek -gerçekte örgütlenmeyen bir yapı düşünülemez- değil, ama özellikle de yapının

⁵⁵ Derrida, GG, s.34.

⁵⁶ Jacques Derrida, *Marges de la Philosophie*, Minuit, 1972, ss. 18-19’dan aktaran Gayatri Chakravorty Spivak, *Gramatoloji’ye Önsöz*, çev. İsmail Yılmaz, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2014, s.42.

örgütlenme ilkesinin yapının oyunu olarak adlandırabileceğimiz şeyi sınırlandırmasını sağlamaktır.”⁵⁷

Derrida bu metinde, ‘yapı kavramının tarihinde bir “olay”ın (event)’ meydana geldiğinden bahseder; bir kopuştan. Bu olay yapının yapısallığının düşünülme, tekrarlanmaya başlamasıdır. Bundan sonra merkezsiz bir yapı düşünülebilir olur ve farkın oyunundan kaçabilen kesin bir noktanın olamaması mümkün hale gelir. Aynı zamanda bu olay, kökensel veya transandantal gösterilenin mutlak olarak dışarıda olmadığı, fark sistemine işaret emektedir. Transandantal gösterenin yokluğu, anlam alanını ve oyununu genişletir.

Derrida bir yapının merkezsizleşmesinin yolunu açan yapının yapısallığının düşünülmeye başlanması; varlık ve hakikat kavramlarının Nietzscheci eleştirisini, Freud’un kendinde mevcudiyet eleştirisini ve varlığın mevcudiyet olarak belirleniminin Heideggerci yıkımını önemli olarak görmektedir.⁵⁸ Ona göre; yapının yapısallığını düşünmeye yönelen bu üç düşünür de metafiziğin mantığına ve diline yönelerek aynı döngüde kalırlar; “bu döngü biricik olup metafiziğin tarihi ile metafiziğin tarihinin yıkımı arasındaki ilişkilerin biçimini betimler”.⁵⁹ Derrida’ya göre metafiziği sarsabilecek ve onun söylemlerine, diline dahil olmayacak herhangi bir yıkıcı önerme ortaya koyamayız. Her zaman onun içinden konuşmaktayız;

“...metafiziği sarsalamak amacıyla metafiziğin kavramlarından vazgeçmenin hiçbir yolu/anlamı yoktur; bu tarihe yabancı hiçbir dile –hiçbir söz dizimine, hiçbir söz dağarcığına- sahip değiliz; tam da tartışma konusu etmek istediği şeyin biçimine, mantığına, örtük koyutlamalarına kaymak zorunda kalmamamız tek bir yıkıcı önerme dile getiremeyiz.”⁶⁰

Burada imkansızın deneyimine bir referansın söz konusu olduğu ayrıca dikkat çekicidir. Derrida bu metinde yapının yapısallığının düşünülmesi olayını gösterge kavramı üzerinden örneklendirir. Bu bakımdan bu metin bize Derrida’nın, Saussure üzerinden açtığı tartışmalara yönelik ip uçlarına rastlama ve gösterge kavramını başka bir bağlamda -yapısalcılık- irdelemesini gözlemleme şansı verir. Bu metinde gösterilen kavramının ayrıcalığı sorguya açılır; Derrida bu sorguyu ilerlettiğimizde, gösterge kavramının kendisinin reddedilmek zorunda kalınacağını ifade eder.

⁵⁷ Jacques, Derrida, “İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun”, **Toplumbilim Dergisi**, çev. Özkan Gözel, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, Sayı:10, İstanbul, 1999, (YGO), s.167.

⁵⁸ Derrida, YGO, s.168.

⁵⁹ Derrida, YGO, s.168.

⁶⁰ Derrida, YGO, s.168.

Gösteren ve gösterilen arasındaki farkı, bu zıtlığa karşı çıkmak isteyerek yok edersek gösterge kavramının kendisini terk etmek zorunda kalırız.

“Ama biz bu gösterge kavramı olmaksızın yapamayız, çünkü aynı anda bu metafizik suç ortaklığına karşı yönelttiğimiz eleştirel tutumdan da vazgeçmeksizin, veya gösterenini kendine indirgeyen –ki bu da aynı şeyi ifade eder- onu basbayağı kendisinin dışına iten bir gösterilenin kendiyle özdeşliğinde farklılığı silme tehlikesiyle karşılaşmaksızın bu suç ortaklığından vazgeçemeyiz.”⁶¹

Dolayısıyla gösterge kavramını olduğu haliyle kullanmak bizi Batı metafiziğinin mevcudiyet merkezli yapısını yeniden üretmeye götürürken; gösterilen kavramının kendine özdeşliğini sorguya açmak ise gösterge kavramının temeli olan ‘fark’ın gösterilende silindiğini –mevcudiyeti üretmek için ‘fark’ın gösterilen için işleminin engellendiğini- ortaya çıkarmaya götürmektedir.

1.2.4. “Göstergebilim ve Gramatoloji”

Derrida’nın Julia Kristeva ile söyleşisinin yazıya dökülmesiyle ortaya çıkan bu metinde Derrida gösterge kavramının geçiciliğini ortaya koyar. Metinde gösterge kavramı yeniliğin ve geleneğin tortusunun bir aygıtı olarak ortaya çıkar. Derrida, bu gösterge modelinin sorguya açılmasının, içine doğduğu metafiziksel sistemin sınırlarını görünür kılmakla birlikte bu sınırları gevşettiğini ve bu sayede bu kavramın metafiziğe olan aidiyetini eleştirmemize olanak verdiğini ifade eder.⁶² Bu nedenle Saussure’ün bu kavramın bahsini açması önemli bir adımdır. Burada, gösterge kavramının metafiziğin sınırlarını gevşettiği noktayı anlamak ve dolayısıyla Saussurecü göstergebilimin limitlerini görebilmek önemlidir. Derrida’nın ifadesine göre; Saussurecü göstergebilim, geleneğe karşı olarak, öncelikle gösteren ve gösterilenin birbirinden ayrılamazlığını ortaya koymuştur; bu şekilde Saussure gösterenin dışlanamazlığını duyurur. Derrida’nın ikinci vurgusu ise Saussure’ün, geleneğe karşı olarak, ses ögesini dilbilimden ayrı bir şey olarak ortaya koymuş olmasıdır:

“Göstergebilimsel işleyişin ayrımsal (différentiel) ve biçimsel (formel) karakterinin altını çizerek, “sesin (son) maddesel ögenin kendisinin dile ait olmasının olanaksızlığı”nı göstererek ve de onun (dilbilimsel gösterenin) “özünde hiç de sesçil (phonique) olmadığını” söyleyerek, aynı anda hem

⁶¹ Derrida, YGO, s.169.

⁶² Derrida, GG, s.30.

gösterileri içeriği ve hem de -artık ses (la phonie) olarak ne üstünlüğü ne de ayrıcalığı kalan- “dışavurum maddesini” töz-parçala(n)masına uğratarak (dé-substantialisant), dilbilimi de genel göstergebilimin basit bir parçası yaparak, Saussure, gelenekten ödünç aldığı gösterge kavramını metafizik geleneğinin aleyhine çevirme yolunda önemli katkılarda bulunmuştur.”⁶³

Ancak Saussure’ün buraya kadar cesurca ortaya koyduğu eleştiri bir noktaya kadar devam eder; Saussure ortaya koyduğu eleştiriye kendi tutarlılığında sürdürebileceği yere vardırmaktan vazgeçer. Bu nokta, onun gösterge sözcüğünü kullanmaya devam etmesidir. Saussure bu kavramı gündelik dil kendisine başka bir kavramı esinlemediği için, olduğu haliyle, kullanmaya devam ettiğini belirtmektedir. Derrida bu konuda şunları ifade eder: “Şimdi “gündelik dil” masum veya yan tutmaz (*neutre*) değildir. O batı metafiziğinin dilidir ve yalnızca bütün düzenlerden aldığı önemli sayıda varsayımlar taşımaz, birbirinden ayrılamaz olan varsayımları da taşır ve çok az dikkat edilmiş olmasına karşın, bunlar bir sistem şeklinde birbirlerine düğümlüdürler.”⁶⁴

Metnin devamında Derrida, Saussure’ün geleneği sürdürdüğü noktaları net olarak sıralamaya geçer. Buna göre; Saussure’ün gösteren ve gösterilen arasında bahsettiği ayrım; gösterilenin bir kavrama denk olduğu argümanı ile birleştiğinde, gösterilenin gösterenden ayrıcalıklı olarak ve düşüncede yalın bir mevcudiyet olarak göstereninden ve bizzat gösterge sisteminden bağımsız olarak düşünülmesi imkanı yaratır. Derrida gösterene atfedilen bu ayrıcalıklı konumu ‘transandantal gösterilen’ olarak kavramsallaştırır. Burada gösterilen, özü itibarıyla kendisinden başka hiçbir gösterenle ilişkisi bakımından düşünülmeyecek, yani ‘göstergeler zincirinden arta kalacak’, dolayısıyla bu zincire katılmayıp kendisi bir gösteren olarak işlemeyecek bir noktada konumlandırılır. Dolayısıyla Saussure’ün bu tekrarı metafiziğin klasik gereksinimini tekrar yerine oturtur. Saussure’ün geleneği devam ettirdiği diğer nokta ise onun, sesçil tözü başlangıçta paranteze almış olmasına rağmen, temel metafizik gereksinimlerden dolayı, sözü yani göstergeyi sese (*phoné*) bağlayan her şeyi ayrıcalıklı kılarak konuşan sesin gösterilen kavramla, düşünceyle en doğal bağı kurduğu ve onun en iyi göstereni olduğu modeli tekrarlar.

Derrida bu metinde açık olarak hiçbir gösterilenin gösterge sisteminden (göstergeler oyunundan, farkın hareketinden) kaçamayacağını ve gösterilenin ‘bir

⁶³ Derrida, GG, ss. 31-32.

⁶⁴ Derrida, GG, ss. 33-34.

gösteren gibi de' hareket ettiğini ifade eder. Derrida'ya göre, gösterilenin gösterge zincirinde gösterilen olarak da iş görmesi, aslında Saussure'ün 'dilde yalnız ayrılıklar vardır' argümanının sürdürüldüğü koşulda ortaya çıkmaktadır. Dilde yalnız ayrılıklar var ise nasıl olur da 'transandantal gösterilen', farkın bu hareketinden sıyrılarak yalnızca kendisi bakımından var olabilir? Gösterge kavramını sorunsallaştırmak Derrida'ya göre şu şekilde mümkündür: "Aksine, böyle bir transendental gösterilenin olanaklılığını tartışma konusu yaptığımız andan itibaren ve bütün gösterilenlerin gösteren konumunda da bulunduğunu tanıdığımız yerde, gösterilen ve gösteren ayırımı -gösterge- kökeninde sorunsal hale gelmektedir."⁶⁵ Bu metinde Derrida Saussure'ün gelenekle olan kopmaz bağına ortaya koymaktadır. Bu metin adeta Derrida'nın *Gramatoloji*'de ortaya koyduklarının bir özeti gibi gözükür.

1.2.5. "Différance"

Derrida bu makalenin başında *différence*'in -a ile olan yeni yazımındaki özelliklerini toparlamaya çalıştığını ifade eder. Yazı ile ilgili sorunu ortaya çıkarmaya çalıştığı sırada ortaya çıkan bu yeni yazımdan 'grafik müdahale' olarak bahseder. Fransızca'da bu iki yazım da aynı şekilde okunur; '*différance*'in -a ile yazılmasındaki farklılık sadece yazıda gösterebilir, işitilemez bir şeydir. Derrida metinde -a ile yazılan '*différance*'in -yani fark anlamıyla beraber öteleme/erteleme anlamını da taşıyan *différence*- toparlanan özelliklerinin birleşim yerinin, bizim 'askıya alma'larımızı belirleyecek şey olduğunu söyler. Örneğin; mevcudiyet istencinin. "Erteleme ya da sonraya bırakma anlamında *différer*, zamanlama, bilerek ya da bilmeyerek, bir "istek" yada "istenc" in tamamlanmasını ya da yerine getirilmesini askıya alan bir dolambacın zamansal ve zamanlayıcı aracılığına başvurma demektir, bu aracılığı da öyle bir tarzda etkiler ki onun etkisini de geçersiz kılar ya da aza indirir."⁶⁶ *Différence*, *différer* kökünden gelen anlamı bakımından düşünüldüğünde -yani erteleme/ertelemenin de ismi olduğunda- sonsuz ertelemeler ve mevcudiyetin bir arada düşünülmesi, hem ertelemeyi hem de mevcudiyeti önemsizleştirir, ertelenen olarak mevcudiyet veya gösterilen ne mevcuttur/gösterilir ne de ertelenmiştir. Erteleme/ertelemenin hareketi fark

⁶⁵ Derrida, GG, s.35.

⁶⁶ Jacques Derrida, "Différance", **Toplumbilim Dergisi**, çev. Onay Sözer, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, Sayı: 10, İstanbul, Ağustos 1999, (Diff.), s.53.

hareketi ile birlikte sonsuza yönelir. Derrida'ya göre gösterilen bir gösterenle işaret edildiği, imlendiği anda gözden yiter, kendi ötekisi olarak gözükmeyi kabul eder.

Derrida aynı zamanda bu birleşim yerinde, Nietzsche'deki güçlerin farkı, Saussure'deki göstergebilimsel fark ve Freud'daki 'fark'ın olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu toplanma içinde Saussure'ü arayıp bulmak diğer metinlere göre daha zor olabilir. Ancak bu metnin Saussure'ün fark'ına işaret ettiği ortadadır. Derrida'nın başta belirttiğini -yazı ile ilgili bir sorun sebebiyle 'différance'ta grafik bir müdahaleye gitmesi- dikkate alırsak Saussure gerçekten bu ortak bağda önemli bir yere sahiptir. Çünkü Saussure bize *différance*'ın semantik yapısı hakkında bilgi verir.⁶⁷

*"Saussure'ün bütün imlerin olanak ve işlerlik koşulu olarak gördüğü ayırım oyununun kendisi sessiz bir şeydir. İki fenomen, bunları var eden ve iş görmelerini sağlayan ayırımı işitilemez bir şeydir. İşitilemez-olan, anlayışımıza, burada olan iki fonemi, onlar kendilerini nasıl sunuyorsa öylece açar. Salt anlamında fonetik yazı yoksa, bunun nedeni salt anlamında fonetik phoné olmayışdır. Fonemleri yapan ve onları anlayışımıza veren ayırım, bu sözcüğün bütün anlamlarına göre kendinde işitilemez olarak kalır."*⁶⁸

Saussure'de anlam, yalnızca işitilir bir şeyle ve göstereniyle değil, göstergenin farka dayanan yapısı ile ortaya çıkan bir şeydir. Dilsel göstergenin değeri Saussure'de söz değil, tüm o sözlerin arkasında yatan 'gizemli' bütün olarak gösterge idi. Saussure göstergenin anlam boyutunu öncelikli olarak farka dayandırıyor. Saussure'ün göstergebilimsel ilkelere olan -başka sebeplerle devam ettirmediği- bu bağlılığını, Derrida, *différance* ile mümkün olacak grafik müdahaleyi ve *différance*'ın özelliklerini düşünebilme imkanı olarak kullanır.

"Différance" metni bağlamında *différance*'ın özelliklerinin zamansallık ve uzamsallık ile olan bağlantısını vermek gerekiyor. Erteleme (*différer*) anlamı zamana, fark (*différer*) anlamı ise uzama gönderme yapsa da *différance* kavramı bunların arasında konumlanır. "...e ile a arasındaki *différ(once)*'ta belirginleşen *différance*'ın (ayırımın) bakıştan ve duyuştan kaçması, belki de tam bir şans eseri olarak, burada artık duyarlığa ait olmayan bir düzene gönderme yapmamız gerektiğini akla getirmektedir."⁶⁹ *Différ(once)*'ın bu çok anlamlılığından ötürü Derrida, *différance*'ın zamansallık ve uzamsallık arasındaki konumuna işaret eder.

⁶⁷ Daylight, s.12.

⁶⁸ Derrida, Diff., s.52.

⁶⁹ Derrida, Diff., s.52.

“Différance (e ile) sözcüğü ne zamanlama olarak différer’ye, ne polemos olarak différend’a göndermede bulunabilirdi. Différance (a ile) sözcüğünün – ekonomik olarak- işte bu boşluğu doldurması gerekmekteydi. Bu sözcük aynı zamanda tüm imlemlerinin biraradalığına ‘configuration’ gönderme yapabilir, doğrudan doğruya ve başka hiçbir şeye indirgenemez biçimde çokanlamlıdır ve burada sağlamaya çalıştığım söylem ekonomisine kayıtsız kalmayacaktır.”⁷⁰

Dolayısıyla *différance*, metafiziğin zamansal ve uzamsal zıtlığını da hedef almaktadır. Derrida *Gramatoloji*’de çok üzerine gitmediği bu ikiliği bu metinde *différance* dolayımıyla sorguya açar. Buna göre gösterge, şimdi ve burada olanın yerine geçen şeydir, onu yokluğunda sunar. “Şeyi ele alabildiğimiz, onu gösterebildiğimiz ölçüde ona buradaki, burada-olan deriz, ne zaman ki buradaki kendini sunmaz, imleme yoluna başvururuz, imi işin içine karıştırırız. İşaret alır, işaret veririz, işaret ederiz. Öyleyse işaret ya da im ayrı(m) konmuş (*différé*) buradalıktır, ertelenmiş şimdi, yerinden ayrılmış burasıdır.”⁷¹ Sözlü veya yazılı olması fark etmeksizin göstergenin dolaşımı, gösterdiği şey ile karşılaşmayı erteler. Buna göre göstergenin klasik olarak tanımlanan yapısı, erteleme anlamına gelen Derrida’nın ‘zamanlamanın *différance*’ı dediği *différance*’tır, “...bu da imin, burdalığı ertelediği ölçüde yalnızca ertelediği buradalıktan yola çıkılarak ve yeniden kendine-edinilmeye çalışılan ertelenmiş şimdi-buradalık açısından düşünülebilir olduğunu varsaymaktadır.”⁷² Göstergenin göstermesi her zaman yitirilmiş bir şimdi buradalıktan türeyebilir. Yani başka bir gösterenden.

Bu makale aynı zamanda “*Göstergebilim ve Gramatoloji*”de bahsedilen ‘transandantal gösterilen’e dair meseleyi de destekler ve hatta Saussure’ün kuramından çıkan bir sonuç olarak transandantal gösterilenin, ‘kendine-mevcut’ olmadığını ortaya koyarak açar.

“İmlenen kavram hiçbir zaman kendinde olarak burada değildir, yalnızca kendisine gönderme yapacak yeterli bir buradalık içinde değildir. Her kavram hakça ve özce bir zincirin ya da içerisinde ayrımların dizgesel oyunuyla başkasına, başka kavramlara gönderme yaptığı bir dizgenin içine yazılmıştır. Böyle bir oyun, yani différance artık yalın bir biçimde, bir kavram değildir, fakat kavramsallığın, genel olarak kavramsal süreç ve dizgenin olanağıdır. Aynı nedenle (...) bir kavramla bir sesin düzgün, burada-olan, kendine-gönderen birliği olarak sunulan şey değildir.”⁷³

⁷⁰ Derrida, *Diff.*, s.54.

⁷¹ Derrida, *Diff.*, s.54.

⁷² Derrida, *Diff.*, s.54.

⁷³ Derrida, *Diff.*, s.55.

Bu gidişat üzerinden “Différance”ta Derrida ayrıca iz, yedek, arkhe-yazı, arkhe-iz, *text* kavramlarını da kullanır. Bu bağlamda kavramların saçılmasını görmemiz bakımından oldukça zengin bir metindir.

1.2.6. “Signature Event Context”

Bu metin “*Limited Inc*” (1988) adlı kitabın içerisinde bulunur. Kitapta Saussure’ün adı geçmemektedir. Bu metinde, iletişim form ve materyallerinden etkilenmeyen bir kavram olarak ortaya konulan, gösterilenlerin taşınması olarak iletişimin doğası irdelenip sorgulanır.⁷⁴ Bu problem “Göstergebilim ve Gramatoloji” ile *Gramatoloji*’de zaten tanımlanmıştı. Derrida’nın *Writing and Difference*’taki “Freud and the Scene of Writing” adlı makalesinde, Freud bağlamında, rüya içeriği ve rüya anlamı arasındaki temsil ilişkisine dair önceden belirlenebilir bir kodun imkânı meselesi sorulanmaktadır. Freud’un rüyaların dilinden (imleyen [rüya içeriği] ve imlenen [rüya anlamı] arasındaki ilişki gibi) anladığı şey; onların daimi bir kod olmayıp, fakat Derrida’nın da katıldığı gibi, sadece bir kişi için belli bir anda düzenlenmiş bir kod olduğudur.⁷⁵ Derrida iletişimdeki bağlamlara ve öznelere dair rolleri “*Signature Event Context*” metninde tartışır. Bu makale, iletişim kavramının kritiğiyle başlar. İletişim kavramında mevcudiyete yönelik bir arzu vardır. İletişimin koşulları, gösterilen objenin yokluğunda ve hatta mesajın alıcısı veya göndericisinin yokluğunda, yani herhangi bir bilinç olmadığında da işlemeye devam etmesi üzerinden düşünülür.⁷⁶

Bu noktada Derrida’nın tekrar edilebilirlik (*itérabilite*) kavramı önemlidir. Derrida göstergenin tekrara dayalı genel yapısını ortaya çıkarır ve tekrar edilebilirliğin çeviriyi ve hatta dili mümkün kılan şey olduğunu ortaya koyar.⁷⁷ Yazının tekrar edilebilir, kopya, yapay olma özelliğinin dile ait bir şey olduğunu ortaya çıkarmaya çalışır. Ona göre, göstergelerin tekrar edilebilirliğe dayalı yapısı, dil için de geçerlidir ve dilin sınırlarını bulanıklaştırır. Saussure “*Genel Dilbilim Dersleri*”nde bir kelimenin konuşmada tekrar edilmesi durumunu irdeler. Tekrara rağmen bir kelimenin

⁷⁴ Daylight, s.13.

⁷⁵ Daylight, s.13.

⁷⁶ Daylight, s.13.

⁷⁷ Daylight, s.13.

kendiyle özdeşliğini bir şekilde koruduğunu, bu kanıya gerçekten de çabucak vararak, ortaya koyar. Daylight da bu alıntıyı aynı şekilde kullanır:

“Bir konuşmada birçok kez Baylar! sözcüğünü duyarsak, hep aynı deyiş karşısında bulunduğumuz duygusuna kapılırız. Ne var ki söyleyişteki oynamalardan ve sesin iniş çıkışlarından ötürü bu söz konuşmanın çeşitli yerlerinde çok belirgin sessel ayrılıklar gösterir: Bu ayrılıklar değişik sözcükleri (...) başka bağlamlarda ayırt etmeye yarayan ayrılıklar denli belirgindir. Üstelik, bu özdeşlik duygusu gelip geçici değildir, sürekli dir. Anlamsal bakımdan da çeşitli Baylar! kullanımları arasında kesin bir özdeşlik bulunmamakla birlikte, bu böyledir. Bir sözcüğün, özdeşliği önemli bir sarsıntıya uğramadan başka başka kavramları belirtebilmesi gibi bir durumdur bu.”⁷⁸

Yani Saussure aynı sözcüğün, farklı kullanımları olsa da, her seferinde kendisiyle esas anlamda özdeş olmaya devam ettiğini ifade eder. Derrida ise, tekrara dayalı kendine-özdeşliği açığa çıkarır. Buna göre, bir kelimenin sürekli aynı şeyi gösterecek şekilde kullanılmasından dolayı, gösterge hep aynı kavramı esas olarak gösteriyormuş gibi algılanabilmektedir. Saussure bunu bilincin birliği, dilin uzlaşım sallığı olarak yani dilyetisi eksi sözden arta kalan şey olarak tanımlıyordu. Derridacı anlamda bunu, mevcudiyete yönelik arzunun kendini tekrar etmesi, geleneğin bir uzantısı olarak ifade edebiliriz. Dolayısıyla Derrida’ya göre bilincin birliği, tekrara dayanarak inşa edilmektedir. Bu da bizi, Saussure’ün söze göre öncelikli kıldığı dilin toplumsallığı fikrinin kaynağını düşünmeye sevk ediyor.

Derrida’ya göre ancak bu şekilde, bir bilincin yokluğunda dahi, anlam kendine-mevcut olarak ortaya konulabilmektedir. Ancak Saussure için -yukarıda “*Genel Dilbilim Dersleri*”nden yapılan alıntıdan da anlaşılacağı üzere- dilsel özdeşlik, hem bireysel hem de toplumsal anlamda, bilincin içinde bulunur. Derrida’nın karşı çıktığı şey de tam olarak, bilince verilen bu ayrıcalık ve gösterge kavramının, bilincin birliği kurgusunda düşünülmesidir.

Burada Derrida’nın “Différance” adlı makalesindeki şu kısım önemli gözükme kte:

“Şimdi bir kez daha imbilimsel ayrıma dönecek olursak, Saussure’ün bize özel olarak hatırlattığı şey nedir? Dilin [ki ayrımlar dışında var değildir] “konuşan öznenin bir işlevi olma” dığı. Bu da öznenin (kendisiyle özdeşliğin ya da duruma göre kendisiyle özdeşliğin ya da duruma göre kendisiyle özdeşliğin bilincinin) dile yazılmış olması, dilin “işlevi” olması, “yaratma” denilen şeyde bile, “sınır çizgime” denilen şeyde bile Saussure’ün “dilyetisi eksi söz” diye tanımladığı

⁷⁸ Saussure, GDD, ss. 162, 163.

dil ilkesine göre –sözünü ayrımlar dizgesi olan dilin buyruklarına ya da en azından différance’ın genel yasasına uydurmadan- konuşan özne diye bir şey olmaması demektir.”⁷⁹

Ve böylelikle bilincin yokluğundaki anlam, ancak dilin bilinçteki birliği fikriyle var kılınır. Derrida ayrıca “Différance”ta Heidegger, Nietzsche ve Freud’un ortak jestinin “bilinci, kendisi üzerine olan kesinliği yönünden soru konusu” yapmış olmaları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da bu bağlamda anlamlıdır.

Derrida net bir şekilde mevcudiyete yönelik arzu ile metafiziğin temel varsayımı olan ‘kendine-mevcut anlam’ kavramını ilişkilendirmektedir.

⁷⁹ Derrida, Diff., s.57.

İKİNCİ BÖLÜM

DEKONSTRÜKSİYON

2.1. MEVCUDİYET METAFİZİĞİ VE DEKONSTRÜKSİYON

2.1.1. Mevcudiyet Metafiziği

Derrida *Writing and Différance*'ta, özne kavramının zorunlu olarak öz kavramına ve mevcudiyet kavramına başvurduğunu ifade eder.⁸⁰ Ona göre, Batı metafiziğinin amacı her zaman 'özne'nin mevcudiyet deneyimini ve hakikati doğrudan elde edebilmesini sağlamak olmuştur. Dolayısıyla Batı metafiziği, kavramları ve kavramların birbirine göre konumunu hep mevcudiyet üzerinden düşünmüştür. Derrida mevcudiyet merkezli bu anlam dünyasını Batı felsefesinde Platon'a kadar geri giden bir hat olarak görmekte ve Batı felsefesi tarihinin ürettiği bu anlam dünyasını 'mevcudiyet metafiziği' olarak kavramsallaştırmaktadır. Derrida'nın felsefesi mevcudiyet metafiziğinin sorguya açılmasına, mevcudiyetin imkanının sorgulanmasına yönelir.

Mevcudiyet metafiziği; doğal bir merkez varsayımından hareketle mevcut olanın tamlığını arar ve mevcudiyeti sağlama alacak ikili kavram zıtlıklarıyla iş görür. Mevcut olan tam, salt, hakiki, kendiyile özdeş, şimdi-burada, özneler-arası ve evrenseldir. Batı metafiziğinde, kavramlar arasında hep aynı hiyerarşiyi ve zıtlıkları, mesafeyi ve ertelemeyi üreten bir yapılaşma söz konusudur. Derrida'ya göre; yapı kavramı Batı bilimi ve Batı felsefesiyle aynı tarihi paylaşır ve bu "yapının yapısallığı hep nötralize edilmiş ve indirgenmiştir: ona bir merkez vermekten, onu bir mevcudiyet noktasına, sabit bir kökene göndermekten ibaret olan bir jest yoluyla."⁸¹ Batı metafiziğinin kendileriyle işlediği zıtlıklar her zaman hiyerarşiyi içerirler. "Her durumda, ikincil olarak düşünülen şey (...) mevcudiyetin yokluğu açısından tanımlanır."⁸² Birincil olarak düşünülen şey ise her zaman kendisi bakımından, ikincil

⁸⁰ Jacques Derrida, **Writing and Difference**, çev. Alan Bass, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1978, s.289.

⁸¹ Derrida, YGO, s.167.

⁸² Niall Lucy, **Derrida Sözlüğü**, çev. Sabri Gürses, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2012, s.113.

olana bulaşmamış bir mevcudiyet olarak düşünülür. Bu fark her zaman ikincil olan şeyin varlığını ve ifadesini erteler, onu *logos*⁸³, yani belirli bir söz, akıl evreni içerisinde mevcut olmayan alanına konumlandırır. Anlamı üreten şey Saussure'ün de söylediği gibi gösteren ve gösterilen arasındaki konumlanmadır ve Derrida Batı metafiziği içindeki konumlandırmaları, ikili zıtlıkları üreten farkın kendi hareketini düşünmeye çalışır. Farkın neliği mevcudiyet temasına aitken, farkın hareketi *différance*, iz (*trace*), arke-yazı, olay (*event*) vb. olarak -dil/yazı, kültür/doğa, ve hatta mevcudiyet/namevcudiyet gibi- herhangi bir zıtlıktan ve yapıdan önce gelir.

Derrida'yı harekete geçiren şey, Batı metafizik tarihi boyunca söz-merkezli/logosantrik ve ses-merkezli/phonosantrik mevcudiyet metafiziğinin nasıl yapılandığı, yapılanırken neleri 'kurtardığı' veya neleri 'kaybettiği' sorusudur. Derrida'nın bir bakıma 'yazı'ya yöneltilen "ilaç mı? zehir mi?"⁸⁴ sorusunu metafiziğin kendisine yönelttiğini söyleyebiliriz. Aslında bu soru, Derrida için metafiziğin kökenselleştirilmiş unsurlarının farklı şekillerde de olsa hep aynı kökü bulma çabasının getirdiği zorunluluktur. Ona göre, Batı metafiziğinin merkezi/kökü en başta logostur. Derrida *Gramatoloji*'de metafizik ile yani mevcudiyet metafiziği ile (ayrıca Saussure bağlamında da önemli olarak 'ses' ile) 'logos'un bağlantısını şu şekilde ifade etmektedir:

*"Hakikatin hiçbir metafizik belirlenimi, hattâ Heidegger'in metafizik onto-teolojinin ötesinden bize hatırlattığı belirlenim bile, logos'un yetki alanından ya da logos çizgisinde düşünülen bir akıldan, az çok dolaylımsızca ayrılabilir değildir, sözcük hangi anlamda alınırsa alınsın: Sokrates-öncesi anlamda veya felsefi anlamda, Tanrı'nın sonsuz anlağı anlamında veya antropolojik anlamda, Hegel-öncesi anlamda veya Hegel-sonrası anlamda... İmdi, bu logos'ta, onu phone'ye bağlayan kökensel ve asal bağ asla kopmamıştır."*⁸⁵

Batı felsefesi tarihi boyunca metafiziği ve anlamı böyle kurmanın ne demek olduğu sorusu, burada hakikatin nasıl imlendiğini/imlenebildiğini de düşünmeyi gerektiriyor. İm/gösterge (*sign*) kavramı, mevcudiyet metafiziği içinde nasıl işletiliyor

⁸³ Francis E. Peters, **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Aralık, 2004.

Logos: konuşma, açıklama, hesap, akıl, tanım, akıl yetisi, oran. -İng. "speech, account, reason, definition, rational, faculty, proportion. söz, akıl, idrak; sebep; hesap; değer. İç düşüncenin ifade edildiği söz, bizzat iç düşüncenin veya aklın kendisi. Lat. oratio, vox: söylenen veya konuşulan şey: söz, dil...

⁸⁴ Platon, **Phaidros**, çev. Birdal Akar, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2014.

⁸⁵ Derrida, *Gramm.*, s.20.

ki her koşulda mevcut olanla olmayanı ayırabilir bir halde yapılanabiliyor ve/veya - Derrida'ya göre- yapılanamıyor.

Derrida *Gramatoloji*'de Batı metafiziğini şöyle niteler:

*“Bütün farklara, hem de sadece Platon'dan (Leibniz yoluyla) Hegel'e değil, aynı zamanda, görünür sınırlarının dışında, Sokrates-öncesi düşünürlerden Heidegger'e kadarki bütün farklara karşın, genel olarak hakikatin kökenini hep logos'a atfetmiş olan metafizik tarihi: hakikatin tarihi, hakikatin hakikiliğinin tarihi...”*⁸⁶

Hakikatin temelinin *logos*'a ait olması, '*logos*'un tarafında olacak her şeyin, anlamı hakikate, hakiki bir mevcudiyete; '*logos*'un öznesini' mevcudiyet deneyimine taşıması için, mevcudiyet metafiziği içerisinde önceliklendirilmesine sebep olmuştur. Derrida logosantrizmin 'varolanın varlığının mevcudiyet olarak belirlenimi'nde⁸⁷, hep iş başında olduğunu ifade eder. Köken gösterilemez bir şey olarak, dolayısıyla farktan etkilenmeyen bir mevcudiyet olarak *logos*'a aittir.

Aynı zamanda Derrida'ya göre, mevcudiyet metafiziği tarafından var edilen anlam ve özne, her 'mevcut' kılınışında mevcudiyet/namevcudiyet zıtlığını parçalamaktadır. Çünkü mevcut olarak gösterilen anlam her zaman farkın hareketine maruz kalmaktadır. Derrida için Batı mevcudiyet metafiziğinin dekonstrüksiyonu, 'mevcudiyet' arzusu ile kurulan bu merkezietçi yapının 'namevcut'luğunun, zaten bizzat kendi 'içi'nin 'dış'ına mecburluğunun artık açığa çıkmaya başlamasının zorunluluğudur. Bu zorunluluk aslında Derrida'nın (dil) imin(in)/gösterge(si)nin ensflasyonu diye ifade ettiği şeyin etkisidir. Buna göre göstergeler sonsuzca gösterirler -fark sonsuzca ayırım yaratır ve erteler- ve köken her zaman elden kaçır.

*“Böylece genişleyip radikalleşmiş olan yazıya hükmeden «ussallık» -fakat, cümlelerin sonunda ortaya çıkacak olan nedenle, belki de bu sözcüğü bırakmak gerekecek- artık bir logos'tan çıkma değil ve kaynakları logos'un kaynağında bulunan bütün imlenişlerin (significations) yıkım (destruction) -parçalayıp dağıtma (demolition) değil, katmanlarına ayırma (dé-sédimentation), yapısını sökme (dé-construction)- sürecinin yolunu açıyor. Özellikle de hakikat imlenişinin.”*⁸⁸

Mevcudiyet metafiziğine dair bir diğer önemli nokta ise; '*logos*'un, her zaman ses (Fr. *phoné*) ile doğal bir bağ içerisinde kurgulanmış olmasıdır. “Derrida Batı felsefesinin “sesmerkezcilik”ini (*phonocentrisme*), yani her hakikatin en mükemmel

⁸⁶ Derrida, *Gramm.*, s.10.

⁸⁷ Derrida, *Gramm.*, s.22.

⁸⁸ Derrida, *Gramm.*, ss. 19-20.

modelinin “ses” (vox) olduğu fikrini ortaya koyar.”⁸⁹ Bu, insan sesinin hakikatle doğrudan bağı olduğu varsayımına dayanır ve mevcudiyet metafiziğinin temelini oluşturur.

Derrida mevcudiyet metafiziği dekonstrüksiyonunda bu sistemin ürettiği ikili yapıyı, bu yapının logosantrizmini, teleolojik yaklaşımını, gösterge kavramının Batı felsefesi söyleminde nasıl hangi çıkarlar için indirgendiğini, ses ve varlık’ın doğal bağını (yapının phonosantrizmini), kökensellik ve doğallık idesini sorguya açar. Bilimin, sosyal bilimlerin; tarihin, dilbilimin mevcudiyet metafiziği ile nasıl üretildiğini ortaya çıkarmaya çalışır.

2.1.2. ‘Dekonstrüksiyon⁹⁰ Nedir?’ Sorusu

Dekonstrüksiyon kelimesinin Derrida tarafından kullanılması, Heidegger’in *abbau* ve *destruktion* kavramlarını Fransızca’ya çevireceği esnada yaşadığı kararverilemezlik anıyla ilişkilidir. Daha sonra yalnızca bir çeviri olmaktan çıkıp Derrida’nın kendi felsefesinde önemli hale gelmiştir. Ona göre, Heidegger’in bu iki kavramı da “(...) Batı metafiziğinin ya da varlık öğretisinin temel kavramlarının geleneksel yapısına ya da mimarisine ilişkin bir işlem”⁹¹ anlamına gelir. Derrida, *destruction* kavramı Fransızca’da yok etme eylemi ve bu eylemin sonucu gibi anlamlar taşıdığı için onu bu şekilde çevirmekten kaçınmıştır. Gerçekte bu kavram Batı felsefesinin ürettiği yapının ayrıştırılıp sökülmesi, *abbau* kavramı ise yapının nasıl oluşturulduğunun anlaşılması için parçalara ayrılmasını ifade eder.

Littre’de dekonstrüksiyon kelimesi anlam olarak; dekonstrüksiyon eylemi, bir cümlede kelimelerin inşasının bozulması, etimolojik olarak; *déconstruire* kelimesinden gelmekte olarak açıklanmaktadır.⁹² Derrida sözlükteki tanımların

⁸⁹ Charles Ramond, **Derrida Sözlüğü**, çev. Ümit Edeş, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s.156.

⁹⁰ Türkçe’de, yapıbozum/yapıçözüm/dekonstrüksiyon olarak üç farklı çevirisi olması ve alıntılarda farklı kaynaklar kullanılması dolayısıyla, belirtmek gerekiyor ki bu metinde, alıntılar dışında ‘dekonstrüksiyon’ olarak kullanılacaktır.

⁹¹ Jacques Derrida, “Japon Bir Dosta Mektup”, **Toplumbilim Dergisi**, çev. Medar Atıcı ve Mehveş Omay, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, Sayı:10, İstanbul, Ağustos, 1999, (Jap.), s.187.

⁹² bkz. <https://www.littre.org/definition/deconstruction> sitesinde “ÉTYMOLOGIE: Déconstruire” olarak gösterilmektedir. Ayrıca Derrida “Japon Bir Dosta Mektup”ta *Littre*’deki anlamları tek tek yazar: “Yapıçözüm / Yapıçözmek eylemi. / Dilbilgisi terimi. Bir cümlede sözcüklerin kuruluşunun dizilişini bozmak. (*dérengegment*) kabaca yapılanış denen yapıçözüm”. Lemare, *Dilleri Öğrenme Biçimi*

dekonstrüksiyon ile hedefleyebileceklerini kapsamadığını sadece kendilerinin de sorguya açık olacağı bir şekilde dekonstrüksiyonun anlam modelleri olabileceklerini ifade eder. Dekonstrüksiyonu bu modellere indirgemek onu açıklamaz.

Derrida, Fransa’da az kullanılan veya bilinmeyen bu kelimeye bir ‘kullanım değeri’ vermeye çalıştığını ifade eder: “İşte açıklamayı deneyeceğim bu kullanım değeridir, yoksa ilkesel bir anlam ya da her bağlam stratejisinin korumasında ya da ötesinde bulunan bir etimoloji değildir.”⁹³

Derrida için dekonstrüksiyon, her kelime gibi diğer kelimelerle ilişkisel olarak bir anlama sahip olabilir. Zaten dilsel gösterge/im (*sign*) diyebileceğimiz şey de kendisine göre ancak böyle varolabilir. Dolayısıyla Derrida, bu kelimeyi bir şekilde alarak onu bu konumlanmaların zenginliği ile ortaya koymaktadır. Ayrıca, Derrida’nın vereceği bu kullanım değeriyle, gösterge kavramının kendisi de sorunsallaşacaktır. 1967’deki ilk metinlerinde Derrida bu kelimeyi kullanmakta ve dekonstrüktif metinler oluşturmaktadır; ancak Derrida kelimeye dair bir açıklama vermez. Kendisine miras kalan gösterge kavramını dönüştürmek istediğinden, belki de göstergenin bu dönüşümünü ‘dekonstrüksiyon’ olayında ortaya koymaya çalıştığından, başlarda bu kelimeyi açıklamaktan kaçınır. Gösterge kavramı, genel, uzlaşımsal, verili ve ‘mevcut’ bir anlam vermeyen (ki zaten onun için anlamın böyle bir mevcudiyetinden söz edilemez), göstergenin bütün unsurlarının yer değiştirebilir olduğu bir şekilde Derrida ile dönüşüme uğrayacaktır. Örneğin bir metni ele alacak olursak, dekonstrüksiyon ile o metnin kendi göstergelerinin içerisinde bir hareket meydana gelir. Dekonstrüksiyon ile Derrida, metnin kendi kullandığı göstergelerle sabitlediği anlamın mevcut olmayışını, göstergelerin yer değiştirmesi ve türemeleriyle ortaya çıkarır.

Derrida dekonstrüksiyonun ilk tanımını 1971’de *Positions* adıyla yayımlanan söyleşide vermektedir ki bu tanım, Derrida’nın dil problemi, dilin metafiziksel

Üzerine, 17.Bölüm, *Courses de la Langue Latine* içinde. Yapıçözmek / 1. Bir bütünün parçalarını birbirinden sökmek. Uzağa taşımak amacıyla bir makineyi sökmek. 2. Dilbilgisi terimi (...) dizelerin yapısını çözmek, ölçüyü ortadan kaldırmakla, onları düzyazıya benzer kılmak. / Mutlak olarak, ‘Kavramlaştırma öncesindeki (*prénotionnelles*) cümle yönteminde, çeviri de bir başlangıçtır ve avantajlarından biri de, yapıçözüme başvurma gereksiniminin hiç olmayışındır.’ Lemare, aynı yer. 3. Yapısı çözülmek. (...) Yapılanışını yitirmek. ‘Modern bilgelik, kıpırtısız Doğu ülkesinde, yetkinliğe ulaşmış bir dilin, yalnızca insan zihninde doğal olarak bulunan değişme yasası gereğince kendi kendine yapısını bozup dönüştürdüğüne tanıktır.’ Villemain, *Akademi Sözlüğüne Önsöz*.

⁹³ Derrida, Jap., s. 188-189.

altyapısı ve yazı kavramının tarihine yöneldiği bir dönemde ortaya koyduğu bir tanım olduğundan, *Gramatoloji* metninde Saussure örneği üzerinden inceleyeceğimiz dekonstrüksiyonun ‘tanım’ı olarak ele alınacaktır. Ayrıca Derrida dekonstrüksiyonu “Japon Bir Dosta Mektup”ta (1983) tanım vermeden, söz konusu Japonca çevirisi için açıklamaya çalışır. Sonra ise; *Deconstruction and the Possibility of Justice*⁹⁴ (1989) adlı kolokyumun açılış metni olan “Yasa’nın Gücü”nde ve “Et Cetera” (2000) denemesinde iki tanım verir.⁹⁵

Dekonstrüksiyon nedir? sorusuna cevap vermeye çalışmak, ‘... nedir?’ sorusunu sormaya dair problemi de beraberinde getirir ki bu da göstergenin neliğine dair sorgulamayı getirmektedir.

*“(...) “yapıçözüm” sözcüğünü tanımlamada ve çevirmedeki zorluğun; bir an için bu tanımlamaya ve bu çeviriye uygun görünen bütün yüklemelerin, tanımlayıcı bütün kavramların, bütün sözlüksel anlamların, hatta sözdizimsel eklemlemelerin de doğrudan ya da dolaylı vb. olarak yapısı çözülmüş ve çözülebilir olmasına dayandığını söyleyeceğim.”*⁹⁶

Dolayısıyla, bu soruya cevap vermek, kelimenin anlamını ve diğer kelimelerle olan konumunu –çünkü bir kelimeyi ‘tanımlamak’ için bir sürü başka kelime kullanılır- verili olarak kuracak bir mevcudiyet talebi anlamına gelir. Oysa dekonstrüksiyon ile Derrida mevcudiyetin imkanını sorguya açmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, Derrida’ya göre;

*““Yapıçözüm” sözcüğü, bütün diğerleri gibi değerini, sakince “bağlam” olarak adlandırılan olanaklı değiştirim zincirindeki yazılımından alır. Bana göre, yazmaya çalıştığım ve çalışmakta olduğlarıma göre bu sözcük, içinde yer değiştirdiği ve daha başka birçok sözcükle, örneğin “yazı (écriture)”, “iz (trace)”, “ayırım (différance)”, “ek (supplément)”, “kızlık zarı, evlilik (hymen)”, “ecza (pharmakon)”, “kenar (marge)”, “kesilen ilk parça, oynanılan ilk kart (entame)”, “parergon”, vb. gibi, belirlenmeye açık olduğu belli bir bağlamda iş görür.”*⁹⁷

“Japon Bir Dosta Mektup”ta, Derrida’nın açıklamasını şu mantıkta yaptığını göz önünde bulundurmak önemlidir: “Yapıçözüm ne değildir? Herşey! Yapıçözüm nedir? Hiçbir şey!”⁹⁸ Burada Derrida, dekonstrüksiyon sözcüğünün -ideler, biçimler, sentezler, dizeler olmayan- yapılara yönelmiş bir dikkati belirttiğini, dolayısıyla

⁹⁴ Daha sonra 1992’de İngilizce basılır.

⁹⁵ Leonard Lawlor, “Deconstruction”, *A Companion to Derrida*, (Ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor), Wiley-Blackwell, ABD, Eylül 2014. Not: Positions, Yasa’nın Gücü ve “Et Cetera” denemesindeki üç tanım, aşağıda bu makaleden yararlanılarak açıklanacaktır.

⁹⁶ Derrida, Jap., s.189.

⁹⁷ Derrida, Jap., s.189.

⁹⁸ Derrida, Jap., s.189.

yapısalcı sorunsalın gereğini üstlenen bir davranış olduğunu ve aynı zamanda karşı-yapısalcı bir jest de olduğunu ifade eder. Yapısalcılığın ön planda olduğu bu dönemde dekonstrüksiyona yüklenen anlamlar daha çok ‘yıkma’ gibi olumsuz çağrışımlar altındadır. Oysa Derrida için, “Yapıları (dilsel, “sözmerkezci”, “sesmerkeci”, toplum-kurumsal, siyasal, kültürel ve özellikle ve öncelikle felsefi her türden yapıları) sökmek (*défaire*), ayrıştırmak (*décomposer*), tortusunu çözmek (*désédimenter*) (...) belli bir anlamda “yapısalcı” devinimden daha tarihsel bir devinim”⁹⁹ söz konusudur. Bu metinde Derrida, dekonstrüksiyonun bir çözümleme veya bir eleştiri/kritik olmadığını ifade eder. Çözümleme değildir; çünkü dekonstrüksiyon yapıları en basit parçalarına ayrıştırmak için orada bir yerlerde mevcut olduğu varsayılacak daimi bir kökene doğru bir geri gidiş değildir. Aksine ‘köken’in kendisini sorguya açar. Eleştiri de değildir çünkü felsefe tarihinde yoğunluklu bir anlama sahip ‘eleştiri’ kavramı, zaten dekonstrüksiyonun yöneldiği nesne veya temalardan birisidir. Aynı şekilde dekonstrüksiyon, akademik kurumların hizmetine sokulabilecek veya bir şeylere uygulanabilecek bir yöntem veya bir şeyin aracı da değildir.

“Her yapıçözüm “olayı”nın tekil olduğunu ya da her durumda bir imza ve bölgesel bir dil gibi olduğunu da söylemek yetmez. Yapıçözümün bir edim ya da bir işlem olmadığını da belirtmek gerek. Bu durum, yapıçözümde yalnızca “edilgen” ya da “tutkun” (patient) (...) bir durum olmasından kaynaklanmaz. Bu durum yapıçözümün yalnızca insiyatifi elinde tutan ve bunu bir nesneye, bir metne, bir izleğe, vb. uygulayacak olan (bireysel ya da toplumsal) bir özneye denk düşmemesinden de kaynaklanmaz. Yapıçözüm olur, bu öznenin ya da hatta modernliğin kararını, bilincini ya da değerlendirmesini beklemeyen bir olaydır. Yapısı çözülür. Bu “-sı” eki, benbilimsel öznelliğe karşıt olan kişisiz bir şey değildir. Yapısı çözülmemektedir. (Litré’nin dediği gibi, “yapısı çözülmek... yapılanışını yitirmek”) Yapısı çözülmenin “-l”sine gelince, bu bir bilincin ya da bir ben’in kendine dönüklüğü değildir ve bütün bilmeceyi ayakta tutar.”¹⁰⁰

Dekonstrüksiyon kavramının uygulayıcı yönü¹⁰¹, bir şeye uygulanabilir bir şey/yöntem olmasında değil, her dekonstrüksiyonun tekil olmasından kaynaklanmaktadır. Bir tanımlı olup bu tanımla ‘belirlenmiş’ bir konumundan etki eden veya bir öznenin eyleminde öznenin dışındaki bir şeye uygulanan bir şey değildir. Zaten Derrida böylesi bir koşulu sağlayabilecek herhangi bir iç/dış zıtlığını reddetmektedir. Dolayısıyla dekonstrüksiyon uygulayıcı bir yöne sahip olsa da onu bir

⁹⁹ Derrida, Jap., s.188.

¹⁰⁰ Derrida, Jap., s.189.

¹⁰¹ “Yapıçözüm; özellikle de sözcüğün usulcü ve uygulayıcı anlamı vurgulanmak istenirse, bir yöntem değildir ve bir yöneme dönüştürülemez.” bkz. Derrida, Jap., s.189.

uygulama olarak tanımlamak yanlıştır. Dekonstrüksiyon, olduğu haliyle olur, olmaktadır. Dekonstrüksiyon Derrida'nın dönüştürdüğü gösterge kavramının bağlamındaki bir göstergedir diyebiliriz.

Derrida *Positions* adıyla kitaplaştırılan söyleşisinde, mevcudiyet metafiziğinin dekonstrüksiyonunun iki aşaması olduğunu belirtmektedir. İlk aşamada mevcudiyet metafiziğinin işleyişinin temeli olan ikili zıtlıklar ve hiyerarşiler sorunsallaştırılır. Bu zıt kavramlar ve birbiriyle olan hiyerarşik ilişkileri tersyüz edilir. Bir terimin üstünlüğünü sağlamanın nasıl bir işlemle gerçekleştiği, zıtlığın olumsuz tarafındaki terimin hangi varsayımlarla ikincilleştirildiği ortaya çıkarılır.¹⁰² Örneğin mevcudiyet metafiziğinde yazı kavramı kendisi bakımından düşünülmez, zaten en başta sözlü iletişimin mutlak ve gerçek iletişim olduğu kabulüyle, sözün iletilebilmesinin bir aracı, 'göstergenin göstergesi' olarak ortaya konulur. Mevcudiyet metafiziğine göre iletişim, ancak bireylerin mevcut andaki konuşmalarıyla en hakiki halinde sağlanabilir. Oysa Derrida için böyle bir iletişim koşulu ifade edilen şeyi bir şeyin mevcudiyetiyle çakıştıran bir özelliğe sahip değildir. Sözlü iletişimde dahi ifade ile ifadenin hakkında olduğu şey arasında bir *différance* (gecikme/fark) söz konusudur.

*"Söylediğimiz ve sözünü ettiğimiz arasındaki bu kökensel fark Derrida'ya göre söylem olanağının kendisinin koşuludur (bu özellikle yazıda görünürdür, ama söylemin diğer biçimleri için de tamamen mevcuttur): algı önermelerinin yapısal yinelenebilirliği buradan gelir: bunlar söylenir söylenmez, bağlamdan, göndergeden, kendisi söyleyen öznenin kaçıp kurtulurlar ve doğrucu, derhal yerleri değiştirilebilir, taşınabilir tekrarlanabilirler."*¹⁰³

Buna göre, mevcudiyet metafiziğinin yazının ikincilliğine yönelik olarak ortaya attığı özelliklerin çoğu, örneğin yazının tekrar edilebilir/yinelenebilir olması, aynı zamanda sözlü iletişim için de geçerlidir. Bunu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak tartışacağız. Şimdi kısaca şöyle belirtelim: Mevcudiyet metafiziğinin bahsettiği sözlü iletişimin yapısı ve onun taklidi olarak ortaya konulan yazının yapısı tekrar edilebilir olmak bakımından benzerlik taşır. Dolayısıyla yazının ikincilleştirilmesi aslında söze atfedilen ayrıcalığın da dağılması demektir. Çünkü mevcudiyet metafiziği bu karşıtlığı kurarken, yazıyı ikincil kılmak için yazıya yönelik olarak ortaya koyduğu bazı özellikleri bizzat kendisi taşımaktadır. Dekonstrüksiyonun birinci aşamasının sonunda da bu ortak özellikleri ortaya çıkarılır.

¹⁰² Lawlor, s.123.

¹⁰³ Ramond, ss. 130-131.

Dekonstrüksiyonun bu aşamasında, Batı metafizik tarihi boyunca ikincil olanın birincil olan karşısı kadar ‘mevcut’ olmayan bir şey olduğu ortaya konulmaktadır. Hatta Derrida *Gramatoloji*’de “... bu geleneğin yapısını sökmek, onu devirip yazıyı beraat ettirmek değil, daha çok yazının bu zorlamasının neden masum bir dilin başına gelmediğini göstermek olacaktır.”¹⁰⁴ demektedir. Dekonstrüksiyonun ikinci aşamasında ise, bu hiyerarşileri zorunluymuş gibi göstermeyi sağlayan, onları tesis eden temeldeki süreci belirlemek söz konusudur. Bu süreci ifade etmek yine sürecin ürettiği hiyerarşiler tarafından çevrenmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla onu ifade etmek için Derrida kendisine Batı metafiziğinden miras kalan adları kullanarak bu süreçteki yapıyı gösterebilmek için yeni kavramlar üretir.¹⁰⁵ Örneğin *différance*, arkhe-yazı, iz kavramları böyle kavramlardır.

Différance kavramı üzerinden gidecek olursak; mevcudiyet metafiziğini mümkün kılan süreç daha en başta hiyerarşiyi, ikiliği içermektedir çünkü burada fark (*différance*) kavramı böyle işletilmektedir. Burada Derrida’nın fark kavramını *différance* olarak dönüştürmesi önemli bir noktadır. Miras, fark kavramını bir şeyin bir şeyden farklılaşması olarak, tek anlamlı bir şekilde ele alır. Derrida’ya göre bu kavram düzlemsel olarak farklılaşmayı ortaya koymakla birlikte aynı zamanda -onda başka bir anlamı da hatırlatır- zamansal olarak erteleme anlamına da sahiptir. Hiyerarşinin mantığı, korunan mesafe olarak fark veya bir şeyin bir şeyden farklı olması olan fark kavramı üzerine kurulur; terimler arasındaki fark sürekli sabit tutulur. Zıt terimler arasında sabit bir konumlanma, sabit bir fark zaten varsayılmıştır. Bu varsayımlar mevcudiyet metafiziğinin geleneğiyle ilgilidirler. Fark, kavramları sürekli olarak birbirinden farklı şeyler olarak tesis ederken, aynı zamanda mevcudiyete göndermesi bakımından ‘olumlu’ olan kavramın tesisi için diğer kavramın varlığını ve anlamını erteleyen bir hareketi üretir. Derrida’nın varlığını, ‘varolan’dan farkının unutulup bir ‘varolan’a indirgenmesinden ziyade (Heidegger’den farklı olarak) problemi farkın kendi hareketi üzerinden düşünmesinin sebebi burada açığa çıkmaktadır. Böyle bir mevcudiyet metafiziğinin işlettiği ‘fark’ın kendi hareketi varlığın mevcudiyet olarak belirlenmesi demektir. Derrida, fark kavramının başka bir anlamını da hatırlatarak/izleyerek, bu kavramın erteleme/öteleme anlamını da içine

¹⁰⁴ Derrida, *Gramm.*, s.57.

¹⁰⁵ Lawlor, s.124.

katarak, farkın hareketinin bu özelliğini hesaba katarak, geleneğin metafiziğine yeniden bakmayı teklif eder ve *différance*'ı artık *différance* olarak yazar. Fransızca'da 'a' ile yazılan *différance*, 'e' ile yazılan *différence* ile aynı şekilde okunur ve dolayısıyla bu iki kelime arasındaki fark sadece yazı üzerinde görülebilmektedir. Bu yazım, yazı ve söz zıtlığına bir gönderme yapmakta ve bu zıtlığın yapısına dair sorgulamayı açmaktadır; çünkü bu fark sözlü iletişimde ek bir açıklama olmaksızın iletilebilir değildir. Dolayısıyla bu kavram, sözlü iletişim anında bir ifadenin zihinler arası/uzlaşımsal olamamasının deneyimine sebep olur. Derrida'nın ürettiği kavramlar, *différance* kelimesinin iletilmesinde olduğu gibi, karar-verilemezlik (*undecidability*) deneyimini açığa çıkarırlar.¹⁰⁶ Derrida'nın dekonstrüksiyondaki amacı 'mevcudiyet deneyiminin' doğrudan, salt, kendiliğinden olmadığını, karar-verilemez bir şey olduğunu ve olanaksızlığını orta koymaktır.

Dekonstrüksiyonun "Yasanın Gücü"ndeki ikinci tanımı açık bir şekilde etik ve politik bir tanımdır, burada dekonstrüksiyonun iki tarzda uygulandığından bahsedilmektedir. Biri kavramların tarihine yönelik, soykütüksel bir tarz iken diğeri, biçimsel veya yapısal ve genel manada felsefi düşüncenin kendisindeki paradoks veya *aporiaları*¹⁰⁷ (açmaz) ele alan tarzıdır.¹⁰⁸ Temelde yasa ile adalet arasındaki ilişkiye yönelik olarak üç *aporia* irdelenir. Derrida'nın *Yasanın Gücü*'ndeki ifadesine göre bir deneyim bir hedefe doğru yol alır ve bu hedefe giden bir yol, bir olanak bulur. Bir *aporia* ise olanak vermeyen şeydir ve deneyimlenemezdir. İlk açmaz 'kuralın *epoché*'si (*the epoché of the rule*) olarak adlandırılmıştır: Adalet için kural gereklidir; aksi takdirde karar keyfi olur. Ancak sadece kuralın izlenmesi de adaleti değil yalnızca yazılı yasaya uygun olmak anlamında, haklı/hukuksal olmayı sağlayabilir. Dolayısıyla adalet için kuralı izlemenin yanında kuralı, durumun tekilliğinde yeniden ortaya koymak gerekmektedir. Böylelikle, adaleti tesis edecek kural, hem yasalar manasında yürürlükte olan bir şey, hem de adalet durumun tekilliğine uygun olarak yasaların yeniden yorumlanmasına ihtiyaç gerektirdiğinden yürürlükte olmayan bir şey

¹⁰⁶ Lawlor, s.124.

¹⁰⁷ APORIA. Antik Yunan felsefesinde, nesnenin kendisinde ya da kavramındaki bir çelişkiden ileri gelen çözülmesi güç bir problem; bir düşünce faaliyetinde söz konusu olan aşılamaz çelişki. Tek tek ele alındığında makul ve anlamlı olan, fakat bir araya getirildiklerinde tutarsızlık arz eden bir grup önermenin yarattığı zihinsel karışıklık, bilişsel karmaşa hali.

Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, 7. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, Nisan 2010, s.128.

¹⁰⁸ Lawlor, s.125.

olacaktır. Her dava birbirinden farklıdır ve adilliği mevcut yasaların garanti edemeyeceği anlamda mümkündür. Ayrıca bir hüküm hiçbir yasanın mükemmel bir uygulanımı olamayacağından, bir hükümde bulunmak Derrida'ya göre şiddettir. Burada yasa ve adaletin birbirini içermemesine gönderme vardır.

Hem yasaların, olduğu gibi uygulandığında, adaleti garanti altına almayacağı (yasanın upuygun bir uygulaması olamayacağından ve yasalar her tekil durumu içermeyeceğinden) hem de tekil duruma özgü bir karar verildiğinde yasaya uygun olmama ile karşı karşıya olunduğundan, burada bir çıkmaz açığa çıkmaktadır. Derrida'ya göre bu açmaz dolayısıyla, herhangi bir karar şiddet olacaktır. Bu bağlamda Derrida ikinci *aporia* “karar-verilemezliğin hayaleti” (*the ghost of the undecidable*) olarak adlandırır. Bahsedilen gibi yasanın yorumlanmasıyla bir karara varmak, her yorum her duruma göre biricik olacağından ve her kararın duruma uygunluğunun ölçülememesinden dolayı, her zaman bir karar-verilemezlik deneyimini zorunlu kılmaktadır. Yasanın yorumlanmasıyla verilecek bir hükmün yasaya uygun olmayacağı durumu ve adaleti garantileyemeyecek olsa da bir hükmün gerekli olması bir *aporia* yaratır. Burada kararı verecek olan kişi, bu eşsiz duruma yönelik karar-verilemezliği (adaletin imkansızlığını) deneyimlemek zorunda kalmaktadır. Sadece yasayı uygulamak yetmediğinden kişi, verilmesi mümkün olmayan bir kararı vermekte olacaktır. Karar-verilemezlik deneyiminden sonra verilen karar ise, yine adalet ve yasa ilişkisindeki *aporia*’dan dolayı adil olmayan bir karar olacaktır. Dolayısıyla adalet her zaman gelecekte olabilir bir şey olarak, yani mevcut olmayan bir şey olarak kalacaktır. Adaletin imkansızlığı durumu ve ‘karar-verilemezliğin hayaleti’ kararın adil olması gibi bir mevcudiyeti her daim dekonstrüksiyona uğratır.¹⁰⁹ Ancak adalet her zaman gelecekte olan bir şey olarak kalacak olsa da Derrida'ya göre her zaman gereklidir ve acildir.

Burada üçüncü açmaz olarak Derrida “bilgi ufku engelleyen aciliyet”i (*the urgency that obstructs the horizon of knowledge*) ortaya koyar. Bir davanın hükmü, gelecekteki adil olan bir karara (durumun tekiliğine en uygun ve yasanın da tam bir uygulanımı olan bir karara) kadar bekletilemez, bu kararı sağlayacak bilgi ‘sonsuz’a dek biriktirilemez. Dolayısıyla kararın aciliyeti ve gerekliliği, bilgi ve yasa askıya alınmadan giderilemez. Adalet, her zaman gelecekte mümkün olabilecek imkansız bir

¹⁰⁹ Lawlor, s.126.

şey olarak kalmak zorundandır. Bu nokta bizi “Et Cetera”daki dekonstrüksiyonun üçüncü tanımına götürür.¹¹⁰

Derrida için bir değerin imkanı ve imkansızlığı, üretilen bütün değerlerde, o değerin adıyla ifade edilmek zorundadır. Örneğin; mümkün adalet ile imkansız olan adalet, adalet olarak ifade edilmek zorundadır. Hem mümkün hem de imkansız olarak bu iki adaletin adaşlık ilişkisi, bu imkan veya imkansızlık arasında açıklanmak durumundadır. Burada bir kavramın, göstergenin, asla tek bir şeye işaret edemeyeceği de gösterilir ki bu da dekonstrüksiyonun ortaya çıkardığı bir şeydir. Derrida “Et Cetera”da mevcudiyeti asla mümkün olan olarak deneyimleyemeyeceğimizi ifade eder. Sadece gelecekte mümkün olacak bir şey olarak düşünülebilecek bir şeyi, mevcut bir anda yakalamak mümkün değildir. Mevcudiyet deneyimini namevcudiyetinde, hep geleceğe doğru kaçan bir şey olarak yani imkansızın deneyimi olarak deneyimleriz. Yani bu deneyim için yeterli güce sahip değilizdir.¹¹¹

Buradaki tanımda Derrida dekonstrüksiyonun, bir X’i kendisine uygun tek imkan olarak, yani bir imkansızlık olarak, açığa çıkaran bir şey olduğunu ortaya koyar.¹¹² Yani burada dekonstrüksiyon –dekonstrüksiyonun kararverilemezlik deneyimini ortaya koyduğu süreci de beraber düşündüğümüzde- mevcudiyet deneyimini bir imkansızlık deneyimi olarak ortaya koymaktadır. “Derrida, dekonstrüksiyonu, imkansızın imkanının deneyimi olarak tanımlar; dekonstrüksiyon, imkanın rejimi içindeki mutlak kesintiye damgalayan/işaretleyen/yazan, imkansızın (imkansız) imkanıdır.”¹¹³

2.2. GRAMATOLOJİ’DE SAUSSURE’ÜN DEKONSTRÜKSİYONU

2.2.1. Saussure’ün Dekonstrüksiyonuna Giriş

Dekonstrüksiyonun Derrida’nın metinlerindeki tanımlarından bahsetmiştik. *Positions*’taki ‘tanım’ ortaya koymak istediklerimiz için odak noktasıydı. Bu bölümde,

¹¹⁰ Lawlor, s.126.

¹¹¹ Lawlor, s. 126-127.

¹¹² Lawlor, s.126.

¹¹³ Smith W. Daniel, “Deleuze and Derrida, Immanence and Transcendence: Two Directions in Recent French Thought”, *Essays on Deleuze*, (Ed. Corward and Foshay), Edingburg University Press, 1992, s.282. (Çeviri kendime aittir.)

Derrida'nın bu metindeki tanımının *Gramatoloji* metninde Saussure'ün teorisine yönelik olarak nasıl gerçekleştirildiğini göstermeye çalışacağız. Öncelikle *Positions* 'ta bahsedilen dekonstrüksiyonun ilk aşaması olan, zıtlıkların tersyüz edilmesini Saussure'de izleyeceğiz. Daha önce bahsettiğimiz gibi dekonstrüksiyonun birinci aşamasında mevcudiyet metafiziğinin temeli olan ikili zıtlıklar açığa çıkarılıyor; zıt terimler arasındaki hiyerarşi tersyüz ediliyor; hiyerarşik olarak üstte konumlandırılan terimin üstünlüğünün nasıl sağlandığı, zıtlığın olumsuz tarafındaki terimin hangi varsayımlarla ikincilleştirildiği açıklanıyor ve bu varsayımların üst olarak konumlandırılan terim için de geçerli olduğu noktalar ortaya konuluyordu. Bu ortak noktaların tespiti, iki terim arasındaki hiyerarşinin yapısını görünür kılmada önemlidir. İkinci aşama bu zıtlığı mümkün kılan sürecin kendisine yöneliktir. Bu aşamada, sürecin sonucu ve aynı zamanda sürecin kaynağı olarak kabul edilen kavramlar, hiyerarşik olarak düşünölmeye yer bırakılmayacak ve mevcudiyet metafiziğı içinden okunamayacak şekilde yeniden üretilir.

Derrida *Gramatoloji* 'de, dilsel göstergenin Saussure'deki unsurlarını, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin detaylarını kullanarak yazının ikincilleştirilmesi temasında sorunsallaştırır. Saussure'de dil, gösterge sistemi olarak işlemekte ve daha en başta göstergenin temel ilkesi olan nedensizlik ilkesi de dilsel göstergenin keyfiliğı/nedensizliğı kuramı olarak yerini almaktadır. Sesbilim de bu nedensizliğı gerekçelendiren yardımcı bilimdir. Derrida, gösterge kavramı ve dilsel göstergenin nedensizliğı kuramı çevresindeki argümanları tekrar izleyerek, Saussure'ün Antik Yunan, teolojik gelenek ve modern metafizikle ilişkisini ortaya sermeye, yani mevcudiyet metafiziğıyle ilişkisini göstermeye ve bu metafiziğın dekonstrüksiyonunun zorunluluğunu göstermeye çalışmaktadır. Derrida'ya göre, gösterge kavramı ve göstergenin nedensizliğı kuramının getirdiğı argümanlar, geleneğın sınır çizgilerinin görölmesinin ve bu sınır çizgilerinde hareket etmenin yolunu açmaktadır. Derrida Saussure'deki yazı-söz karşıtlığı ile mevcudiyet metafiziğının sınırlarının görönlülüğünde oynadığı rol sebebiyle ilgilenir.

“Bu «yapısökümün» zorunluluğunu Saussure'cü referanslara öncelik vererek göstermeyi seçmişsek, sebebi sadece Saussure'ün hâlâ çağdaş dilbilim ve imbilime egemen olması değil, onun hem -yapısının çözölmesi gereken- metafizikte, hem de hâlâ kullandığı im (imleyen/imlenen) kavramının ötesinde, sınırlara dayanır görölmesindendir. Ama özellikle imin iki «yüzü» arasındaki

ayrım ve «keyfilik» söz konusu olduğunda, nasıl bir titizlikle, nasıl bitmez tükenmez tereddütlerle... ”¹¹⁴

Derrida, en başında bir yazı bilimini düşünmenin ne demek olduğunu sorarak başlar. Ancak bu alan tarihsel-metafizik ön belirlenmelerin dışında belirlenebilir değildir. Ayrıca dil, tarih ve bilim; yazı ve söz arasında belirlenmiş bir ilişki içerisinde ortaya çıktığından, bir yazı bilimi düşünülürken bilimselliğinin dolayısıyla bilimselliğin kendisinin ve tarihselliğin kökenini sorguya açmak gerektiğini öne sürer. Çünkü bilim ve tarih yazının olabilirliğine bağlıdır, yazı da her zaman belirli bir söz-yazı ilişkisi içerisinde düşünülmüştür:

Bilim idesinin kendisi de yazının [gelişiminin] belli bir çağında doğmuştur; [Bu ide] (...) sözle yazı arasında -hem yapısal hem aksiyolojik olarak- belirlenmiş bir ilişki tipi gerektiren bir dil içinde düşünülmüş ve formüle dökülmüştür. (...) Yazı, episteme'nin nesnesi olmadan önce onun [varlığının] koşuludur; Tarihselliğin kendisi de yazının olabilirliğine bağlıdır. (...) Demek ki, yazının bilimi, nesnesini bilimselliğin ta kökünde araması gerekir. Yazının tarihi, tarihselliğin kökenine geri dönmek zorundadır. (...) Gramatolog, nesnesinin özü üstüne sorgulamasını bir köken sorusu biçiminde yapmaktan, herkesten daha az kaçınabilir: «Yazı nedir?» sorusu, «yazı nerede ve ne zaman başladı?» demektir. (...) Yazının kökeni ve dilin kökeni: bu iki sorunu birbirinden ayırmak kolay değildir.”¹¹⁵

Dolayısıyla Derrida, Saussure üzerinden giderken, dilbilimin bilimselliğinin mevcudiyetini de sorgulamaktadır. Bu nedenle kökensellik fikrini özellikle irdeler ve dekonstrüksiyonun ikinci aşamasının sonundaki kavram üretiminde kökenselliğin irdelenmesi oldukça etkili olmuştur.

Dilbilimin kendisini “ihdas etme hareketinde”¹¹⁶ söz-yazı ayrımının belirlenmesindeki metafizik ön kabuller bulunur, bizzat bu ön kabuller dilbilimin kendisinin dışı olan yazıya hiç bulaşmamış gibi göstermesine sebep olur. Derrida tam da bu ‘bulaşma’yı açığa çıkartmaya çalışmaktadır. Bir yazı bilimi, dolayısıyla yazı, kendisi bakımından düşünülecek olduğunda, söz ve yazı arasındaki ilişkinin temelindeki varsayımlar yani dilbilimin kendisini tesis ettiği temel yapı sorunlu hale gelecektir. Yazı kavramı ve yazı bilimi, içinde bulunduğu belirlenmiş koşullar ve temelindeki varsayımlara varıncaya kadar yeniden düşünülecek şekilde ele alındığında,

“... gramatolojinin dilbilimden, gerçekte hiçbir zaman aramadığı bir yardımı beklemeye hakkı var mı? Yoksa tam tersine, sözle yazı arasındaki ilişkiler

¹¹⁴ Derrida, Gramm., s.112 (dipnot 38).

¹¹⁵ Derrida, Gramm., ss. 43,44,45.

¹¹⁶ Derrida, Gramm., s.45.

*konusunda, bizzat dilbilimin kendini bilim olarak "ihdas etme" hareketinin içinde etkili biçimde iş görmüş bir metafizik önkabul farkedilmiyor mu? Bu önkabul genel bir yazı biliminin kuruluşuna engel çıkarmayacak mı? Bu önkabul ortadan kaldırılmaya çalışılınca, dilbiliminin huzur ve sükûnetle içine yerleştiği manzara altüst edilmiş olmayacak mı?*¹¹⁷

Saussure'ün dilbiliminde yazı, bir göstergenden türemiş bir şey, yani 'göstergenin göstergesi' ve yalnızca kaydetme gibi ek bir işleve sahiptir. "Türeme: çünkü [yazı] temsil-edicidir: birincil imleyenin imleyeni; kendine-mevcut sesin, anlamın (imlenenin, kavramın, ideal nesnenin ya da ne derseniz onun) dolaysız, doğal ve doğrudan anlamının (*signification*) temsilcisi"¹¹⁸dir.

Derrida'ya göre Saussure, Platon ve Aristoteles'te temsilci ve sesçil yazı modeli olan yazının geleneksel tanımını tekrarlar. Örneğin Aristoteles'te insandan çıkan sesler ruh hallerini simgelerken yazılı sözcük de sesin söylediğini simgeler. Derrida'ya göre bu model yazının yazı olarak açıklaması değildir; yalnızca belirlenmiş koşullar ve amaçlardan dolayı sesçil olması gereken, belli bir yazı türünü ifade etmektedir. Dilbilim ve genel olarak *episteme*¹¹⁹ de bu yazı türünün içerisinden var olmuştur. Derrida'ya göre bu, genel olarak yazıya dair bir yapı ortaya koymaz, bu ona göre yalnızca bir model olabilir; çünkü burada "kurulmuş olup kusursuzca işleyen bir sistem değil, olgularla asla baştan başa sesçil olmayan bir işleyişi açıklayıcı biçimde yöneten bir ideal söz konusudur. Olgular ve öze ilişkin nedenlerle."¹²⁰ Derrida'ya göre bu sesçil yazı savunusu kitlesel olarak etki eder; ancak ona göre "hiçbir mutlak ve evrensel özlü zorunluluğa da karşılık değildir."¹²¹ Saussure'ün dilbiliminde: "Yazı «sesçil» olacak, [dilin] dış yüzü, dilin ve bu «düşünce-ses» dediğimiz şeyin dışsal temsil aracı olacaktır. Zorunlu olarak, önceden kurulmuş olan ve kuruluşuna hiçbir şekilde katılmamış olduğu anlamlı birimlerden hareketle işlevini yapacaktır."¹²²

Öncelikle Saussure'ün dilbilimin konusu olarak nasıl sesçil yazıyı belirlediğini, yazının dile etkisini engelleyen bir yardımcı bilim olarak sesbilim ile dilbilim ilişkisini, dilsel değeri ve anlamı nasıl değerlendirdiğini ortaya koyacağız. Daha sonra Derrida'nın dekonstrüksiyonunu izleyeceğiz.

¹¹⁷ Derrida, Gramm., s.45.

¹¹⁸ Derrida, Gramm., s.47.

¹¹⁹ Peters, ss. 107-108. bkz. *Episteme*: 1] (*doksa*'ya karşıt olarak hakiki ve bilimsel) bilgi; 2] organize edilmiş bilgi külliyyatı; 3] (*praktiké*'ye ve *poiétiké*'ye karşıt olarak) *theorik* bilgi.

¹²⁰ Derrida, Gramm., ss. 47-48.

¹²¹ Derrida, Gramm., s.48.

¹²² Derrida, Gramm., s.48.

2.2.1.1. Saussure’de Sesçil Yazı ve Sesbilim-Dilbilim İlişkisi

Genel Dilbilim Dersleri’nin giriş bölümünde, dilin iç öğeleri ve dış öğelerinin belirlendiği bölümün hemen arkasından, yazıyla ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Saussure dilin yazıyla gösterilişi konusunu incelemenin zorunluluğunu göstererek işe koyulur. Derrida için bu aciliyet ve yazıyı inceleme zorunluluğu pek çok şeyi ifade eder.

“Demek ki incelememizin somut konusu herkesin beyninde yer alan toplumsal bir ürün, daha açık bir deyişle dil. (...) Dilleri gözlemleyip karşılaştırarak onlardaki evrensel yanları ortaya koyabilmek amacıyla dilbilimcinin olabildiğince çok sayıda dil bilmesi gerekir. Ne var ki dilleri genellikle yalnız yazı aracılığıyla tanırız. (...) İşte, yazı, dilin iç dizgesine özü bakımından yabancıysa da, sürekli olarak dilin gösterilmesini sağlayan bu yöntemi göz önünde bulundurmamak da olanaksızdır. Yazının yararını, kusurlarını ve tehlikelerini bilmek zorunludur.”¹²³

Burada Saussure yazıyı gerekli ancak dile yabancı bir başkalık olarak ortaya koymaktadır. Sonrasında, yazının dilden ayrı bir gösterge dizisi olduğunu ve varlık nedeninin yalnızca dili temsil etmek olduğunu ifade ederek, dilbilimin konusunu açık bir şekilde konuşmadaki ‘sözcük’ olarak belirler ve yazının dil üzerindeki “saptırıcı” yönlerini açıklamaya başlar.

“Dil ve yazı birbirinden ayrı iki göstergeler dizgesidir. Yazının biricik varlık nedeni dili göstermektir. Dilbilimin konusunu, yazıdaki sözcükle konuşmadaki sözcüğün birleşimi oluşturmaz: Onun konusu yalnız konuşmadaki sözcüktür, Ne var ki yazılı sözcük, görüntüsü olduğu sesli sözcükle öylesine kaynaşır ki sonunda baş köşeye kuruluverir; sesli göstergenin görüntüsüne kendisinden daha çok önem verilir.”¹²⁴

Saussure, yazının dilin bozulmasını önleyebileceğini ancak yazıyla korunmamanın dilin değişmesine hiçbir zaman yol açmadığını söyleyerek dilin bağımsızlığını ifade eder.¹²⁵ Saussure ön Gemence’deki ‘daupyan’ ve ‘fölyan’ kelimelerindeki -y harfinin bir süre sonra sözde kullanılmadığını ve bu süreç boyunca yazıda hiç görülmemesine karşılık söyleyişteki iziyle tekrar kullanılmaya başlandığını örneğini vererek, “dil, yazıdan bağımsız ve ondan çok daha durağan sözlü bir geleneği var. Ama yazılı biçimin saygınlığı bu gerçeği görmemizi önler.”¹²⁶ ifadesini

¹²³ Saussure, GDD, ss. 56-57.

¹²⁴ Saussure, GDD, s.57.

¹²⁵ Saussure, GDD, s.57.

¹²⁶ Saussure, GDD, s.58.

kullanır. Yazının saygınlığını ise şu şekilde açıklar: Sözcüklerin yazılmış halleri kalıcılık ve süreklilik izlenimi verir ve bu nedenle süre içinde dilin birliğini sağlamaya sesten daha elverişli olarak görünür; bu aldatıcı bir birleşim olsa da yine de bundan ötürü tek doğal bağ olan ses bağından daha kolay bir şekilde kavramaya sebep olur. Dolayısıyla insanlar işitim izlenimlerine göre görsel izlenimleri daha net algırlar. Yazıda dil kuralları bütünsel olarak düzen içerisinde kendisini gösterir, kurallar yazınsal bir şekilde, dilbilgisi kitapları ve sözlüklerle kendisini aktarır ve insanlar dili bunlara göre öğrenir. “Dil bir kurallar bütünüyle düzenlenmiş olarak ortaya çıkar. Bu kurallar bütünü de kesin bir kullanıma, başka bir deyişle yazıma bağlı bir yasadır.”¹²⁷ Saussure’e göre, bu nedenlerden ötürü yazı önem kazanır ve yazıdan önce konuşmanın öğrenildiği unutulur. Ayrıca dil ve yazım arasında uyumsuzluk yaşandığında, yazı ile olacak çözümler daha kolay olduğundan yazıya başvurulur ve yazının saygınlığı artar.

Saussure *Dersler*’in giriş kısmının altıncı başlığı olan ‘Dilin Yazıyla Gösterilişi’nin ‘Yazı Dizgeleri’ adlı bölümünde; kavramsal ve sesçil olmak üzere, yalnızca iki tür yazı dizgesi olduğunu ortaya koyar ve sesçil yazıyı şu şekilde açıklar: “Genellikle "sesçil" diye adlandırılan yazı dizgesi (...) sözcükte birbirini izleyen seslerin oluşturduğu dizilişi göstermeyi amaçlar. Sesçil yazılar bazen seslemsel, bazen abeceseldir, bir başka deyişle sözün en küçük öğelerine dayanır.”¹²⁸ Kavramsal yazı dizgesinde ise “sözcük, kendisini oluşturan seslerle ilişkisiz bir tek göstergeyle belirtilir.”¹²⁹ Saussure, iki yazı dizgesinin de sözcüğün yerini alma eğiliminde olmasına rağmen kavramsal yazı dizgesinin eğiliminin daha güçlü olduğunu, bu nedenle dilin temsilcisi olmak bakımından en sadık yazı formu olarak ilgileneceği yazının sesçil yazı -günümüzde kullanılan ve ilk örneği Yunan abecesi olan yazı dizgesi- olacağını ifade eder. Ancak bu belirleme yine de ona göre yazının tehlikesini yok etmez: “Dil durmaksızın evrim geçirir, oysa yazı olduğu gibi kalma eğilimindedir. Bunun sonucunda da yazılı biçim, göstermesi gereken seslerin karşılığı olmaktan çıkar.”¹³⁰ Saussure yazıya dair açıklamalarında dilin yazıdan bağımsız sabit bir geleneği olduğunu söylemesine rağmen burada yazının tehlikesini onun sabitliği olarak ortaya koyar.

¹²⁷ Saussure, GDD, ss. 58-59.

¹²⁸ Saussure, GDD, s.59.

¹²⁹ Saussure, GDD, s.59.

¹³⁰ Saussure, GDD, s.60.

Saussure yazının tehlikelerini, yazının olduğu gibi kalma eğiliminde olduğundan sözü temsil etme görevini tam olarak gerçekleştirmemesi, varlık nedeni olmayan yazıları sürdürmek ve sözcüklerin söylenişinin yazıdan gelen, dolayısıyla yanlış olan kökene dayandırılması olarak gösterir. Derrida'ya göre bu çelişki; amacı yalnızca sözü temsil etmek olarak ortaya konan bir şeyin eğiliminin olduğu gibi kalmak olmasıyla suçlanması, dil ile yazının bu temsil ilişkisinin dayanağına dair sorguyu getirmektedir.

Kökensel yazı kavramı Derrida'da önemli olduğundan Saussure'e ait şu alıntıyı da yeri gelmişken vermek doğru olacaktır: "Çoğu kez de yazı biçimi yanlış bir kökene dayandırılmıştır. (...) Yanlış olan, doğrudan doğruya kökensel yazı ilkesi"¹³¹dir. Sonuç olarak Saussure'e göre: "Yazı, dili gizler; bir giysi değil, bir örtüdür. Fr. *Oiseau* "kuş" sözcüğünün yazımı bunu iyi gösterir: Söylenen seslerden (*wazo*) bir teki bile kendine özgü bir yazaçla belirtilmez bu sözcükte; böylece dilin gerçek görüntüsünden hiçbir iz kalmaz."¹³² Bu, Saussure'e göre, yazı ve dil arasında temsile dayalı doğal ilişkinin tersine dönmesidir. Ayrıca, Saussure yazı göstermesi gereken şeyi gösteremedikçe yazıyı temel alma eğiliminin arttığını, dilin yazıya bağlı bir şey olduğu fikrinin oluştuğunu ifade eder. Saussure'e göre, sözcüklerin söylenişinin yazı tarafından değil, sözcüklerin tarihi tarafından belirlenmesi gerekmektedir. "Bir sözcüğün söylenişini yazılışı değil, tarihi belirler. Sözcüğün belli bir evrede büründüğü biçim, izlemek zorunda olduğu ve kesin yasalara bağlı bulunan evrimin bir evresini gösterir. Her aşama bir öncekiyle belirlenebilir. En çok üstünde durulması gereken, ama en çok unutulmuş şey sözcüğün geçmişi, kökenidir."¹³³

Dilbilim Saussure için dilin evrimiyle aynı anlama gelmese de, görüldüğü gibi sözcük, kökeninden itibaren, dilin zorunlu iç yapısına uygun bir şekilde değişime uğrar. Bu içsel 'zorunluluğu' bozan yazının sapkın hareketi -Derrida'nın ifadesiyle *gasp*/kökenin *gasp* edilmesi- dıştan sözcüğün söylenişinin değişmesine etki ederek sözcüklerin söylenişini ve sapkınlığını ilerlete ilerlete de dili bozmaktadır. Saussure'e göre, ses bozulmaları dilin olguları olsa da, yazının etkisiyle gerçekleştiğinden dilin doğal işleyişinden kaynaklanmamaktadır. Bu nedenle dilbilim bu durumları gözlem altında tutmalıdır.

¹³¹ Saussure, GDD, s.62.

¹³² Saussure, GDD, s.64.

¹³³ Saussure, GDD, s.65.

Saussure yazı sorununu çözmede en büyük yardımın sesbilimden gelebileceğini, sapkın durumların ancak dilin seslerinin incelenmesi ile doğal hale getirilebileceğini ifade eder. Burada sözcüklerin tarihsel anlamdaki söyleyiş değişimlerinin değil, zaman dışı olarak, dilsel bildirimdeki işlevleri açısından sözcüklerdeki ses değişimlerinin tespiti söz konusudur. Saussure sesbilgisi ve sesbilim ayrımı yaparak, sözcüklerin tarihsel olarak değişimlerinin incelenmesi ile dil durumundaki seslerin incelenmesi olan çalışma alanlarını ayırır. Sesbilgisinin başlangıçta ses evrimleriyle ilgili incelemeleri belirten bir dal olması sebebiyle bu anlamda kullanılmaya devam edilmesi gerektiğini, iki ayrı incelemenin aynı ad altında toplanamayacağını ifade eder. Buna göre sesbilgisi tarihsel zamanın içerisindeki değişimleri, dönüşümleri inceleyen tarihsel bir bilimdir; sesbilimde ise eklemleme ve söyleyiş düzeyi değişmez. Sesbilgisi artsüremli dilbilimin birinci konusunu oluşturur, sesbirim öbeklerini ve sesbirimleri önceki biçimleriyle karşılaştırır; sesbilim ise dilbilimin yardımcı bir dalıdır ve sadece söz düzlemiyle ilgilenen bir inceleme alanıdır.¹³⁴ Dönemlere göre değişmeyen söz düzlemindeki sesler söz konusu olduğunda seslerin betimlenmesi gerekmektedir; bu da sesbilimin görevidir. Bu ayrımın ardından Saussure artsüremli dilbilimi açıklarken verdiği derste ise, dil durumundaki seslerin incelenmesi görevinin sesbilime ait olduğunu ifade eder. Buna göre dilsel göstergenin farka dayanan yapısına uygun şekilde araştırılması sesbilim yardımıyla yapılabilir. İki alan arasındaki bu ayrım, ses ayrılıklarına dayanarak sözcüklerin kökenini dilin kendi içsel zorunluluğuna uygun şekilde açıklayacak bir yol sağlar. Çünkü sesbilim, sözcüklerin tarihsel değişimlerini değil, dil durumundaki sözcüklerde ses ayrılıkları olarak seslerin incelenmesini sağlar.

Saussure, *Dersler*'in başında sesbilimin kendisini incelemekten daha öncelikli olarak, bu alanı yazının yol açtığı sapkınlıklar için yardıma çağırır: “Burada yalnız, yazının yol açtığı yanılsamalardan kurtulmak için dilbilimin sesbilimden ne gibi bir yardım bekleyebileceğini araştıracağız.”¹³⁵ Saussure kendi dilbiliminde yazılı sözcüğün dilin iç alanından dışarı atılmasının aracı olarak sesbilimi ortaya koymaktadır. Ona göre, dilde yazıdan kaynaklı ‘yapay’ olgular yerine doğal olguların yerleştirilmesi sesbilimin yardımıyla gerçekleşebilir:

¹³⁴ Saussure, GDD, s.68.

¹³⁵ Saussure, GDD, s.68.

“Hemen yapay olgunun yerine doğal olguyu oturtmak gerekir. Ama dilin sesleri incelenmedikçe bu olanaksızdır. Çünkü sesleri yazılı göstergelerinden sıyırdınız mı, ortada birtakım kaypak kavramlardan başka bir şey kalmaz. Onun için, aldatıcı da olsa gene yazının desteğine başvurulur. (...) aradığımız desteği doğrudan doğruya ses incelemesinde buluruz. Çağımız dilbilimcileri sonunda bu gerçeği kavradılar. Başkalarının (fizioloji bilginlerinin, şan kuramcılarının, vb.) başlattığı araştırmaları kendi açılarından sürdürerek dilbilimi yardımcı bir bilimle donattılar. Bu bilim, dilbilimi yazılı sözcük egemenliğinden kurtardı.”¹³⁶

Saussure dilin ‘bozulmasına’ sebep olan yazıyı, dilyetisinin söz düzlemindeki ses ayrılıklarını incelediğini ifade ettiği, sesbilim ile uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu da Derrida için Saussure’ün logosantrizmin ve phonosatrizm ile bağıını göstermektedir. Dolayısıyla Saussure’ün, mevcudiyet metafiziğindeki temel zıtlıklardan olan söz-yazı zıtlığını sürdürdüğü anlamına gelmektedir. Saussure dilin özünün sesçillğe yabancı olduğunu ortaya koymasına ve dilde bireysel yön olan sözün ikinci planda olduğunu söylemesine rağmen yazıyı dilbilimin içinden uzaklaştırmak için tamamen bu unsurlara yaslanır. Dolayısıyla Derrida, Saussure’de dilin yazıyla temsili temasında mevcudiyet metafiziğine ait söz-yazı zıtlığını da ele almaktadır. Saussure’ün phonosatrizm ve logosantrizm ile bağıını ortaya koyarak inceleyen Derrida’ya dair ortaya koyacaklarımız için, kısa da olsa, sesbilgisi ve sesbilim arasındaki farklardan bahsetmek gerekiyor.

Saussure anlamın, sözcüklerdeki ses ayrılıkları ile taşındığını –ki sesbilimin çalışma alanını da bu şekilde belirlemiştir- açıkça ifade eder: “Sözcükte önemli olan sesin kendisi değildir, sözcüğü bütün öbür sözcüklerden ayırt etmemizi sağlayan ses ayrılıklarıdır. Çünkü anlamı taşıyan bu ayrılıklardır.”¹³⁷ Bu konuyla ilgili olarak, Saussure’ün sesbilimin dil durumundaki seslerle çalıştığına ve aynı zamanda sesbilimin söz düzleminde yer aldığı için yardımcı bir bilim olmasına dair ifadeleri de bizim için önemlidir. Saussure’ün şu iki ifadesinde bu açıkça görülür: “(...) ama iki dönem birbirine karıştı mı, artık sesbilgisinin yapacağı bir şey kalmaz: yalnızca bir dil durumundaki seslerin betimlenmesidir ve bunu yapmak da sesbilime düşer.”¹³⁸ Ve “Sesbilim ise - bunu bir kez daha belirtelim -onun yardımcı bir dalıdır ve yalnız söz düzleminde yer alır.”¹³⁹ Saussure dil ve sözü ayırırken sözün bireysel olduğunu ve dilin ise toplumsal bir olgu olduğunu, dilin yaşantısı olarak sözü değil dili ele alacağını

¹³⁶ Saussure, GDD, s.67.

¹³⁷ Saussure, GDD, s.175.

¹³⁸ Saussure, GDD, s.205.

¹³⁹ Saussure, GDD, s.68.

ifade ediyordu. Ancak yazıyı dilin iç alanından atmak için ses ayrılıklarına yönelmekte ve bunu söz düzleminde çalıştığını ifade ettiği bilim olan sesbilim yardımıyla yapacağını ifade etmektedir. Sesbilim dilbilimcinin, yazının, temsili olduğu dil dizgesine ne derece uyduğunu kontrol etmesini sağlar, dolayısıyla Saussure yazının dışsallaştırılmasını sözcüklerdeki seslerin incelenmesi ve yazının uyumunun kontrolü ile sağlamayı istemektedir. Bütün bunlar Derrida için, Saussure’ün, ve onun dolayısıyla geleneğin, fonosantrizmini ve logosantrizmini dolayısıyla mevcudiyet metafiziğinin temeli olan söz-yazı, iç-dış vb. zıtlıkları gösterebileceği argümanlardır.

Saussure’ün anlam, sözcük, düşünce-ses, dilin değeri gibi konulara yönelik açıklamaları incelendiğinde sesbilimin rolü, sesçil yazı kavramı, gösterge kavramı ve göstergenin nedensizliği ilkesi ile bu unsurların birbiriyle ilişkisi daha net bir şekilde ortaya konulabilir. Saussure, dilin düşünce üzerine görevleri, dilsel değer ve anlamın kavramdan farkının ne olduğu gibi problemler üzerine tartışırken bunların göstergenin nedensizliğini gerekçelendirdiğini açıkça ifade etmektedir.¹⁴⁰ Dolayısıyla bunlara da değineceğiz. Bunlardan sonra Derrida’nın Saussure’ü değerlendirmelerine geçebileceğiz.

Öncelikle, Saussure için dilin özü bakımında sesçil olmadığını -“Dil göstereni özü bakımından hiç de ses nitelikli, özdeksel değildir. Onu oluşturan, özdeksel tözü değil, işitimi imgesinin tüm öbür işitimi imgeleriyle karışmamasını sağlayan ayrılıklardır.”¹⁴¹- ve dilsel yapının farka dayalı olduğunu -“Dilde yalnız ayrılıklar vardır. (...) İster gösterileni, ister göstereni ele alalım, dilde dizgeden önce var olan kavramlara da, seslere de rastlamayız; ancak dizgeden doğan kavramsal ayrılıklarla sessel ayrılıklar buluruz.”¹⁴²- hatırlayalım.

Saussure *Dersler*’de, sessel özdekte biçimlenmiş düşünce olarak dil, kavramsal yönü bakımından dilsel değer, özdeksel yönü bakımından dilsel değer, tümü bakımından gösterge başlıklarıyla dilsel değeri irdeler. Ona göre -dil kendi sesi ve kavrama indirgenemezse de- dil, anlamı ve değeri bakımından ses, kavram ve sözcüksel olarak irdelenmelidir. Dil, değerler dizgesinden oluşur ve dilin işleyişindeki iki öğeyi göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar kavramsal düzlem ve ses

¹⁴⁰ Saussure, GDD, s.169.

¹⁴¹ Saussure, GDD, s.176.

¹⁴² Saussure, GDD, s.178.

düzlemidir. “Tek başına düşünce, hiçbir zorunlu sınıra rastlanmayan bir bulutsuyu andırır, önceden oluşup yerleşmiş kavram yoktur; dilin ortaya çıkmasından önce hiçbir şey belirgin değildir.”¹⁴³ Buna göre, dil, kavramlardan olduğu gibi sözcüklerden ve onları oluşturan seslerden ayrı olarak da ele alınmamalıdır. Ancak sesler önceden belirlenmiş kendilikler değildir, onlar da ayrımsaldır. Sesler: “Sunduğu bütün biçimlere düşüncenin de zorunlu olarak uyacağı bir kalıp değildir. Düşüncenin gereksindiği gösterenleri sağlamak için ayrımlı parçalara bölünen, değişik biçimlere bürünen esnek bir özdedir.”¹⁴⁴ Bu nedenle dilsel olguyu, tüm olarak, kavramların ve seslerin belirgin olmayan düzlemlerinde birlikte ele almak gerekir.

Dersler’in ‘Sessel Özdekte Biçimlenmiş Düşünce Olarak Dil’ kısmında Saussure, düşünce-ses kavramından bahsetmeye başlar: Dilin düşünce açısından görevi “kavramların anlatımı için özdeksel bir ses aracı yaratmak değil, düşünceyle sese aracılık yapmaktır.”¹⁴⁵ Sessel ayrılıklar, düşüncenin, kavram boyutunda yüzeye çıkmasına sebep olurlar. “Burada, gizemli diye nitelendirebileceğimiz bir olgu söz konusudur: “Düşünce-ses” birtakım bölümlenmeler gerektirir ve dil, biçimlenmemiş iki yığın arasında oluşurken kendi birimlerini yaratır.”¹⁴⁶ Dil, duyulur olan sessel maddenin ayrık yapıdaki unsurlarla bir çeşit eşleşmeye zorlanarak ‘düşünce-ses’ in kendisini açığa vurmasına sebep olur. Dolayısıyla ses ve düşünce arasındaki ayrım Saussure’e göre korunmaktadır. Saussure bunu iki farklı maddenin etkileşime geçmesiyle, birbirine karışmadan, etkileşim sonucu ayrılan unsurlarının bütünleşmeden eşleşmesi gibi bir şey olarak tarifler. Dolayısıyla ses ve düşünce özdeş değildir. Saussure burada dilin yapısının eklemli oluşuna vurgu yapar, bu bağlamda burada: “Her dilsel öge, bir kavramın bir sesle birleştiği ve bir sesin bir kavramın göstergesi durumuna girdiği küçük bir üye, bir parçacıdır.”¹⁴⁷

Saussure’e göre dil olgusunda: “Ne ses düşünceden ayrılabilir, ne de düşünce sestten. Böyle bir ayrım ancak bir soyutlamayla gerçekleşebilir. Bunun sonucunda da salt ruhbilim ya da salt sesbilim alanına girilmiş olur.”¹⁴⁸ Dolayısıyla, duyulabilir olan ile anlaşılabilir olanın birliği söz konusu kılınır ve bu durumda dil, düşünce-sestir.

¹⁴³ Saussure, GDD, s.167.

¹⁴⁴ Saussure, GDD, ss. 167-168.

¹⁴⁵ Saussure, GDD, s.168.

¹⁴⁶ Saussure, GDD, s.168.

¹⁴⁷ Saussure, GDD, s.169.

¹⁴⁸ Saussure, GDD, s.169.

Saussure’de dilin özü olarak ortaya konulmuş olan şey de düşünce-ses’tir. Sesbilim düşünce-ses’teki sesi, düşünce-ses halinden soyutlayarak ele almaktadır. Bu nedenle Saussure sesbilimi dilbilime yardımcı bir bilim olarak ortaya koymaktadır. Dilin görevi ‘düşünce-ses’in ortaya çıkmasına izin vermek olduğundan, bunun bir yanını inceleyen bilim dilbilimin içinde kabul edilmez. Aynı şekilde psikoloji de bunun düşünce kısmında yer alan -ve metnin bu safhasında henüz ‘yardımına koşulmamış’- bir ‘yardımcı bilim’ pozisyonundadır, diyebiliriz. Dilbilim ise, dili ‘düşünce-ses’ bütünselliğinde araştırır. Bu da dilin bir töz değil biçim olduğu fikriyle ilişkilidir.

“Demek ki dilbilim bu iki düzeye bağlanan öğelerin birleştiği sınır bölgesinde işlem yapar. Bu birleşim bir töz değil, bir biçim yaratır. Bu görüşler, göstergenin, nedensizliği üstüne (...) söylediklerimizin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Dilsel olgunun birleştirdiği iki alan karışık ve bulanık olduğu gibi bir ses dilimini bir kavrama bağlayan seçme eylemi de baştan başa nedensizdir.”¹⁴⁹

Görüldüğü gibi, ses ve düşünce arasındaki eşleşme de nedensizlik ilkesiyle açıklanmaktadır. Saussure’e göre, anlam da düşünce-ses’in nedensizce bağlanmasıyla oluşur ve göstergeden önce dilsel değer yoktur, dolayısıyla dilsel değer uzlaşımsaldır. Bu aslında Derrida’daki gösterilenin uzlaşımsallığının tekrara dayanan yapısını, bir noktada Saussure’ün de ortaya koyduğunu bize göstermektedir: Ona göre, ses ile kavram arasındaki ilişkinin nedensizliği olmazsa,

“değer kavramı da özelliğinden bir şeyler yitirir, çünkü dıştan benimsetilen bir öge içermiş olur. Ama gerçekte değerler baştan başa görece nitelikli kalırlar; kavramla ses arasındaki bağın kökten nedensiz olması da bundandır. Göstergenin nedensizliği de, niçin yalnızca toplumsal olgunun bir dil dizgesi yaratabileceğini daha iyi anlamamızı sağlar. Değerlerin yerleşebilmesi için toplum zorunludur. Değeri yaratan yalnız toplumsal kullanım ve genel onaydır. Birey tek başına hiçbir değer yerleştiremez.”¹⁵⁰

Yani dizge kurulmadan önce bir değer söz konusu değildir, dizge kurulduktan sonra da bireylere ulaşan sözcüklerin dilsel değeri toplumsal uzlaşımına dayanır. Dilsel değeri bu şekilde ortaya koyduktan sonra Saussure, dilsel ögeyi yalnızca bir ses ve bir kavramın birleşimi olarak ele almanın, dilbilimsel olarak, dilsel öge ve dil dizgesi arasındaki bağlantıyı ayırmak olduğunu ifade eder:

“Üstelik, böylece belirlenen değer kavramı, bir ögeyi yalnız belli bir sesle belli bir kavramın birleşimi gibi ele almanın büyük bir yanılsama olduğunu da bize gösterir. Ögeyi bu yoldan tanımlamak, onu bir parçası olduğu dizgeden ayırmak demektir. İşe öğelerle başlayıp bunları toplayarak dizgeyi

¹⁴⁹ Saussure, GDD, s.169.

¹⁵⁰ Saussure, GDD, s.169.

yaratabileceğimizi sanmak olur bu. Oysa, tersine, dayanışık bütünden kalkarak bu bütünü kapsadığı öğeleri çözümleme yoluyla elde etmek gerekir."¹⁵¹

Saussure cümleinin devamında, eşsüremlî dizgenin öğelerini sözcükler üzerinden irdeleyeceğini, sözcüklere dair tespit edilecek ilkeleri dilsel öğeler için örnek olarak kullanacağını açıklar. Eklemlî ses veya ses öbeği olan¹⁵² sözcüğün bu kullanımı, Derrida'nın sözcüğün kurulmuş bir şey olduğu ve Saussure'un dilbiliminin fiziksel sesi dışlamasına rağmen phonosantrik olduğuna dair savı dolayısıyla bizim açımızdan önem taşımaktadır. Saussure'un önermesi şu şekildedir:

*"Somut kendilikleri ya da dilin birimlerini dolaysız olarak elde edemediğimizden, işlemimizi sözcükler üstünde gerçekleştireceğiz. Sözcükler, dilsel birim tanımına (...) her yönden uymazsa da, hiç değilse bu birime ilişkin yaklaşık bir görüşe ulaşmamızı sağlayabilir. Bu görüşün somut olmak gibi üstün bir yanı vardır. Onun için, sözcükleri eşsüremlî bir dizgenin gerçek öğeleriyle eşdeğer örnekler olarak ele alacağız. Sözcükler konusunda bulunacak ilkeler genellikle kendilikler için de geçerli olacak."*¹⁵³

Yazının müdahalesinden korunurken sesbilime başvurulduğu gibi, burada da dilsel dizgenin öğelerinin sözcüğe başvurularak açıklanması bizim araştırmamız açısından oldukça önem taşır. Derrida için sözcüğe ve sessel özdeğe atfedilen önem oldukça dikkat çekicidir. Derrida "Göstergebilim ve Gramatoloji"de, Saussure'un sözcüğü göstergenin unsurları için örnek alması ve düşünce-ses kavramını öncelikli kılmasıyla mevcudiyet metafiziğine bağlandığını açıkça ifade eder:

*"Saussure sesçil töz'ü (substance phonique) ayraç arasında alma gereksinimini duymuş olsa da (...) özellikle metafizik olan bazı temel nedenlerden dolayı sözü (parole), yani göstergeyi konuşan sese (phoné) bağlayan her şeyi ayrıcalıklı kılmak zorundadır. Düşünce ve 'insan sesi' (voix) arasında, anlam (sens) ve ses (son) arasında "doğal bir bağ"dan da bahsetmekteydi. Hatta bir "düşünce-ses"ten de bahsetmektedir. (...) Gösterge kavramı (gösteren/gösterilen) kendi içinde, sesçil tözü ayrıcalıklı kılma zorunluluğunu taşır ve dilbilimini göstergebilimin "patronluğuna yükseltir. Konuşan ses (la phoné) gerçekten, gösterilen kavramın düşüncesi ile en yakından, en mahrem bir şekilde birleşmiş olarak kendini bilince veren, gösteren maddesidir. İnsan sesi (la voix) bu görüşe göre, bilincin ta kendisidir. Ben konuştuğum zaman, yalnızca düşündüğüm şeyden ötürü var olduğumun, bilincine varmıyorum, ama düşüncemin ve "kavramın" en yakınında, dünya içine düşmeyen, dışarı verdikçe duyduğum-anladığım (j'entends), benim salt ve özgür kendiliğindenliğime (spontanité) dayalı gibi görünen, hiçbir aleti, aksesuarı, dünyadan almana hiçbir gücü kullanmayı gereksindirmeyen, bir göstereni de muhafaza ettiğimi biliyorum."*¹⁵⁴

¹⁵¹ Saussure, GDD, ss. 169-170.

¹⁵² Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2002, s.181.

¹⁵³ Saussure, GDD, s.170.

¹⁵⁴ Derrida, GG, ss. 37, 38, 39.

Saussure’ün dilsel değer bölümünde sözcüğü dilsel göstergenin öğeleri için örnek form olarak kullanması ve sesin düşünceden ayrılamayacağına dair vurguları çalışmamız bağlamında oldukça önemli noktalar. Gerçekten de Saussure’ün “İnsan için doğal olan sözlü dilyetisi değil, bir dil kurma, (...) kavramların karşılığı olan ayrı ayrı göstergelerden örülü bir dizge yaratma yetisidir.”¹⁵⁵ ifadesiyle başlaması, dili tamamen gösterge olarak ortaya koyması, hatta kavram ve ses değil, kavram ve işitimi imgesi olarak göstergeyi kurması fakat daha sonra düşünce-ses’in bütünselliğini ön plana alarak sözcüğü, dilsel göstergenin öğeleri için temel örnek olarak alması bizim açımızdan önemli noktalar.

Saussure, dilsel değeri kavramsal yönü bakımından irdelerken; kavram, anlam ve değer arasındaki ayrımlara dikkat çeker, ancak sözcük ögesi anlamla ilişkisinde indirgenemez olarak korunur. Bir gösteren-gösterilen ilişkisini ele aldığımızda der Saussure, kavram, işitimi imgesinin bir karşılığı olarak gözükmektedir; “anlam, işitimi imgesinin doğal bir karşılığından, bir karşı ögesinden başka bir şey değildir. Her şey, kendi dışında varlık nedeni bulunmayan bir alan gibi ele aldığımız sözcüğün sınırları içinde, işitsel imgeyle kavram arasında olup biter.”¹⁵⁶

2.2.2. Dekonstrüksiyonun Birinci Aşaması: ‘Yazı’nın Dilin Temsili Olarak Belirlenmesinin Dayandığı Ön Kabuller

Bu bölümde, Derrida’nın gözünden, Saussurecü dilbilimin ön kabullerini ortaya koymaya çalışacak, bu ön kabullerin ardındaki birtakım nedenleri ve ihtiyaçları belirtecek, bunların sonucunda da yazı ile logosantrik olarak ortaya çıkarılacak dilbilimin ortaya koyduğu dil arasındaki ortak boyutları açığa çıkarmaya çalışacağız. Fakat Derrida’nın metni, kendi içinde tekrarı barındıran, her tekrarda bir başka anlamın imkanını gösteren, kavramları saçan dolayısıyla kavramların sürekli birbirini ürettiği, ifadeleri ve ifadelerin sabit olmayan anlamını yakalamaya dikkat kesilmeyi gerektiren ve bizim giriştiğimiz anlamda bir analizi boşa düşüren, açıklamaya ve analiz etmeye çalıştığımız aşamaları birbiri üzerine katlayan bir tarzda olduğundan, bahsettiğimiz aşamalar arasındaki geçişlerin bulanık ve aşamaların bir bakıma iç içe

¹⁵⁵ Saussure, GDD, s.39.

¹⁵⁶ Saussure, GDD, s.171.

olması gibi bazı zorluklara sebep olmaktadır. Bu zorlukları aşabilmek için Leonard Lawlor'un Derrida'nın dekonstrüksiyona dair açıklamalarını takip ettiği "Deconstruction" metnindeki tanımlardan birincisini *Gramatoloji* metninde arayarak ilerlemeye çalışacak, diğer tanımların içeriklerini de genel olarak hafızamızda tutacak ve bunlarla beraber metnin kendi açılımını adım adım izlemeye çalışacağız. Derrida'nın kavram üretiminden çıkan kavramları, metinden nasıl saçıldıklarına ve genel olarak mevcudiyet metafiziğinde nasıl etkileri olduğuna göre değerlendirmeye çalışacağız. Bu çalışmada amacımız, Derrida'nın Saussure'ü örnek olarak seçtiğini unutmadan, dekonstrüksiyonu *Gramatoloji* metninde açığa çıkarmaktır.

Saussure'ün dilbiliminde yazı, sesçil, Derrida'nın ifadesiyle, önceden kurulmuş dil ve düşünce-ses'in dışsal temsil aracı olarak belirlenmişti. Öncelikle Derrida'ya göre bu, yazının kendisi bakımından bir ortaya konması değildir. Bu "sadece belli bir yazı türünün yapısını betimler, daha doğrusu yansıtır: sesçil yazı, bizim kullandığımız ve dokusuna genel olarak *episteme*'nin (bilim ve felsefenin), özellikle dilbilimin, doğup yerleşebildikleri yazı"¹⁵⁷ dır. Derrida yazının, dilbilimin önceden kurulmuş olan birimleri – öncelikle düşünce-ses ve daha sonra göreceğimiz gösterge- ve bu birimlerin bütünlüğü açısından tanımlandığını ortaya koyar. Bu şekilde düşünüldüğünde yazı her zaman ikincil kılınabilecektir:

*"sözcük (vox) zaten anlamla gürültüden, kavramla sestten ya da Saussure dilini daha titizce kullanırsak, imlenenle imleyenden oluşan bir birlik ya da birimdir. (...) Demek ki sözcük daha baştan kurulmuş bir birimdir (...) «"düşünce-ses [birliği]"nin bölünmeler ima etmesi gibi bir bakıma gizemli bir olgunun» yarattığı bir sonuçtur. Sözcük de eklemli [bir birim] olsa bile, başka bölünmeler de ima etse bile, sözle yazı arasındaki ilişkiler sorusu «düşünce-ses»in bölünmez birimleri göz önüne alınarak sorulduğu sürece, yanıt hep hazır olacaktır."*¹⁵⁸

Yani sözcük kendi içinde eklemli olmayan anlamın en küçük birimi olarak kabul edildiğinde –dilin görevi 'düşünce-ses'in olduğu gibi ortaya çıkmasını sağlamak idi- yazı her zaman göstergenin göstergesi konumunda, ek, türemiş ve dile dışsal olarak tanımlanacaktır. Dolayısıyla birinci ön kabul sözcüğün ve düşünce-ses'in birlik olarak ele alınmasıdır. Saussure'ün dilbiliminde düşünce-ses, dilin kendi içsel sisteminde ve dolayısıyla yazının karşısında, eklemli yapısıyla ortaya konulmaz, lakin ses ve düşünce ayrıldığı anda başka bilimlerin alanına geçilmiş olunacaktır. Saussure

¹⁵⁷ Derrida, Gramm., s.47.

¹⁵⁸ Derrida, Gramm., s.48.

‘düşünce-ses’i birlik olarak ele almaktadır, onun dilbilimin bu bütünsellik noktasında işlem yapacağına dair ifadesini (s.55’te) göstermiştik. Dolayısıyla yazı da burada, dilbilimin dışsal ögesi olarak, bu birliğe göre tanımlanmakta ve sesçil olarak ortaya konulmaktadır. Derrida’ya göre bu nedenle bu tanımlamaların tekrar ele alınması gerekmektedir; çünkü burada bahsedilen yazının bir türü olan sesçil yazıdır. Ayrıca düşünce-ses’in birliği, sesin anlama doğal yakınlığı, Saussure’ün dilbilimini üzerine kurduğu göstergenin nedensizliği ilkesiyle de çelişir. Bu durum yavaş yavaş ortaya çıkacak; ikinci aşamaya geçtiğimiz kısımda üzerine konuşabilir hale geleceğiz.

Saussure’ün ‘düşünce-ses’i birlik olarak ortaya koyması -Platon’dan beri anlam ve sesin doğal yakınlığı teması merkezi bir konum almıştır- ve yazının sözün temsili olarak verilen klasik tanımını tekrar etmesi ile birlikte genel dilbilim, mevcudiyet metafiziğindeki temel zıtlıkları sürdüren bir bilimsellik olarak ortaya çıkar. Derrida için: “Bilim fikri ve yazı fikri -dolayısıyla yazı bilimi fikri- bizim için ancak bir kökenden itibaren ve bir dünyanın içinde anlam taşıyor ki, bunlara daha önce belli bir im kavramı (ilerde sadece "im kavramı" diyeceğiz) ve belli bir söz-yazı ilişkisi kavramı atfedilmiştir.”¹⁵⁹ Mevcudiyet metafiziğinin ön kabulleriyle ortaya konulacak bir yazı bilimi, dolayısıyla yazı kavramı “ancak logosantrik devir içinde anlam taşıyan birtakım tarihsel hareket üslupları betimliyor.”¹⁶⁰ Dolayısıyla Derrida’ya göre yazı, “sesçilleşmesinin, kendini üreterek kendi tarihini gizlemek zorunda olduğu bir dünyada”¹⁶¹ düşünülüyor ve bu düşünüş tesadüfi veya zorunlu olmamakla birlikte Batı metafiziğinin mevcudiyet temasının alt yapısını oluşturuyor.

Birinci aşamanın bize gösterdiği diğer ön kabul; yazının anlam ile, ‘tek doğal bağ’ olan ses ile anlam arasındaki gibi bir ilişki içerisinde olamayacak olması, dolayısıyla da sözlü dilin temsili olabilmesi bakımından, dilbilimin konusunun sesçil yazı olarak belirlenmesidir. Yazı yalnızca sözlü dilin temsili ise böyle bir doğal benzeme ilişkisine sahip olmamalıdır. Bunu da en iyi sağlayan sesçil yazı modelidir. Saussure yazı dizgelerini sesçil yazı ve kavramsal yazı olarak ikiye ayırıyor, dilbilimin konusunu ise sesçil yazı olarak belirliyordu. Bu ihtiyacın ardında Derrida’ya göre dilbilimin bilimsel, içsel sisteminin bütünlüğünün sağlanması bulunmaktadır.

¹⁵⁹ Derrida, Gramm., s.12.

¹⁶⁰ Derrida, Gramm., s.11.

¹⁶¹ Derrida, Gramm., s.9.

“Bu iki sınırlama, en meşru gerekliliğe karşılık olmak üzere tam yerinde geldiği ölçüde, güven vericidir: gerçekten de dilbilimin bilimselliğinin koşulu, dilbilimsel alanın kesin ve net sınırlara sahip olması, bir içsel zorunlulukla düzenlenen bir sistem olması ve yapısının da bir şekilde kapalı olmasıdır. Temsil-edici yazı kavramı işleri kolaylaştırır. Eğer yazı sadece dilin «figürasyonu» ise, onu sistemin içselliğinden kovmaya hakkımız vardır (zira burada dilin bir içi olduğuna inanmak lâzım), tıpkı imgenin gerçeklik sisteminden zararsızca dışlanabilmesi gibi. Saussure, «dilin yazıyla temsil edilmesini» tema olarak seçerek, yazının «bizatihi dilin iç sistemine yabancı olduğu» [ilkesini] koymakla işe başlar. (...) Dışsal/içsel, imge/gerçeklik, temsil/mevcudiyet: bir bilimin alanını çizme görevinin verildiği eski ayırım ölçütü ("ızgara") işte budur.”¹⁶²

Derrida burada başka bir ikiliğe de dikkat çekiyor; dış ve iç. Bu ikilik mevcudiyet metafiziği için temel bir ayrımdır. Batı metafiziğindeki ‘merkez’ kavramının da temelidir. Dil sisteminin bir içi vardır, bir de dışı. İçin saflığını bozmamak, onu olduğu gibi temsil etmek yazının görevidir ama yazı, görevini bu saflığa yabancı kaldığı ölçüde en iyi şekilde yapabilir. Derrida’ya göre, yazı dilbilimden dışlanırken, sesçil yazının da temsilci olarak seçilmesi, sesçil yazının dilin içsel sisteminin bilimsel gerekliliğinin imkanı olduğunu göstermektedir.

“Özellikle sesçil yazının nazarı dikkate alınmasının «içsel sistem» ihtiyacını karşılamayı mümkün kılması bir rastlantı değildir. Sesçil yazının işleyiş ilkesi zaten tam da dilin «içsel sisteminin» bütünlüğünü korumaktır, gerçekte bunu tam olarak başaramasa bile. Saussure’cü sınırlama, -mutlu bir kolaylıkla- «içsel sistemin» bilimsel gerekliliğini karşılamaz. Bu gerekliliğin kendisi, genel anlamda epistemolojik gereklilik olarak, sesçil yazının olabilirliği ve «notasyonun» iç mantığına göre dışsallığı tarafından kurulmuştur.”¹⁶³

Dilbilimin bilimsel gerekliliği, kendisinin dışında olan şeyin imkanıyla yani sesçil yazının olabilirliği ile mümkün olmaktadır. Saussure’e göre kavramsal yazı sözün yerine geçmede daha tehlikeliydi, ayrıca sesçil yazı, seslere karşılık gelme özelliğinin de etkisiyle, sesbilim yardımıyla bertaraf edilmeye en uygunu idi. Bu da aslında Saussure’ün sistemindeki simge ve gösterge ikiliğini boşa düşürecekti. Dolayısıyla yazı, sözlü dilin ortaya koyduğu her sesin karşılığı olabilecek bir yapıda olarak sadece onun grafik temsili olmalıydı, dilbilimin konusu da yalnızca sesçil yazı olmalıydı.

Burada Derrida, yazı ve dil ilişkisinde sesçil yazının imkanını dilbilimin bilimsel gerekliliğiyle ilişkilendirerek dekonstrüksiyonun birinci aşamasına dair bir durum ortaya çıkarmaktadır. Dil için sadece temsil aracı olan bir şeyin, onun bilimsel

¹⁶² Derrida, Gramm., ss. 51-52.

¹⁶³ Derrida, Gramm., s.52.

gerekliliğinin temeli olarak açığa çıkarılması, hiyerarşik durumu sarsmaktadır. Burada genel olarak ise mevcudiyet metafiziğinin iç/dış zıtlığı hedef alınmaktadır. Geleneği korkutan “ruhun hakiki *logos*’taki canlı mevcudiyetinde gedik açan dış’ın iç’e sızıışı”¹⁶⁴dır. Saussure’ün dilbiliminde de yazının söze bulaşması, doğal olanın tersine dönmesi olarak kabul ediliyor ve ancak sesçil yazının imkanı ile, kavramsal yazı dışlanarak, yazı doğal sesin yalnızca bir temsili olarak sunulabiliyor. “Bu basit bir benzetme değil: yazı, harf, algılanır kayıt, Batı geleneğinde her zaman tin’e, soluğa (*esprit*), söze ve *logos*’a göre dışsal beden ve madde olarak görülmüştür. (...) Yazı, algılanır madde ve yapay dışsallık”tır.¹⁶⁵

Derrida dilbilimin içsel sistem bütünlüğünü sesçil yazının imkanına bağlayan önermeden sonra, yazılı im ile dilsel im arasında doğal ve kökensel bir ilişki olduğu varsayımına odaklanır. Saussure’e göre dil nedensiz ama doğal, yazı ise, amacı dili taklit etmek olan yapay bir tekniktir ve dil ile yazı arasında, yazının dilin temsili olduğu, belirli yani ‘doğal’ bir ilişki vardır. “Yazının biricik varlık nedeni dili göstermektir.”¹⁶⁶ Derrida’ya göre, burada ‘iki ayrı gösterge’nin ilişkisi göstergenin nedensizliği ilkesinin dışında konumlandırılır. Bu iki gösterge arasında doğal bir ilişki varsayılır.

“Bir dil bilimi [bilim olacaksa] sözle yazı arasında, başka deyişle bir içle bir dış arasında, doğal, başka deyişle basit ve kökensel, ilişkiler bulmalıymış. (...) Demek ki, dilbilimsel imlerle yazısal imler arasındaki ilişkilerin bir doğası varmış; bize bunu hatırlatan da "imin keyfiliğinin" kuramcısı. Yukarda sözünü ettiğimiz tarihsel-metafizik önkabullere göre, önce anlamdan anlamlara doğal bir bağ var, anlamdan sese geçen de bu bağ. Saussure «Doğal bağ, tek gerçek bağ, sesle olan[dır]» diyor. [Buna göre] imleneni (kavramı veya anlamı) sesli imleyene bağlayan bu doğal bağ, yazıyı (görünen imge deniyor) sözün astlığına koyan ilişkiyi de koşullandırmış oluyor. Yazının kökensel günahıyla ayartılıp yoldan çıkarılan da bu doğal ilişki oluyor: «Yazısal imge sonunda sesin aleyhine kendini dayatır... ve doğal ilişki tersine döner.»”¹⁶⁷

Bununla birlikte Derrida, Saussure’ün dilin birliğinin kurulmasında, dilin kavranmasında yazınsal göstergenin sesten daha elverişli olduğu ifadesini alıntılararak –bundan daha fazlası için Saussure’ün dilin saygınlığını açıkladığı maddeler göz önüne alınabilir- şunu sorar: “Peki, «sözcüklerin yazılı imgesinin, dilin

¹⁶⁴ Derrida, Gramm., s.53.

¹⁶⁵ Derrida, Gramm., s.54.

¹⁶⁶ Saussure, GDD, s.57.

¹⁶⁷ Derrida, Gramm., s.54.

zaman içindeki birliğini kurmaya sesten daha elverişli kalıcı ve sağlam bir nesne olarak dikkatimizi çekmesi» de doğal bir olgu değil mi? [Öyle ama] «yüzeysel», «yapay» ve «kolay» bir kötü doğa, sahtekârlıkla iyi doğayı, anlamı sese bağlayanı, «düşünce-sesi», siliyor!”¹⁶⁸ Sesin anlamla yakınlığı dilin doğası olarak konuluyor, yazı ve dil göstergeleri arasında doğal bir ilişki kuruluyor ancak yazı göstergesinin dilin birliğini kurmada sesten daha elverişli olması, doğallığın dışında olması gereken, müdahalesiyle ancak ‘kötü doğa’ olabilecek bir alanda düşünülüyor. Derrida’nın sorusu, yazının, doğallık ve kökensellik idesiyle açıklanmasının ve Saussure’ün dilbiliminden dışlanması tam da bu ideler dolayısıyla mümkün olmadığı noktasında Saussure’e ait bir çelişkiye işaret etmektedir. Derrida bu noktada doğallık idesi, kökensellik idesi ve dilsel göstergenin temeline oturtulan nedensizlik ilkesinin, yazı kavramının yeniden ele alınması üzerinden oluşturduğu *aporia*’lara odaklanır.

Doğallık idesini tartışmaya açarken önemli olan diğer bir nokta da, sözcüğün telaffuzunu belirleyen şeyin sözcüğün dilsel kökeni olması, yazılı sözcüğün kökeni olarak alınmasının ise yanlış bir bilimsel tavır olarak ortaya konulmasıdır. Burada Saussure yazıyı temsil ettiği şeyin yanlış gözükmeye sebep olmak ve dilin yerini almakla suçluyordu. Bu, Derrida için, kökenin unutulması, kaybolması ve daha sonra ortaya çıkacağı üzere mevcut olmaması anlamına gelir, ki bu durumda Saussure’ün yazıdan yalıtık bir dili varsaydığı ortaya konulur:

*“Temsilci, temsil ettiğine sınırsız sarılır, o derece ki, yazıldığı gibi konuşulur, temsil edilen sanki temsilcinin gölgesiymiş gibi düşünülür: Tehlikeli içli-dışlılık, yansı ile -narsisistçe baştan çıkarılmış- yansıtılan arasında zararlı suçortaklığı. Bu temsil oyununda çıkış (köken) noktası yakalanamaz hale gelir. (...) kaynak ortadan kaybolmuştur. Artık basit köken yoktur, zira yansıtılan, imgesinin kendisine eklenmesi şeklinde değil, kendi içinde ikileşir [gölgesini yaratır]. Yansı, imge, "gölge", gölgeliğini yaptığı şeyi ikileştirir. Spekülasyonun kökeni bir fark (difference) olur. Bakılabilen bir değildir ve kökenin kendi temsilcisine, şeyin kendi imgesine eklenmesi yasası [şöyledir ki], bir artı bir en az üç eder.”*¹⁶⁹

Dolayısıyla, Derrida’ya göre temsil edici yazı kavramı, tam da kendisine atfedilen temsil rolünden ötürü kökeni gasp etmekle suçlanmış oluyor:

“İmdi, imgeyi gerçekliğin haklarına sahip kılan tarihsel gasp ve kuramsal garabet, yalın bir kökenin unutulması olarak belirlenmiştir. (...) Unut[ul]manın zorlayışı. Belleme tekniği olan yazı, hakiki belleğin, kendiliğinden belleğin yerini alarak, unut[ul]ma anlamına gelir. (...) Unut[ul]ma, çünkü logos’un meditasyonu ve kendinden çıkışı. Yazı olmasaydı logos kendi içinde kalırdı.

¹⁶⁸ Derrida, Gramm., s.55.

¹⁶⁹ Derrida, Gramm., ss. 56-57.

Yazı, anlamın logos'ta ruha doğal, birincil ve dolayumsuz var-lığının gizlenişidir. Zorlaması ruha bilinçsizlik olarak gelir. (...) Yazıda kökensel bir zorlama [yetisi] vardır, zira dil herşeyden önce, yavaş yavaş açığa çıkacak bir anlamda, yazıdır. [Sözü edilen] «gasp» her zaman zaten başlamıştır.”¹⁷⁰

Derrida yazının, dilin kendi iç sisteminden ‘dış’a geçişin bir imkanını açtığını, yazıda kökensel zorlama yetisi olduğunu ortaya koyuyor. Yazı unutulmanın bir çaresi olarak görülen ancak gerçeği kendi yorumuyla ‘köken’inden koparan ‘sözü değiştiren’, yoruma açık kılan, onun yerine geçmeye meyilli ve *logos*’un yabancı, *logos*’u ötekisiyle ilişkiye zorlayan bir düşman doğa olarak görülür. Ancak Derrida’ya göre Saussure’ün kendi argümanları sonucu olarak yazının etkilerinin de ‘doğal’ olması gerekirdi.

Derrida, Saussure’de yazı ve dil arasında doğal bir ilişki olduğu, yazıdan kaynaklanan her şeyin ise doğa dışı bir hareket, kökenin gasp edilmesi olarak kabul edildiğini ortaya koyduktan sonra sınırların ortaya çıkmaya başladığını ifade eder: “Sınırlar ortaya çıkmaya başladı bile: genel olarak dilin genel olarak içsel sistemini konu alan genel bir dilbilim tasarısı neden, kendi alanının sınırlarını çizerken, özel bir yazı sistemini, ne kadar önemli olursa olsun, hattâ aslında evrensel olmasına karşın, genel olarak dışsallık diye tanımlayıp dışarda bırakıyor?”¹⁷¹ Derrida sözün buradaki konumunu, yazıya dair Platon’un *Phaidros*’u üzerinden yaptığı dekonstrüktif okuması üzerinden ortaya koyar: Söz kendi kendine yetiyorsa, kendi kendisinin babası ise; sorulan sorulara cevap veremeyen konumu, aynı zamanda zehir olan bir ilaca da muhtaç olması, Derrida’ya göre, ancak sözün kendi doğasından kaynaklanan bir şey ve sözün kendisine yaptığı bir ihanet olabilir. Yavaş yavaş ortaya çıkacak ki Derrida için “her kimlikte olduğu ima edilen o “ötekilik”, “başka bir şeyin ötekiliği” değil, ama kendi içindeki bir ötekilik, kendindeki öteki’dir.”¹⁷² Ona göre:

“Canlı denen bir sözün kendi yazılışında sözcüklerinin ayrılmasına elverişli olması, onu kökensel olarak kendi ölümüyle ilişkiye sokan şeydir. Nihayet Saussure’ün bahsettiği «gasp» olayı, yazının kendi kökenini, kendisini sadece yaratmakla kalmayıp kendi bağrından doğurmuş olan şeyi kovarak yerine geçmekle gösterdiği zorbalık, böyle bir iktidar devrimi, kaza eseri bir yoldan sapma olamaz. Bu gasp bizi zorunlu olarak derinlerdeki bir özsel olabilirliğe yönlendirir. Bu özellik herhalde bizzat sözde yazılı olmalıdır; onu sorgulamak, hattâ belki ondan yola çıkmak gerekirdi.”¹⁷³

¹⁷⁰ Derrida, Gramm., ss. 56-57.

¹⁷¹ Derrida, Gramm., s.60.

¹⁷² Simon Glendinning, **Derrida**, çev. Nursu Öрге, Dost Yayınları, Ankara, Mayıs 2014, s.89.

¹⁷³ Derrida, Gramm., s.61.

Sözün özsel olarak yazılabilir olması mı kökensel gaspı mümkün kılar? Bu nasıl doğal olmayan bir şey? Yazılabilir olmak ve yazılmak nasıl dilin kendi içsel sisteminden gelen bir şey değil? Bu nasıl bir doğa? Dolayısıyla, bir yandan da problem şudur; yazının tuzağı nasıl mümkün olmuştur? Derrida'ya göre Saussure buna yanıt veremez ve gösterenin yokluğunu kurmaya yarayacak bir şey (burada, yazı gösterenine maruz kalmamanın bir formülü) olamayacaktır. Derrida ayrıca yazının gaspının sabit ve kalıcı oluşuna dayandırılması ve Saussure'ün dilin yazıdan ayrı ve daha sabit bir geleneği olduğu fikirlerindeki çelişkiden de bahsetmektedir. “Gaspı yazının süregidiş gücü ile, yazı maddesinin sertlik özelliğiyle açıklamak, dilin sözlü geleneğinde başka yerde olumlanan bir şeyi, «[dilini] yazıdan bağımsız ve [yazıya kıyasla] çok daha sabit olduğunu» (...) yalanlamak değil midir?”¹⁷⁴

Karşımızdaki manzara; bir yandan yazının yalnız dilin temsili olduğu ve dilin yazıdan ayrı, ondan çok daha durağan bir geleneği olduğu, bir yandan da yazının dilin değişkenliğine uyamadığı için yargılandığı gibi bir durumdur. Yani yazının dilden onu temsil etmek bakımından ayrılmama zorunluluğu vardır, ancak bir şekilde ondan ayrı bir gelenek olabilmesi için doğasının farklı olması ve hatta dilin dışında kalması için yapay olması gerekmektedir. Derrida bu durumu ‘doğada doğal sapma’ gibi oksimoron bir ifadeyle niteler:

“Demek ki, Saussure hem sözün yazı tarafından bozulduğunu kanıtlamak, hem ikincinin birinciye yaptığı bu kötülüğü mahkûm etmek, hem de dilin doğal ve bozulamaz bağımsızlığının altını çizmek istermiş gibi davranıyor. «Dil yazıdan bağımsızdır» (...), doğanın hakikati budur. Gelgelelim bu doğa -hem de dışardan- kendisini içerden değiştiren, doğallığını gideren ve kendinden sapmaya zorlayan bir altüst oluşa uğruyor. Kendi kendini doğallıktan çıkaran, kendisinden sapan, dışını doğal olarak içine kabul eden doğa: büyük felakettir bu, doğayı altüst eden doğal olay ya da ucubeliktir, doğada doğal sapmadır.”¹⁷⁵

Derrida şöyle devam eder: “Ve «canlı söze» ne yatırım yapılmış ki, yazının bu «saldırılarını» dayanılabilir kılıyor?”¹⁷⁶ Derrida'ya göre, yazının bozucu etkilerini, için dışa sızışını önlemek ancak tarihi durdurmak ile mümkün olabilecekmış gibi görülmeye başlamıştır bile. Tek doğal bağ ses bağı olarak konulabiliyor ise dil ve yazı arasındaki etkileşim nasıl yapay bir etki, dilin içinden gelmeyen bir etki olabiliyor? Dildeki sözcüklerde meydana gelen deformasyonların dilin doğal işleyişinden

¹⁷⁴ Derrida, Gramm., ss. 62-63.

¹⁷⁵ Derrida, Gramm., s.63.

¹⁷⁶ Derrida, Gramm., s.64.

kaynaklanmadığı, bu tür durumların ucube oluşları, diğer yandan insanlarda görsel izlenimlerin işitsel izlenimlere göre daha kalıcı olduğu şeklinde Saussure’ün yazının gaspına dair açıklamaları, Derrida’ya göre; “yalnız biçimiyle empirik olmakla kalmaz, içeriğiyle de problematiktir; bir metafiziği ve gerek dilin gerekse dil olarak bedenin deneyimleriyle olduğu kadar bilim tarafından da durmadan yalanlanan eski bir duyu yetileri fizyolojisini referans alır.”¹⁷⁷ Burada gerçekten de iki duyu yetisi arasında yeti olmak bakımından bir hiyerarşi kuruluyor gibi gözükmemektedir. Ona göre, Saussure:

“İhtiyatı elden bırakarak, görülebilirliği yazının algılanabilir basit ve esas unsuru olarak sunar. Özellikle de, işitilebilirliği dilin kendi kurduğu imlerini doğal olarak «biçip» eklemlediği ve böylece keyfi yetkesini kullandığı doğal ortam saymak suretiyle, bu açıklama, tam da dille yazı arasında doğal bir ilişki olduğunu belirttiği anda, böyle bir ilişkinin tüm imkânını ortadan kaldırır. Dolayısıyla, devamlı olarak kullandığı doğa ve kurum kavramlarını, bile bile kapının önüne koyacağı yerde, -ki herhalde işe buradan başlamak gerekir- birbirine karıştırıp bulandırır. Nihayet ve özellikle, «dilnin esası (özü) dilbilimsel imin sesçil karakterine yabancısıdır» (...) diyen en önemli önermeyi de yalanlamış olur. (...) [zira] «yazının yanılısamlarını» eleştiren Saussure’cü söylemin arka yüzü bu ifadede açığa çıkmaktadır.”¹⁷⁸

Tüm bunlarla beraber Derrida’nın ‘~~dış iç~~’i’i açığa çıkmaya başlıyor. Derrida Saussure’ün dilbiliminin ön kabulleri ile yine kendi argümanlarının karşılaştırılmasından çıkan sonuçları açıklamaya başlar. Derrida öncelikle dilbilimin sınırlarının ve ön kabullerinin, onun ‘genel’ olmadığını göstereceğini ortaya koyuyor. Buna göre bir dilbilim, içini ve dışını belirlenmiş dilbilimsel modeller üzerinden tanımladığı sürece, yani öz ve olguyu birbirinden ayırmadıkça, genel bir bilim olamaz. Derrida’ya göre dilin yaşantısında olgusal olarak dil ve yazı ilişkileri vardır. Ancak Saussure bu ilişkiyi doğadan sapma olarak görmekte ve belli bir yazı modeli ile ilerlemektedir. Dilbilim dili açıklamak için ortaya konulmuş genel bir bilim ise onu olduğu gibi ele almalıdır. Derrida, yazının genel dilbilime dışsal olmadığını, bu nedenle dilin kendi ‘dışı’ olan bir şeyin ‘müdahale’sine maruz kalabildiğini ifade ederek genel olarak yazının genel olarak dilin göstergesi olmayacağını ortaya koyar. Buna göre; bütün göstergelerin göstergelerden doğduğu kabul edilmediği sürece, yazı göstergenin göstergesi olamaz. Her gösterge başka bir göstergeye gönderme yapıyorsa ve yazı da göstergenin göstergesi anlamına geliyorsa bundan bazı zorunlu sonuçlar doğar. Derrida, yazının, Saussure tarafından kesin olarak, bir gösterge sistemi ve başka

¹⁷⁷ Derrida, Gramm., s.65.

¹⁷⁸ Derrida, Gramm., s.65.

bir göstergenin göstergesi olarak belirlenmesinin, yine kesinliğiyle ve aynı kanaldan hareketle, tüm göstergeler için geçerli olmaksızın ortaya konulamayacağına işaret etmektedir. Bu zorunluluğu ele aldığımızda karşılaşacağımız imkan dahilinde, dilin ve yazının ne olduğunu yeniden sormak gerekmektedir. Metnin devamında bu husus kendini ortaya çıkaracaktır.

Devam edecek olursak, bu sınırlamalar ve ön kabuller aynı zamanda Saussure'ün geleneği izlediğine dair de sonuçlara sebep olmaktadır. Derrida'ya göre, Saussure'ün metafizik geleneği takip ederek yaptığı şey, belli bir yazı modelinin zorunlu ve fakat geçici bir şekilde bir dil sistemine temsil araç ve tekniği olarak dayatılmasıdır. Saussure'ün içinde bulunduğu hareketin etkisi oldukça büyük olup, gösterge, teknik, temsil ve dil kavramlarının da bu sistem içerisinde düşünülmesine sebep olmuştur. Bu da yazı üzerine düşünmeyi askıya almıştır. Aynı zamanda, Derrida'ya göre, Saussure'ün izlediği gelenek, genel dilbilimin içsel sisteminin sınırlandırılmasını sağlayarak dilbilimin nesnesinin belirlenmesine de engel olmuştur.¹⁷⁹

Buradaki esas nokta Saussure'ün bu konumunun geleneğin yazı kavramını, gösterge kavramını, vb. işletme tarzını ve niyetlerini bize işaret etmesidir. Bu durum Derrida için aynı zamanda gösterge kavramının mevcudiyet metafiziğine aidiyetini sorgulama imkanını açmaktadır. Derrida için mevcudiyet metafiziğinin güçlü olarak - Platon'dan beri- kurduğu/kurulduğu söylem, zıtlıklar hiyerarşisinin de etkisiyle geleneğin bütün söylemini, bütün düzlemini getirmeksizin kullanılamaz. “Dilin dışlaştıran (*expression*) olarak temsil edilmesi ilineksel bir önyargı değildir, bu Kant'ın transendental yanılsama (*illusion transcendante*) olarak adlandırmış olacağı bir çeşit yapısal aldatmacadır. (...) Hiç kuşkusuz ki Batı metafiziği bu yanılsamadan güçlü bir sistemleştirme kurmuştur.”¹⁸⁰ Dolayısıyla dilbilim ile kurulan sistem, hem dilin temsil edilmesi teması bakımından hem de geleneğin kurduğu sistem bakımından önemlidir. Derrida'ya göre yapının kendisinin yanında yapının yapısallığının düşünülmeye başlaması zorunlu hale gelmiştir. Dil ve gösterge konusunda bu zorunluluk, dilin tüm sorun alanını istila etmesi ve göstergelerin enflasyonu dolayısıyla açığa çıkar. Yapının örgütlenmesi ile yapı arasındaki ilişkiler düşünülmeye başlandığında mevcudiyet

¹⁷⁹ Derrida, Gramm., s.66.

¹⁸⁰ Derrida, GG, s.64.

metafiziği sarsılmaya başlayacaktır. Gösterge kavramının yeniden ele alınması bu nedenle önemlidir. Dolayısıyla dilbilimin yapısının yapısallığına dair tartışmanın anlamı, Derrida için, geleneğin metafiziğinin yapısına ve yapısının yapısallığına dair düşünüşe imkan açmasıdır. Sarup'dan aktaracak olursak; Batı geleneğinde,

“...sesin görüngübilimsel yapısı, bulunuş'un önemli bir kanıtı olarak benimsenmiştir. Batı felsefesi “sesmerkezli” olmanın yanısıra sözmerkezli”dir. Derrida metafizik terimi yerine “sözmerkezli” terimini, metafizik düşünce dizgelerini neyin belirlediğini ön plana çıkartmak için kullanır –söz konusu metafiziklerin Us’a bağımlılığını göstermek için. Batı felsefesi bu anlamda bütün inançlarımızın temelini oluşturan bir öz ya da doğruluk bulunduğuna inanır. Kuşkusuz burada kendisiyle doğrudan doğruya birebir ilişkide bulunulabilecek, “aşkın gösteren” için “aşkın gösterilen”in (yani bir Us) dengesini koruyacak bir düzen özlemi görülür. Bu türden göstergelere şu örnekler verilebilir: İdea, Madde, Dünya Tini, Tanrı, vb... Bu kavramların her biri diğer bütün göstergelerin kendi çevresinde döndüğü bir düşünce ve formlar dizgesinin temelini oluşturur. Derrida bu türden her aşkın anlamın kurgudan öte bir şey olmadığını savunur.”¹⁸¹

Konuşanın kendi sesini duyduğu ve hiçbir ek aygıtı gerek kalmaksızın dolaysız iletişimin gerçekleştiği bir mevcudiyet deneyiminin arzusunu gerçekleştirmeye dair Batı metafiziğinin niyetini Saussure, kendisinden sonraki düşünsel süreçlere etki edecek bir şekilde takip etmiştir. Derrida için bu takip, yazı ve gösterge kavramı üzerinden geleneğin yapısının sınırlarının görünmesine ve bu yapının yapısallığı üzerine sorgunun ortaya çıkabileceği sınır çizgilerinin görünmesine, bir ihtimaliyle de bir yazı biliminin özgürleşmesine imkan açar. Dekonstrüksiyon ve bu olayın kavram üretimi, başka felsefi imkanlara yönelmek olarak okunabilir. “Derrida, Batı metafiziği geleneğinin sadece çerçevenin içinde ya da dışında ne olduğunu tartışabildiğini iddia eder. Çerçevenin nasıl işlediği ise hiç tartışılmamıştır.”¹⁸²

Ayrıca Derrida'nın pek çok yerde dikkat çektiği şeylerden biri -gelenekle ilişkisi bakımından da önemli olan- Saussure'deki teleolojik yaklaşımdır. Öyle ki yazının *telos*'u temsil etmektir, dilin *telos*'u ise –örneğin düşünce-ses birliği- canlı iletişimle mevcudiyet deneyimini yaşanabilir kılması gibi gözüktür.

“Saussure konuşulan dil sistemini sesçil (hattâ alfabetik) yazı sistemiyle, bu sanki yazının telos'uymuş gibi, karşı karşıya getirir. Bu teleoloji onu, yazıya her türlü yad-sesçil unsurun sızışını geçici bir kriz ve yol kazası olarak

¹⁸¹ Madan Sarup, **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, çev. Abdülbaki Güçlü, 2. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004, s.58.

¹⁸² K. Malcolm Richards, **Yeni Bir Bakışla Derrida**, çev. Zeynep Talay, Kolektif Kitap, İstanbul, 2014, s.38.

yorumlamaya götürür. Bu teleolojiyi bir Batılı etnosantrizm, matematik-öncesi bir ilkelcilik ve formalizm-öncesi bir sezgicilik sayarsak haksız çıkmış da olmayız. Söz konusu teleoloji mutlak bir zorunluluğa karşılık gelse bile, bu sıfatla problemleştirilmesi gerekir.”¹⁸³

Gramatoloji'de bu teleolojik yaklaşım yazının kendisi bakımından düşünölmeye başlanmasıyla dağılmaya başlar. Çünkü yazının *telos*'unun Saussure'deki belirlenmesi, dışın içteki rolünü de açığa çıkarır. Yazının dilin 'kökeni' olarak ortaya çıkarılması yazı/söz, iç/dış zıtlığının sarsıldığı noktadır. Yazının içteki rolü dışın dış olmaklığını, için iç olmaklığını tartışmalı kılmaktadır artık. Derrida, "Dış, içtir." der.

2.2.3. Dekonstrüksiyonun İkinci Aşaması: Söz-Yazı Hiyerarşisinin Çözölməsi

Bu bölümde, Saussure üzerinden gerçekleştirilen dekonstrüksiyonun ikinci aşaması olarak, hiyerarşiyi mümkün kılan sürece ve bu sürecin kaynağındaki kavramların konumlarının artık önceki adlarının işlevsiz kalacağı şekilde nasıl yer değıştirdiğine odaklanacağız.

Gramatoloji'de, dekonstrüksiyonunun ikinci aşamasının gerçekleştiğı yerlerde yazının dilin kökeni olması ile bir kökenin namevcudiyeti üzerine bir araştırmanın beraberliğı söz konusudur. Öncelikle Derrida'nın göstergenin nedensizliğı ilkesinin yazıyı ikincilleştirme imkanını nasıl ortadan kaldırdığına bakacak ve bu durumun saçacağı kavramlar etrafında düşünmeye çalışacağız.

Derrida'ya göre, göstergenin nedensizliğı ilkesi gösteren-gösterilen ilişkisi için temel ise, bu ilkenin dilsel gösterge ve grafik göstergenin radikal ayrılığını engellemesi gerekirdi. Saussure'e göre yazı başka bir gösterge sistemi ve göstergeyi kuran da nedensizlik ilkesi idi, dolayısıyla öncelikle "belirlenmiş -sözlü ve de elbette yazılı- imlerin bütünü, motifsiz (*unmotivated*) [ihdas edilmiş] "kurumlar" olarak göz önüne alındığı andan itibaren, imleyenler ya da imleyen düzeyleri arasında her türlü doğal ast-üst ilişkisinin, doğal hiyerarşinin dışlanması gerekirdi."¹⁸⁴ Çünkü nedensizlik ilkesi göstergenin temeli ise, grafik gösterge de yazılan şeyle ve anlamla, doğallık

¹⁸³ Derrida, Gramm., s.61.

¹⁸⁴ Derrida, Gramm., s.67.

idesinin işletilmesi ya da işletilememesinden ayrı olarak, aynı nedensizliğe sahip olmak zorunda olur. Ancak Saussure yazıya aynı hakkı tanımaz. Dolayısıyla Saussure için, göstergenin nedensizliği Derrida'ya göre "sadece belli imleyenlerle belli imlenenler arasındaki ilişkilerin zorunluluğuyla ilgiliydi. Sadece bu sonuncu ilişkiler keyfilikçe düzenleniyor olsa gerekti. [Buna göre] sesçil imleyenlerle genel olarak bunların imlenenleri arasındaki «doğal» ilişki içerisinde, her belirlenmiş imleyenle her belirlenmiş imlenen arasındaki ilişki «keyfi» oluyordu.”¹⁸⁵ Dolayısıyla tam da nedensizlik ilkesinin kendisi, yazının ikincil oluşunu ve doğallık idesi üzerinden tanımlanmasını, bu belirlenmenin dayanak noktasını sorunlu kılmaktadır. Saussurecü nedensizlik ilkesi Derrida için şu sonuca sebep olur;

“Demek ki, bizzat imin keyfiliği adına, Saussure'ce öne sürülen dilin «imgesi» -yani doğal simgesi- şeklindeki yazı tanımının reddi gerekiyor. Sesbirimin bizzatihi "imgelenemez" olması ve görülebilir hiçbir şeyin ona benzeyememesi bir yana, Saussure'ün nasıl aynı anda bir yerde yazının dilin bir «imgesi» veya «figürlemesi» olduğunu söylerken, başka yerde (...) dil ile yazıyı «iki ayrı im sistemi» olarak tanımlayabildiğini anlayamaz olmak için, kendisinin simge ile im arasındaki fark konusunda söylediklerini hesaba katmak yeter. Zira imin öz niteliği imge olmamaktır.”¹⁸⁶

Burada Derrida'nın yazının tamlayıcısı olarak artık gösterge'yi ve temsil'i telaffuz etmeyip, imge ve simgeyi kullandığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Derrida simge ve gösterge kavramlarını konumları açısından değerlendirir. Simgenin Saussurecü anlamda nedenli oluşu, onun gösterge ile farkını ortaya koyan şeydir ve Saussure gösteren olarak simge kavramını göstergenin nedensizliği ilkesinden dolayı kullanmadığını ifade eder; buna göre simge: “Simgenin özelliği hiçbir zaman tümüyle nedensiz olmamasıdır. Simge boş değildir; onun göstereniyle gösterileni arasında doğal bir bağ izine rastlanır. Tüzenin simgesi olan terazinin yerini başka herhangi bir şey, örneğin bir araba alamaz.”¹⁸⁷ Dolayısıyla grafik göstergenin motivasyonunun dilin temsili şeklinde ortaya konulmasının gerekliliğini sağlayan şey, bir yandan da, Saussure'deki simge/gösterge ayrımıdır. Bu ayrıma birkaç adım sonra detaylı bir şekilde bakacağız. Bununla beraber, 'dil ve yazı iki ayrı gösterge sistemidir' savını da ortaya koyan Saussure'dür. Buna göre,

¹⁸⁵ Derrida, Gramm., s.67.

¹⁸⁶ Derrida, Gramm., s.69.

¹⁸⁷ Saussure, GDD, s.113.

“Demek oluyor ki, Saussure yazının gerçekten konuşulan dilin bir «imgesi», bir «figürlemesi», bir «temsalcisi» olduğunu, bir simge olduğunu, hiçbir zaman düşünmüş olamaz. Buna karşın yazının dışsallığına karar vermek için bu uygunsuz kavramlara ihtiyaç duyduğu göz önüne alınırsa, söyleminin bütün bir katmanının VI. Bölüm’ün niyetinin (dilini yazı ile temsili) hiç de bilimsel filan olmadığına hükmetmek gerekir.”¹⁸⁸

Tüm bunlarla beraber, Saussure’ün yazı ve dili iki ayrı gösterge olarak ortaya koyması ve yazının dilin göstereni olduğunu ifade etmesi, Derrida için şu anlama gelir: Göstergenin yapısından dolayı bir gösterge başka bir göstergenin göstereni olabilir.

Derrida artık ortak boyut olarak gösterge kavramını karşımıza koyar. Yazı bir gösterge sistemidir.

“«Yazı» kaydetme ve en başta bir imin kalıcı” kurulmuşluğu” demek oluyorsa (ki bu, yazı kavramının tek indirgenemez çekirdeğidir), genel olarak yazı tüm dil[bilim]sel imler alanını kapsar. (...) “Kur[ul]ma” (institution) -dolayısıyla imin keyfiliği- fikrinin kendisi de yazının olabilirliğinden önce ve onun ufğunun dışında, yani düpedüz ufkun dışında, kaydetme (inscription) uzamı olarak, «sesçil» bile olsalar imlerin üretimine ve uzamsal dağılımına, farklarının düzenlenmiş “oyununa” açılış olarak, dünyanın dışında, düşünülemez.”¹⁸⁹

Saussure’ün dediğine göre, göstergeden önce hiçbir şey yok ise, yazı da göstergenin göstergesi ise, yani göstergenin kurulmuş ve kalıcı bir göstergesi olarak ele alınabiliyorsa, -ki bu Saussure’de göstergenin göstergesi olarak yapay alana itiliyordu- yazılı gösterge dilsel göstergeyi kuran kurulmuşluğun temeli olmaktadır. Derrida’ya göre: “Oygu, kazgı, çizgi, desen ya da harfe, genel olarak kendi imlediği bir imleyene gönderme yapan bir imleyene, bağlı olmadan önce bile, yazılı im (graphie) kavramı, tüm imleme sistemlerinde ortak bir olabilirlik olarak, kurulmuş iz (trace instituée) olgusunu içinde barındırır.”¹⁹⁰ Bu tartışmanın içine girerken metinde baş göstermeye başlayan iz ve *différance* kavramları dolayısıyla konunun kavramlar ile birlikte nasıl açıldığını ortaya koyarak ilerleyeceğiz. Lakin yazılı göstergenin, göstergenin ve dilsel göstergenin temeli olacağı özellikleri göstermek ortaya koyduklarımızın bütünüyle ilişkilidir.

Dekonstrüksiyonun ikinci aşamasında doğallık idesine yönelik tartışma da açılır. Derrida bu ideyi, yazının dilin kökeni ve göstergenin kökenine ait olan özellikleri barındırması bağlamında irdeler. Saussure kurulmuş göstergenin -ki Derrida burada ‘kurulmuş iz’ der- nedensizliğinin konuşan öznenin keyfiyetini ifade

¹⁸⁸ Derrida, Gramm., s.69.

¹⁸⁹ Derrida, Gramm., ss. 67, 68.

¹⁹⁰ Derrida, Gramm., s.70.

etmediğini; yalnızca gösterilenle gösteren arasında zorunlu ve doğal bir bağın olmadığı anlamına geldiğini ifade ediyordu. Derrida için bu doğal bağlantının olmayışı, ses ve anlam arasında kurulan doğallık idesini sorunlu kılmaktadır. Bu durumda, nedensizlik üzerine kurulmuş ses ve düşünce arasındaki doğal ilişki ile dil ve yazı arasındaki nedeni temsil olan ilişkinin nasıl açıklanacağı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yazı hem doğal olarak sözlü dilin kendisinden yalıtık göstergesi, temsil edici bir teknik hem de nedensizlik ilkesine dayanan bir gösterge sistemi olarak ortaya nasıl konula(maz)bilir? Bu soru, iz ve *différance* kavramlarının eşliğiyle birlikte, doğallık idesini boşa çıkarmakla birlikte, bizi gösterge kavramının başka bir şekilde yeniden düşünülmesine sürükler. Bu durum, mevcudiyet metafiziğinin de sorguya açılmasına imkan tanır.

Derrida'nın iz (*trace*) kavramı, *Gramatoloji*'de dilbilimin ve beraberinde mevcudiyet metafiziğinin dekonstrüksiyonu ile açığa çıkan kavramlardan birisi, aynı zamanda gösterge kavramının dekonstrüksiyonuna imkan sağlayan *différance*, arke-yazı, oyun vb. kavramlardan birisidir. Saussure'de gösterge bir birliktir ve göstergenin farka dayanan yapısı sayesinde anlam ortaya çıkar. Ancak Derrida'ya göre, anlamın göstergenin farka dayanan yapısı sayesinde ortaya çıkması "basit bir ögenin kendi içinde ve kendinde, yalnızca kendine gönderme yaparak mevcut olabilme"¹⁹¹ olanağını kapatan şeydir. Gösteren gösterilen ilişkisi sayesinde açığa çıkan bir ifade, asla her zaman aynı şekilde mevcut değildir, daha doğrusu mutlak/aşkınsal bir mevcudiyet olarak mevcut değildir ve gösteren mutlak bir gösterilene göndermez.

Derrida'ya göre: "Dili oluşturan imleyici göndermeler oyunundan -sonunda oraya düşmek üzere de olsa- kaçabilen imlenen yok"¹⁹² tur. Derrida dilsel göstergenin kendisini, bir gösterge olarak, yani gösteren ve gösterilenden oluşan bir fark yapısını barındıran bir yapı olarak görür.¹⁹³ Gösterenin kendisinin bir gösterge olması durumu ise, gösterilenin gösterenlerin izini kendinde taşıdığı anlamına geliyor. Buna göre, göstereninden ve diğer göstergelerden yalıtık olabilecek transandantal bir gösterilen yoktur. Her gösterme başka bir gözükmedir ve mutlak bir anlamı vermez. Gösterilen, kendisi olmadan sunulduğu bir anda gösterilebilirdir. Dolayısıyla gösterilen farklı bir şekilde görülmenin ve ertelenmenin yani *différance*'ın hareketi içindedir. Gösterilenin

¹⁹¹ Lucy, s.82.

¹⁹² Derrida, *Gramm.*, s.14.

¹⁹³ Glendinning, s.69.

bir gösterenle ortaya konulabilmesi, gösterilenin gözle gözükmeyi yitirerek yani kendisi olarak gözükmeyerek, kendisi olarak ertelenerek gösterilebilmesi demektir. Yani gösterilenin göstereniyle arasında *différance* vardır. Gösteren gösterilen zıtlığından ve göstergeden önce *différance*'ın hareketi vardır. Derrida için esas mesele “‘hem kuralı hem hadiseyi aynı anda düşünme’nin bir yolunu bulabilmektir.”¹⁹⁴ Bu nedenle göstergeyi düşünürken “ayrım sistemini oluşturan hareketi –sözcüksel ve kavramsal kimliklerin oluşum şartları- temel alır ve bunu da yeni bir sözcük ve yeni bir yazı sistemi, yani “*différance*” ile yapar.”¹⁹⁵ *Difference*'ın -a'sı ile yapılan grafik mühadale yeni bir yazıyı açığa çıkarıyor, *différance* kelimesinde yazıya başvurmadan sözlü ifadeyle ortaya konulamayacak bir anlam vardır. Sözlü ifadede *différance*'ın anlamı açıklanamaz, dolayısıyla bu kavram doğrudan bir iletişimin imkanı olarak ortaya konulan uzlaşım sal bir kavrama göndermeyi imkansız kılıyor; yazıya başvurma, ek bir açıklama ya da *différance*'ın -a'sından söz açmayı gerektiriyor. Doğrudan iletişimi sekteye uğratan bu kavram mevcudiyet deneyimini de imkansız kılıyor. Ve bununla beraber geleneğin kavramı olan fark'ın erteleme anlamı açığa çıkıyor. Gösterenin *différance*'tan önce kurulabilen bir şey olmadığını gösterdiği gibi aynı zamanda kavramın *différance* hali yalnızca yazıda gözükebildiğinden, ses ile düşünce arasındaki doğal bağ ve doğrudanlık kesintiye uğruyor. Dolayısıyla *différance*, hadise ve kuralın aynı anda gösterildiği bir kavramdır.

Dekonstrüksiyon ile açığa çıkan kavramlardan diğer “birini (ayırımı, yazıyı, eki, metni vb.'ni içeren türden bir dizide yer alan) Derrida gösterenin metafizik belirlenimlerini bozma işlevi gören iz (ya da bazen arkhe-iz) olarak”¹⁹⁶ sunuyor. Derrida'ya göre, gösterenin göstermesi ancak bir izden doğru düşünülebilir. “Varolanın alanı, var-lık alanı olarak belirlenmeden önce, izin çeşitli -genetik ve yapısal- olabilirliklerine göre yapılaşır.”¹⁹⁷ Her bir gösterge başka göstergelerle ve her gösteren/gösterilen başka gösterenler ve gösterilenlerle, onların izi yordamıyla ve onlardan kaynaklanan izlerin sağladığı imkanlar sayesinde kurulabilir. Bu bağlamda anlam da, belli bir gösterenin iki ögesi arasındaki *différance*'tan etkilendiği gibi, aynı zamanda başka göstergelerin izini taşır ve onlardan türer. Yazı örneği üzerinden devam

¹⁹⁴ Glendinning, s.92.

¹⁹⁵ Glendinning, s.92.

¹⁹⁶ Lucy, s.82.

¹⁹⁷ Derrida, Gramm., s.71.

edecek olursak; yazının sözlü dili temsil etmesi, onun göstereni olması durumunda yazı göstereni dolayısıyla ortaya konulan anlam, her zaman yazının imkanlarına da tabi olacaktır. Yazı aslında burada ‘dil’in izi yani onu kendi ‘dışı’ ile ilişkiye sokan bir imkandır. Bu nedenle Derrida pek çok kere dilin her şeyden önce yazı olduğunu telaffuz eder. Dilin yazılabilir olması, yazı göstereni ile işaret edilmesi, bizzat yazıldığı anda başka göstergelerin izlerini taşıdığı bir sistem içinde, bir yazı gösterenine tabiliğini ifade eder. Çünkü gösterge kurulu bir ideali göstermez, bizzat kurulduğu anda anlamı kurar. Bu manada her gösterme gösterilenin bir yorumunu göstereniyle kurar. Ancak gösterenin, düşünce-ses’in anlamın indirgenemez unsuru sayılması yani phonosantrizm, gösterenin iz’e maruz kalışının unutulmasıyla sağlanmaktadır. Artık kurulmuş gösterge ve (aslında) kurulmuş iz, farkın fark olarak görüldüğü ve terimler arasında çeşitlenme özgürlüğüne imkan tanındığı bir gösterge yapısı içerisinde düşünülmeyen düşünülebilir değildir. ve Derrida iz ve *différance*’a dair şunları ifade eder:

“Batı metafiziği olarak... varlık tarihinde hemen yiten ‘iz’ bütün belirlenimlerden, metafizik text’te kabul edebileceği bütün adlardan kaçmaktadır. Bu adlara sığınmakta ve böylelikle kılık değiştirmektedir. “İz”in kendisi olarak asla görünmemektedir. Bu da onun kendisinin hiçbir zaman olduğu gibi görünemeyeceğindendir. Heidegger de ayrımın neyse o olarak görünemediğini söylemektedir. (...) Différance’ın özü yoktur, o yalnızca neyse o olarak edinilmesine izin vermez şey (olmakla) kalmaz, genel olarak neyse o olmanın yetkesini, şeyin kendisinin özündeki buradalığın yetkesini tehdit eder. Bu noktadan différance’ın kendi özü olmaması, différance’ı ilgilendirdiği ölçüde yazı oyununun ne varlığının ne de doğruluğunun olmamasını içerir.”¹⁹⁸

Buna göre, öteki ile ilişkinin gözükebildiği imkan olan -örneğin yazının ötekisi olduğu söz ile ilişkisinin- izin imkanı, izin görülmeyen hareketiyle, mevcudiyet metafiziği ile belirlenen şey, şimdi varolan olarak belirlenebilen tüm varolan alanına kendisini eklemler. Bir gösterilenin sunulması, yani kendi ötekisi olan gösteren olarak sunulması sonsuzca gerçekleşir ve her zaman başlamıştır. Bu nedenle varlıktan ve anlamdan önce izin hareketi düşünülmelidir. Yani yazı ve dil ilişkisi, yazının dildeki izi, dilin alanının sınırlandırılmasından, anlamın belli bir gösterge ile açığa çıkarılmasından, dilbilimin kendisini işletecek yazı modeli tesis etmesinden önce gelen bir şeydir.

¹⁹⁸ Derrida, Diff., s.62.

Yazının, kaydetme ve göstergenin kalıcı ‘kurulmuşluğu’ olma özelliğiyle, genel olarak tüm dil(bilim)sel gösterge alanını kapsadığını açığa çıkarmaya başlıyoruz. Gösterge kavramı ancak kurulmuş iz kavramı dolayısıyla düşünülebilir hale geliyor. Gösterge, gösterge unsurlarının arasındaki *différance* sistemi olarak; gösterilenin gösteren ile temsili sayesinde, kendisi olarak değil, kendinden önceki gösterenlerin ve göstergelerin iziyle kurulur. Gösterge kurulduktan sonra nedensizlik de “bir yapıdan ötekine geçer”¹⁹⁹ Bu, iz’in ve *différance*’ın etkisidir. Göstergenin kurulmuşluğunun kökeni, köken olmayan bir izdir. Çünkü Derrida’ya göre iz kendinden geriye doğru oluşur ve her zaman *différance*’ın hareketi içindedir.

*“Motive-olmayan izin genel yapısı, aynı olabilirlik içinde ve soyutlama dışında birbirinden ayıramayacak şekilde, ötekiyle ilişkinin yapısını, zamansallaşma hareketini ve yazı olarak dili birbirleriyle iletişime sokar. İzin motifsizliği (nedensizliği), bir «doğa»ya gönderme yapmadan da, her zaman olmuştur. Doğrusunu söylemek gerekirse, motive olmayan iz yoktur: iz ezelden ebede kendi motifsiz-oluşudur. Saussure’cü dilde şöyle demek lâzımdır (ama o bunu yapmaz): simge ve im yoktur ama simgenin im-oluşu vardır.”*²⁰⁰

Derrida’ya göre göstergeler birbirlerinden türerler ve dolayısıyla simge gibidirler. Bu nedenle Derrida kurulmuş izin ne kültürel ne doğal olduğunu, im veya belirti olmadığını, kendisinden hareketle göstergenin nedensizliğinin ve “*physis* ile onun “ötekisi” arasındaki bütün diğer karşıtlıkların da mümkün olduğu”²⁰¹ şey olduğunu ifade eder. Artık gösterge, “içerisinde yalnızca izlerin (trace) bulunduğu sınırsız bir gönderim yapısı içinde kurulmuş bir “iz” dir.”²⁰²

Bu noktada gösterge kavramının dönüşümü, iz kavramı ve yazının artık Saussurecü anlamda kullanılmaya devam edilememesiyle ve yazının Derridacı kullanımı, Derrida’nın, Saussure ve Peirce’ün sembol kavramlarını karşılaştırarak göstergenin sembol olan yapısını ortaya koymasıyla açığa çıkmaya başlar. Gösterge yavaş yavaş Ona göre Saussure, nedensizliği belli göstergeler arasındaki bir ilke sayarken, Peirce göstergenin nedensizliğinin indirgenemez oluşuna daha fazla önem verir.

¹⁹⁹ Derrida, Gramm., s.72.

²⁰⁰ Derrida, Gramm., s.72.

²⁰¹ Derrida, Gramm., s.72.

²⁰² Altuğ, s. 223.

Peirce için “gösterge [sign] ya da *representamen*, bir kişi için herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir açıdan ya da nitelik bakımından tutan bir şeydir.”²⁰³ Sembol ise, “temsil niteliği tam olarak yorumlayanına bağlı olan göstergedir”²⁰⁴ Peirce’te yorum alanı biraz daha açık tutulur. Derrida’nın aktarımında Peirce’ün simgelerin diğer göstergeler ve ikonlardan türediği, insanın göstergelerle düşündüğü ve göstergenin simge olan parçalarının kavram olduğu; bir simgenin diğer gösterge, ikon ve simgelerden türediği fikirleri yer alır. Dolayısıyla Derrida simgesel olan ve simgesel olmayanın iç içeliğine vurgu yapar: “Simgeselin (Peirce’ün verdiği anlamda: yani «imin keyfiliği»nin), öncel ve bağlı bir imleme düzeyinde, simgesel-olmayanın içine kök salmış olduğunu kabul etmek lâzımdır.”²⁰⁵ Çünkü simgeler diğer göstergelerden ürerler.

Derrida’nın Peirce’te bulduğu olanağın diğeri ise onun imler biliminin üçüncü dalına tekabül eden saf retoriğin verdiği imkanlardır. Peirce’te saf retoriğin görevi “her bilimsel akılda bir imin başka bir im meydana getirmesini, daha özel olarak da bir düşüncenin başka bir düşünce doğurmasını düzenleyen yasaları belirlemektir.”²⁰⁶ Derrida buradan kendisi için işe yarayan şu argümanı alır: “Peirce [imden ime] göndermenin sonsuzluğunu, ortada gerçekten bir imler sistemi bulunduğunu anlamayı sağlayan ölçüt olarak görür. İmleme hareketini başlatan, onun kesintiye uğratılmasını imkânsız kılan şeydir. Bizatihi şey de bir imdir.”²⁰⁷ Bu da mutlak gösterilen fikrini sarsmaya imkan açar.

*“Demek ki, imi ya da temsilciyi "indirgeyerek" imlenen şeyi varlığının bütün ışıyla parlamakta serbest bırakan bir "fenomenallik" yoktur. Adı geçen «bizatihi şey» ezelden beri sezgisel apaçıklığın basitliğinden kaçırılmış bir representamen (temsil-edici)'dir. Representamen ancak bir yorumlayıcı ortaya çıkararak işler, bu yorumcu da im olur, süreç de böyle sonsuza dek gider. İmlenenin kendine özdeşliği durmadan elden kaçır, yer değiştirir. Representamen'in özgünlüğü, kendisi ve bir başkası olmaktır, kendini bir gönderme yapısı olarak üretmektir, kendinden sapmaktır. Representamen'in özgünlüğü, kendine özgü, yani mutlak olarak kendine yakın (prope, proprius) olmamaktır. Oysa, temsil edilenin kendisi zaten her zaman bir representamen'dir.”*²⁰⁸

²⁰³ Utku Özmağas, **Peirce, Saussure ve Derrida’da Gösterge Kavramı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.19.

²⁰⁴ Özmağas, s.27.

²⁰⁵ Derrida, Gramm., s.73.

²⁰⁶ Charles Sanders Peirce, *Philosophical Writings*, 7. Başlık, s.99’dan aktaran Derrida, Gramm., s.74.

²⁰⁷ Derrida, Gramm., ss. 74-75.

²⁰⁸ Derrida, Gramm., s.75.

Bu metin bağlamında gösterge kavramı, gösteren ve gösterilen hiyerarşisinin sorunsallaştırılması ve transandantal gösterilenin yokluğuyla dönüşür. Derrida'da gösteren gösterileni yokluğunda, ertelenmiş olarak ve farklılaşmış olarak sunar;

*“işaret ya da im ayrı(m) konmuş (différé) buradalıktır, ertelenmiş şimdi, yerinden ayrılmış burasıdır. İster sözlü ya da yazılı im olsun, ister seçimle politik temsille ilgili olsun imlerin dolaşımı şeyin kendisiyle karşılaşabileceğimiz, onu ele geçirebileceğimiz, tüketebileceğimiz, ya da harcayabileceğimiz, görebileceğimiz, burada görülebileceğimiz anı erteler.”*²⁰⁹

Burada *différance*'ın hareketi söz konusudur. Dolayısıyla yokluğunda imlenen şey, kendisi olarak ertelenmiştir, burada-olan değildir. Temsil durumunda gösteren yorumu gösterileni bir imkana yerleştirdiğinden -ki temsil niteliğinin değişkenliği simgeselliğin kendisinden kaynaklanır-, gösterilen bu yoruma her gösterilişinde maruz kalır. Gösterenin göstermesi ve gösterilenin gösterilmesi, göstergelerin dolaşımından ve sonsuzca türemesinden kaynaklanır. “*Representamen* ancak bir yorumlayıcı ortaya çıkararak işler, bu yorumcu da im olur.”²¹⁰ Bir bakıma Derrida bize gösterge sisteminin kendi yapısından kaynaklanan imkanları; göstergenin öğeleri arasındaki ilişkiler ile simgenin gösterge oluşunun imkanlarını hatırlatır. Dolayısıyla “temsil edilenin kendisi zaten her zaman bir *representamen*'dir.”²¹¹ Gösterilen her zaman bir gösterendir. Yani zaten gösterilen kendisi olarak mevcut değildir. Dolayısıyla Derrida'nın gelenekte ‘transandantal gösterilen’ adını verdiği şey mevcut değildir. Derrida Peirce'ün *Elements of Logic*'inden alıntılarla gösterge kavramının tanımını ortaya koyar: Gösterge: “Bir başka şeyin (yorumlayıcısı) kendi gönderme yaptığı bir şeye (nesnesi) aynı şekilde gönderme yapmasını sağlayan herhangi bir şey; süreçte yorumlayıcı da bir im olur ve bu böyle sonsuza dek devam eder... Birbirini izleyen yorumlayıcılar dizisi sona ererse, im de bu suretle, en azından, kusurlu hale gelmiş olur.”²¹² Dolayısıyla yazılı göstergenin dilsel göstergenin temeli olması; göstergenin kurulmuş iz olması, gösterenin yorumlayıcı olması ve gösterilenin de bir gösteren olması sebebiyledir. Yazılı gösterge göstergenin temeli olarak açığa çıkarıldığında, dilin kökeni kökensel yazı olarak açığa çıkarıldığında, Derrida artık ondan arkhe-yazı olarak bahseder. Bu da yazı kavramının yeniden üretilmesidir. Yeniden üretilirken köken kavramı da dekonstrüksiyona uğradığı için yazı göstergenin köken olmayan

²⁰⁹ Derrida, Diff., s.54.

²¹⁰ Derrida, Gramm., s. 75.

²¹¹ Derrida, Gramm., s. 75.

²¹² Derrida, Gramm., s.76.

kökenidir, ve dolayısıyla, dilsel göstergenin kökeni artık bir köken olamayacak olan 'iz'dir. Göstergelerden' arta kalan' 'transandantal gösterilen' değil daima bir 'iz'dir.

Derrida kavram üretiminde bu noktada 'iz'den sonra, imlerin sonsuz türeyişi bağlamında 'oyun'u (Fr. *jeu*) koyar. Buna göre, yalnız göstergelerle düşünebiliriz, anlam varolduğunda göstergeler de vardır: "Bu da im kavramını, hem de kesin lüzumu -Nietzsche'de olduğu gibi- mutlak haklılığı içinde tanındığı anda, yıkmak demek olur. Oyunun sınırsızlığı olarak, yani onto-teolojinin ve varlık metafiziğinin sarsılışı olarak aşkınsal imlenenin yokluğuna *oyun* adı verilebilir."²¹³ Dolayısıyla oyun mevcudiyetin bozulması ve mevcudiyet de oyunun durdurulmasıdır. Transandantal gösterilenin mevcut olması; göstergenin kendi yapısının gizlenmesi, yani izin hareketinin gizlenmesi, *différance*'ın hareketinin gizlenmesi ile gösterge oyunu durdurularak mümkün kılınmıştır. Transandantal gösterilen Derrida'nın tanımıyla: "Özünden ötürü, kendisinden başka hiçbir gösterene gönderme yapmayacak, göstergeler zincirinden arta kalacak ve belli bir noktada, artık kendisi gösteren olarak işlev yapmayacak olan"²¹⁴dır ve "transandantal gösterilenin olanaklılığını tartışma konusu yaptığımız andan itibaren ve bütün gösterilenlerin gösteren konumunda da bulunduğunu tanıdığımız yerde, gösterilen ve gösteren ayırımı -gösterge- kökeninde sorunsal hale gelmektedir."²¹⁵

Derrida durumu şu şekilde ortaya koyar. Batı metafiziğinin iç-dış zıtlığına yönelik de ciddi bir eleştiridir bu: "yazının sözde türemişliği, ne denli gerçek ve ağırlıklı olursa olsun, ancak bir koşulda mümkün olmuştur: «kökensel», «doğal», vb. dilin hiçbir zaman el değmemiş, yazıyla temas etmemiş saf bir durumda mevcut olmamış olması, her zaman kendisinin de bir yazı olmuş olması."²¹⁶ Derrida tamamen Saussure'un kendi argümanlarını izleyerek, göstergenin indirgenemez bir bütün olarak alınması dolayısıyla yazınının mahkum edildiğini, dilin kendisinin 'yazı' –ancak artık arkhe-yazı- olduğunu, göstergelerin izlerinin silinmesiyle göstergelerin oyununun durdurulduğunu ortaya koymuştur.

Dil ve yazı her zaman temas halindedir. Yazının geldiği konum artık onun yazı olarak telaffuz edilemediği bir konumdur, o 'bildiğimiz' yazı değildir. Ancak hala izini arkhe-

²¹³ Derrida, Gramm., s.76.

²¹⁴ Derrida, GG, ss. 34-35.

²¹⁵ Derrida, GG, s.35.

²¹⁶ Derrida, Gramm., ss. 86-87.

‘yazı’da korumaya devam eder. Göstergenin farka (*difference*) dayanan yapısının yeniden düşünülmesi ve göstergenin nedensizliğinin neden Saussure tarafından sürdürülmediğinin sorgulanmasından sonra artık arkhe-yazı’dan bahsedebiliyoruz. Dil kavramı “ancak arkhe-yazının gizlenmesi, kendi “ötekisini” ve gölgesini kovan ve farkını azaltamaya çalışan bir söz özlemi üzerinden tarihsel olarak kendisini kabul ettirebilmiştir.”²¹⁷ Bu, Derrida için sözün ötekisinin ertelenmesinin, *difference*’ın -a’sının unutulmasının tekrarıyla mümkün olmuştur. Göstergenin *difference*’ının iz olmadan düşünülmesiyle mümkün olmuştur. Ancak artık, sözü söyleyenin merkez olmasının yanında yazının/imin/izin/arkhe-yazının etki alanı vardır. “Özneyi aynı anda hem kuran hem de parçalayan yazı, hangi anlamda alınırsa alınsın, öznenen başka bir şeydir; onun kategorisi altında düşünülemeyecektir.”²¹⁸ Yazının Derrida ile yeniden ele alınışı, konumlanışının saklanmasıyla açığa çıkarılması “aynı zamanda, öznenin, kendileri aracılığıyla kendisini ve dünyayı kurduğu öndayanakların terkedilmesi anlamına geliyor. Akıl, bir bütün olarak dünyayı mümkün kılan öznellik olarak, birlik verici merkezi konumundan ediliyor.”²¹⁹

SONUÇ

Bu metinde dekonstrüksiyonu gösterebilmek için Heidegger’in *destruction* ve *abbau* kavramları, dekonstrüksiyonun Derrida’nın da ele aldığı Littre’deki anlamı, “Japon Bir Dosta Mektup”da Derrida’nın söz konusu Japonca çevirisi için yazdığı mektup, Lawlor’un metnindeki üç tanım, Derrida’nın metinlerinde Saussure’ü ele alışına yönelik olarak Daylight’ın makalesi, *Genel Dilbilim Dersleri*, “Göstergebilim ve Gramatoloji” ve elbette *Gramatoloji*’nin birleştiği bir dizge sağlamaya çalıştık. Bu okumalarla beraber, dekonstrüksiyonun ne olduğu ve Derrida’nın Batı metafiziğinde neyi gerçekleştirmeye çalıştığı sorusunu akılda tutarak, Lawlor’un *Positions*’ta gösterdiği dekonstrüksiyon bağlamında Derrida’nın Saussure dekonstrüksiyonunu *Gramatoloji* metninde adım adım izlemeye çalıştık.

Öncelikle Derrida, Saussure’ün dilbilimin alanında belirlenmiş bir yazı modeli ile -sesçil yazı- çalıştığını, bu ihtiyacın düşünce-ses’i dilsel göstergenin indirgenemez unsuru kılma arzusundan doğduğunu ortaya koyarak başlar. Bununla beraber,

²¹⁷ Derrida, Gramm., s.87.

²¹⁸ Derrida, Gramm., s.105.

²¹⁹ Altuğ, s. 215.

Saussure'ün dilbilimin içsel bütünlüğünü sağlamak ve dilbilimin bilimsellik ihtiyacını karşılayabilmek için sesçil yazının dilin temsili olarak belirlenmesini sağlayacak zemine ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Derrida'ya göre, dilbilimin yazıyı sesçil olarak belirlemesi, sesçil tözün, sesbilgisi ile ayrımı ortaya konularak dilbilimin içsel alanından dışlanan ve söz düzlemindeki seslerle ilgilendiği ifade edilen sesbilim yardımıyla dilbilimin arka bahçesinden içeri alınmasıyla -ki Saussure sesçil tözün dilsel göstergenin özüne yabancı olduğunu ifade ediyordu- sağlanır. Saussure'ün dilbilimde sesbilim, dilin kökeni ve dilbilimin konusu olarak belirtilen konuşmadaki sözcüğün anlamın taşıyıcısı olan ses ayrılıkları bakımından araştırılmasının bilimi olarak, yazının kökensel gaspının engellenmesini, dilin içerisinden dışlanmasını ve sesçilleştirilmesini sağlar. Bu sayede dilbilim içsel bütünlüğü, sınırları ve bilimselliği içerisinde tesis edilebiliyor, düşünce-ses de herhangi bir dışsal etkiden arınık tutulabiliyordu.

Sesbilim yardımı ile yapılabilecek, dile yönelik bu tedavinin aciliyeti sebebiyle Saussure dilbilimi sözcüğün kökenine yönelterek dili 'düşünce-ses' olarak belirleyebiliyor ve dilbilimin görevi de 'düşünce-ses'in kendisini açığa vurmasını sağlamak oluyordu. Derrida'ya göre tüm bunlar, dilbilimin içsel bütünlüğü ve bilimselliğinin sesçil yazının olabilirliği ile sağlandığını gösterir. Bu da Derrida için, Saussure'ün doğallık ve kökensellik idelerinin sorguya açılmasını sağlayan şeydir. Doğallığın ve nedensizliğin kökeni Batı metafiziğinde logosa, dilbilimde ise logos'un göstergesi olan 'düşünce-ses'e ve yine logos'a aittir.

Derrida'ya göre, yazının dilin iç alanından çıkarılması amacıyla sesçilleştirilmesi ve özünü dilsel göstergenin göstergesi olarak belirlemesi; dilbilimin konusunu konuşmadaki sözcük olarak belirlemesi ve dili düşünce-ses olarak indirgenmesi Saussure'ün mevcudiyet metafiziğinin iç/dış zıtlığını, phonosantrizmini, logosantrizmini sürdürmesi anlamına gelir ve Saussure'ün dilbilim metninin dekonstrüksiyonu da Batı mevcudiyet metafiziğinin dekonstrüksiyonu için olanak sağlar.

Derrida daha sonra, Saussure'ün yazıyı aynı anda hem dilden ayrı bir geleneği olan ayrı bir gösterge hem de varlık nedeni dilsel göstergenin göstergesi olan dışsal bir araç olarak ortaya koyduğunu hatırlatarak, bunun, bir göstergede Saussure'ün dilbiliminde temel aldığı nedensizlik ilkesinin sürdürülmediği anlamına geldiğini ifade

eder. Derrida'ya göre, Saussure'ün göstergenin nedensizliği ilkesini dilbilimin temeli kılmasına rağmen yazı göstergesinde kurucu olmaktan çıkarmasının sebebi dilbilimin transandantal gösterileni olan 'düşünce-ses'in mevcudiyetini tesis etmektir. Bu noktada transandantal gösterilen kavramı sorguya açılırken, Derrida göstergenin ne olduğunu dilbilim metnine tekrar sorar ve gösterge kavramının değişiminin yolunu açar.

Derrida'ya göre, Pierce'ün göstergenin nesnesini herhangi bir açıdan, herhangi bir nitelik bakımından tutan şey olarak tanımladığı ve göstergelerin göstergelerden türediğini ifade ettiği yerde, Saussure'ün nedensizlik ilkesini sürdürmeyerek yazı ve söz göstergelerinin iç içeliğini reddetmektedir. Artık Derrida'nın zemini, dilin yazıdan yalıtık olmadığı, yazının gösterge olmak bakımından dilsel göstergeyle aynı özelliklere sahip olduğudur. Bu ortak boyutu açığa çıkararak Derrida dilin iç-dış sınırını siler. Böylelikle dilin kökeni -Saussure'de konuşulan sözcük yani düşünce-ses olan- yok olur ve sadece göstergelerin birbirinden türemesinin izlerinden bahsedilebilir. Bu noktada Derrida artık kökenin yokluğundaki kökenin adı olarak -ki kökenin kaybolduğu noktada artık ne Saussurecü yazı kavramı ne de sözcük köken olabilir- arkhe-iz'i yazarak konuşur.

Derrida'nın yazının gösterge oluşunu ve göstergelerin birbirinden türediklerini ortaya koymasıyla ortaya çıkan sonuçlardan birisi de, -Derrida'nın *différance* kavramı ile görülebilen ancak söylenemeyen- göstergenin farkının erteleme olan anlamıdır. Bu kavram gösterilenin gösterenin yorumuna maruz kaldığı, onun tarafından kendisi gibi gözükmemesinin ertelendiği anlamına gelir. Derrida'ya göre, gösterilen her zaman 'kendisi olarak gözükmeyen' olduğu için, ancak bir izden doğru düşünülebildiği için, Saussurecü göstergeden, transandantal gösterilenin mevcudiyetinden önce onun mevcudiyetinin ertelenmesinin, *différance*'ın hareketinin olduğunu söyler. Bu nedenle bu hareket gösteren ve gösterilen ayrımını da ortadan kaldırır. Artık her gösterilenin, başka izlerde gösteren konumunda da bulunmasına neden olacak bir yapının oyunu içerisindeydir. Tüm bunlarla birlikte dilbilimin içi ve dışının birleştiği noktada bir olay gerçekleşir. Ve bu olayla da yapı -örneğin burada dilsel yapı- artık iç/dış, mevcudiyet/namevcudiyet, söz/yazı, gösteren/gösterilen zıtlığının dışında düşünülebilir olur.

Saussure'ün geleneği tekrarlamaı Derrida için mevcudiyet metafiziğinin temeli olan zıtlıkları parçalamanın yolunu açmaktadır. Dolayısıyla Saussure örneği, “ve bazı başka örnekler bize şimdiden, içerisinde -radikal yazı sorunu asla ortaya konmadan- tüm Batılı analiz, açıklama, okuma ve yorumlama yöntemlerinin üretildiği en büyük bütünlüğün, yani *episteme* kavramı ve logosantrik metafiziğın, yapışökümüne girişmek için güvenli bir araç vermektedir.”²²⁰

Derrida'nın açıklamalarına ve metinlerine baktığımızda dekonstrüksiyonun yapma/oluşturma ve yıkma zıtlığının arasındaki bir imkana işaret ettiğini fark ederiz. Derrida'nın, Heidegger'in *desctruction* -Batı metafiziğinin ürettiği yapının ayrıştırılması- ve *abbau* -yapının nasıl oluştuğunun anlaşılabilmesi için parçalara ayrılması- kavramlarını çevirmeye çalışması esnasında düşündüğü bu kelime, bu kavramların ifade ettiklerini bir arada gerçekleştiren ancak bu anlamlara indirgenemeyen ‘bir olay’ı imler. Bu nedenle *destruction* ve *abbau* kavramlarının anlamlarını içerse de onlara indirgenemez. Bunun sebebi dekonstrüksiyonun yöneldiği yapıların kendilerinin zaten açık olmasından, her içe kapanışın kendini silmek olmasından kaynaklanır. İndirgenemez; çünkü Derrida için dekonstrüksiyon bir öznenin eylemini bekleyen bir olay değildir. Saussure örneğinde, yapısızlaşabilmenin yapılaşmada içeriilmesi, zıtlıkların dağılması ile yapının ‘dış’ının içe sızışının ‘iç’teki bir olanak dolayısıyla gerçekleşmesi ve dış’ın içteki izinin sürülmesidir.

Heidegger'in kavramları bir dilden başka bir dile çevrilirken, yani bire bir çevirinin, ‘yorumsuz gösteren’in imkansızlığı sebebiyle Derrida’yı tekrar tekrar araştırmaya ve üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Burada çeviri yorumunun, başka bir dilde bir kavramın gösterilmesi koşulundaki gösterenin yorumunun gerçekleştiği bir durum söz konusudur. Dekonstrüksiyon *destruction* ve *abbau* kelimelerini gösterirken bir yandan da belirlenmemiş, belirlenemeyecek başka bir sürü şeye de işaret etmektedir. Dekonstrüksiyon her zaman farklı şekilde dizgesine girdiği diğer kavramlarla başka imkanları açığa çıkarmaktadır; ancak bu imkanlar tekrar okunduğunda sonsuz başka ihtimaller şeklinde yorumlanmaya da açıktır.

Dekonstrüksiyonda, bir süre geleneğın konumlandırmasıyla üstü çizili halde telaffuz edilen ancak daha fazla geleneğe ait olacak şekilde adlandırılmayan kavramların metnin süregidişinden ortaya çıktıklarını gözlemleriz. Artık metinde

²²⁰ Derrida, Gramm., s.70.

beliren bir noktada -burada dilbilim diyelim- dilbilimin logosantrizminin açığa çıkmasıyla, dilbilimin yazısının tekrar edilebilirliğinde onun izini taşıyan yeni göstergeler açığa çıkar ve bunlar geleneğin mevcudiyet metafiziğinin sarsılmasının, yapının oyununun sınırlarının yok olmasının adlarıdır. *Gramatoloji*'deki Saussure dekonstrüksiyonu, yapının yapısızlığının 'gösteren'leri olan başka kavramlar üreten, göstergeyi de bir iz yapan bir dekonstrüksiyondur diyebiliriz.

Bu tezde Derrida'nın "Japon Bir Dosta Mektup", *Positions*, "Et Cetera" ve "Yasa'nın Gücü" metinlerinde dekonstrüksiyondan bahsettiği noktalara değindik. Saussure özelinde *Positions*'taki dekonstrüksiyon ile ilerlememizin bazı sebepleri varsa da bu bir zorunluluğa işaret etmemektedir, yalnızca konumuzu sınırlandırabilmek için bir yaklaşımdır. Bu metnin 'tanım'ından ilerlemiş olsak da buradan "Yasa'nın Gücü"ndeki etik ve politik gayenin var olmadığını; hiçbir şekilde soykütüksel veya biçimsel olmayan, açmazlara değinmeyen bir dekonstrüksiyon gerçekleştiğini söylemek zordur. Derrida'nın, örneğin Batı metafiziğini tellaffuz ederken, mevcudiyet metafiziğinin etnosantrizmi ile logosantrizminden bahsederken bunları *force* ve *violence*'in gerilimi ile düşünmeyi; yazının dışsallığını düşünürken Batı felsefesinin adalet *aporiasını* dışarıda bıraktığını düşünmüyorum. Veya mevcudiyet/namevcudiyet ile iç/dış zıtlığını düşünürken adaletin imkansızlığın imkanı, imkanın imkansızlığı oluşunu dışladığını düşünmüyorum. Dolayısıyla farklı metinlerdeki dekonstrüksiyonlar birbiriyle ilişkilidirler, birbirlerinden izdirler.

"Yapıçözüm olur, bu öznenin ya da hatta modernliğin kararını, bilincini ya da değerlendirmesini beklemeyen bir olaydır."²²¹ Bu nedenle belki de sadece oyunu izlemeye cesaret etmek gerekir. Bu şekilde ele aldığımızda Derrida'nın özellikle bizi imkansızın deneyimine davet ettiğini düşünüyorum.

²²¹ Derrida, Jap., s.189.

KAYNAKÇA

Altuğ, Taylan, “Postmodern Dil Durumu: Jacques Derrida”, **Dile Gelen Felsefe**, (Ed. Ömer Faruk Şerifoğlu) 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları – 1442, Cogito – 100, İstanbul, Nisan 2008, ss. 215, 216, 223.

Cevizci, Ahmet. **Felsefe Sözlüğü**, 7. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, Nisan 2010, s.128.

Daniel, Smith W. “Deleuze and Derrida, Immanence and Transcendence: Two Directions in Recent French Thought”, **Essays on Deleuze** (Ed. Corward and Foshay), Edingburg University Press, 1992.

Daylight, Russell. **What If Derrida Was Wrong About Saussure?**, Edinburgh University Press, 2012, ss. 1-18.

Derrida, Jacques. “Différance”, **Toplumbilim Dergisi**, çev. Önay Sözer, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, Sayı: 10, İstanbul, Ağustos 1999.

Derrida, Jacques. **Göstergebilim ve Gramatoloji**, çev. Tülin Akşin, Felsefe Yazıları Ansiklopedisi: 6, AFA-Yayınları: 290, İstanbul, Ekim 1994.

Derrida, Jacques. **Gramatoloji**, çev. İsmet Birkan, 2. Baskı, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2014, ss. 9-113.

Derrida, Jacques. “İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun”, **Toplumbilim Dergisi**, çev. Özkan Gözel, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, Sayı:10, İstanbul, 1999.

Derrida, Jacques. **Speech and Phonemena**, çev. David B. Allison, Newton Garver, Northwestern University Press, United States of America, 1967, ss. 46-47, 74-76, 130.

Derrida, Jacques. **Writing and Difference**, İng. çev. Alan Bass, Londra: Routledge & Kegan Paul, 1978, s. 289.

Francis E. Peters, **Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü**, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, Aralık, 2004.

Glendinning, Simon. **Derrida**, çev. Nursu Öрге, Dost Yayınları, Mayıs, 2014, Ankara.

Jacques Derrida, “Japon Bir Dosta Mektup”, **Toplumbilim Dergisi**, çev. Medar Atıcı ve Mehveş Onay, 2. Basım, Bağlam Yayıncılık, Sayı:10, Ağustos, İstanbul, 1999.

Küçükalp, Kasım. **Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida**, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Lawlor Leonard, “Deconstruction”, **A Companion to Derrida**, (Ed. Zeynep Direk ve Leonard Lawlor), Wiley-Blackwell, ABD, Eylül, 2014.

Lucy, Niall. **Derrida Sözlüğü**, çev. Sabri Gürses, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2012.

Özmkas, Utku. **Peirce, Saussure ve Derrida’da Gösterge Kavramı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Ramond, Charles. **Derrida Sözlüğü**, çev. Ümit Edeş, Say Yayınları, İstanbul, 2011.

Richards, K. Malcolm. **Yeni Bir Bakışla, Derrida**, çev. Zeynep Talay, Kolektif Kitap, 2014.

Sarup, Madan. **Post-yapısalcılık ve Postmodernizm**, çev. Abdülbaki Güçlü, 2. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004, Ankara, ss. 51-60.

Saussure, Ferdinand de. **Genel Dilbilim Dersleri**, çev. Berke Vardar, 3. Baskı, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 1998.

Saussure, Ferdinand de. **Genel Dilbilim Yazıları**, çev. Savaş Kılıç, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014.

Spivak, Gayatri Chakravorty. **Gramatoloji'ye Önsöz**, çev. İsmail Yılmaz, BilgeSu Yayıncılık, Ankara, 2014.

Vardar, Berke. **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2007.